M. T. CICERONIS DE LEG. LIB. III.

In eoſdem Commentarij,
Adr. Turnebo auctore.

PARISIIS,
Ex officina Adr. Turnebi, Græcarũ literarum
profeſſoris & typographi Regij.
M. D. LII.

Cum priuilegio Regis.

AMPLISS. CARDINALI ODONI
Caſtilionæo Adrianus Turnebus
S. P. D.

POSTEAQVAM, Card. Ampliſſ. illud de me iudicium feciſti, quo nunquam ſanè dignum eſſe me putaui, vt Toloſam ampliſſimo tuo ciuitatiſque illius omnibus & iuris, & humanitatis artibus florentiſſimæ, honorario auctoratū ad profeſſionem literarum mittendum cenſeres: etſi aſſiduitate & officio non ſatis, voluntate tamen & obſeruantia, vt debui, nunquam ex eo deſtiti me vnum è clientela tua familiáque numerare. Semper abhorruit ingenium meū ab iſta officioſorum hominum concurſatione limina optimatum quotidianis ſalutationibus terentium, quòd eæ ſint animi plebeij anguſtiæ, vt tantæ amplitudinis conſpectum non capiant: & velut infirmi oculi ſolis ſplendorem refugiunt, ita quoque veſtra claritate acies noſtra præſtringitur: iſtámque pœnam vltro nobis dum cōſciſcimus ne vos ſæpe videamus, officij raritate decus veſtrum commendamus, ne paſſim ad vilitatem vulgetur. Sic nitor purpuræ, ſi ſæpe geſtetur, obſoleſcit: & reges Medorum maieſtati ſuæ addiderant, excluſis admiſſionibus. Nec ignoras profectò te religioſius ab illis adiri, qui te rarò viſunt, quàm qui quotidie togati atria tua calcant. Sed tamen ſi iſtam fortè apparitionē deſideras, adiice propius oculos: vt quoſdam corpore præſto eſſe cernis, animo peregrinantes & abſentes, ita fortaſſe alios intelliges eſſe, qui cùm corpore coràm non adſint, animis de tua ſemper dignitate & præſtantia cogitent: qui ſi pro eo ac debent, virtutes ac dignitatem tuam æſtimant, quæ ſola laus tibi potiſſimū quærenda eſt, iſtas animi, non corporis partes eſſe putabis: cùm præſertim corpus externum cultum potius quàm virtutis ornamentum ſoleat intueri. Hoc genus officij niſi ſequar, obſecro te quo tandem pacto animi ingrati notam effugiam, tātis à te meritis prouocatus? Scio noſtris moribus nullam eſſe ingrati actionem, nec ferè noſtris hominibus peccata videri, de quibus nec recuperator, nec quæſitor cognoſcit: ſed aliam ſibi vitæ legem boni conſtituunt, qui non hominum

opinione, ſed veritate & religione ius colunt, qui etiam interdum ea quæ legibus non vindicantur, turpiora cenſent, in iiſque gratiæ obliuionem præcipue numerant, præſertim aduerſus eos quibus notum eſſe beneficium eſt. Sed cùm mea in te obſeruantia tuorum in me promeritorum memoriam & dignitatis tuæ amplitudinem nunquam ex animo meo ſinit excidere, tum verò mihi hos commentarios ſcribenti ſemper occurriſti, cui & hanc, & aliam omnem operam debere me putarem: & de formidoloſo bello cogitanti, in quo tu Henrici regis auguſtiſſ. & inuictiſſ. auſpicia ductumque ſecutus es, deſideriũ tui obuerſatur dies noctéſque de tua ſalute ſollicito. Hos autem commentarios non tam expectandum fuit vt tibi dicarem, quàm vt pro tuo iure vindicares, cum omnia noſtra iure mancipii nexiq; tua ſint, aut ſi quod aliud eſt quod perpetuam auctoritatem poſſeſſionémque magis tribuat. Scripti autem ſunt in iura nec mercenaria, nec quæſtuoſa, cum præſertim nihil eſſe ſceleratius hæ leges cenſeant, quàm iuſtitiæ mercedem vllam quærere: nec litigioſos controuerſoſque homines reddunt, vt illa quæ tantum calumniarum, circunſcriptionum, litium ſeuerunt inter homines, vt ipſa prope terrarum ſola inteſtinis forenſibusque bellis perturbata, hodie conflictentur: & gẽtes illæ, quæ ſuis quàm alienis legibus viuere maluerunt, noſtrorum malorum documento, vberrimum prudentiæ ſuæ fructum læta percipere ſe intelligant. Quo tibi hæc acceptiora fore gratioráque exiſtimo, qui vt omnes virtutes ſine precio expetendas ſemper duxiſti: ita quoque earum præſtantiſſimam indignè ad quæſtum calumniámque à nonnullis proſtitui non iniuria ſæpe conqueri ſoles. *Vale.*

IN M. T. CICERONIS LIBROS DE LEGIBVS ARGVMENTVM ADRIANI TVRNEBI.

EDITIS de Rep. libris, Cicero Platonis exemplo de legibus ſcribere inſtituit, & ſuæ Reip. quam ex populi poteſtate, & optimatum auctoritate temperarat, leges dare conſentaneas. Cuius diſputationis principium repetit ex Stoicorum philoſophia, non ex ratione populari: quorum inſtituto emendationem vitiorum, commẽdationémque virtutum lege contineri tradit: totámque legis vim & poteſtatem libri primi explicatione complectitur. Nam lex vltima ex Stoicorum commentarijs, non Iuriſcõſultorum libellis, qui ad eius vim nunquam aſpirarant, ab eo deſcribitur mens dei opt. max. omnia ratione iubentis & vetantis, à qua hominum vera lex proficiſcatur, quæ eſt ratio ſapientis apta ad iubendum & vetandũ. Atque hoc primi libri argumentum eſt, quod articulatim diſtinguitur, vt capitibus certis ſcholam quanque comprehendere Stoici ſolebant. Vim autem illius legis, de qua libro primo diſſerit, ſic idem quoque libro tertio de Rep. deſcribebat, Eſt quidem vera lex recta ratio, naturæ congruens, diffuſa in omnes, cõſtans, ſempiterna: quæ vocet ad officiũ iubendo, vetando à fraude deterreat: quæ nec probos fruſtra iubet aut vetat, nec improbos iubendo aut vetando mouet. Huic legi nec propagari fas, nec derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt: nec vero aut per Senatum, aut per populũ ſolui hac lege poſſumus: neque eſt quærendus explanator aut interpres eius alius: nec erit alia lex Romæ, alia Athenis: alia nunc, alia poſthac: ſed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & ſempiterna & immutabilis continebit, vnuſque erit communis quaſi magiſter & imperator omnium Deus. Ille legis huius inuentor, diſceptator, ſator: cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, & naturam hominis aſpernabitur: atque hoc ipſo luet maximas pœnas, etiamſi cæte ra ſupplicia effugerit. Sed & huius legis vim ſic apud Sophoclẽ Antigone exprimit,

Οὐ γάρ τι μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε,
Οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν Δίκη,
Οἳ τούσδ' ἐν ἀνθρώποισιν ὅρισαν νόμους·
Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
Κηρύγμαθ', ὥστ' ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν
Νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε

ζῇ ταῦτα, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅπου φάνη.
Non mi illud etenim edixerat Saturnius,
Nec familiaris inferum Themis deum,
Statuere leges haſce qui mortalibus·
Edicta tantum nec valere credidi
Tua, vt deorum inſcripta poſſes & rata
Mortalis vnquam fata præter egredi.
Hæc nanque primum nunc herique non vigent,
ſed vſque: nec quis, nata quàm pridem, tenet.

Secundus liber conſtitutionem religionis & ſacerdotũ continet: tertius magiſtratuum deſcriptionẽ: ſequentibus libris, qui temporis iniuria interciderunt, de iure po. Ro. diſputabat, vt ex tertio extremo intelligi poteſt, in quo ita ſcribit, Ac de iure naturæ cogitare per nos atque dicere debemus: de iure po. Ro. quæ relicta ſunt & tradita. Afferuntur & à Macrobio ex lib. 5. de legibus iſta, Vis ne igitur quoniam ſol paululũ à meridie iã deuexus videtur, nequedum ſatis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, deſcendamus ad Lirim, eáque quę reſtãt in illis alnorum vmbraculis perſequamur? Scripſit autem Cicero hos libros ante bella ciuilia, P. Clodio iam occiſo, velut ex lib. 2. intelligi poteſt.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIB. I.

Et in eundem commentarius, Adriano Turnebo auctore.

ATTICVS.

LVCVS quidem ille & hæc Arpinatium quercus agnoſcitur, ſępe à me lectus in Mario. Si manet illa quercus, hæc eſt profecto. etenim eſt ſanè vetus. QVINTVS, Manet verò, Attice noſter, & ſemper manebit. ſata eſt enim ingenio. nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna quàm poetæ verſu ſeminari poteſt. A. Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtud quod poetæ ſerunt? mihi enim videris fratrē laudando ſuffragari tibi.

LVCVS QVIDEM.) Videtur deeſſe procœmium. procœmijs enim ſe Ariſtotelis inſtituto, qui in ἐξωτερικοῖς pręfari ſolebat, vti conſueuiſſe in epiſtolis ad Atticum declarat. Atticus autem ſermonem exorditur, eum agnoſcens lucum, eámque quercum, quem in Mario Cicero deſcripſerat. Tum enim primum in Arpinatē agrū venerat, vt ex ſecundo libro conijci facile poteſt. Equidem qui nunc potiſsimum huc venerim, ſatiari non queo. Sæpe à me lectus.) Ita non raro ad longinquius referre ſolet Cicero, vt ad lucum hic potius retulit quàm ad annoſam & patulis diffuſam ramis quercum, vnde Mario factum auſpicium fuerat. In Mario.) Marius, Ciceronis poema, quo res à Mario municipe ſuo geſtas adoleſcens explicarat ad gloriam ſuæ germanæ patriæ. Marianam porro quercum, quam hic celebrat, in poemate à Mario appellarat: vel ob augurium, quod inde Mario adoleſcenti factum fuit, cum vt, Plutarchus auctor eſt, nidum

aquilæ, in quo ſeptem pulli erant, reperit. Vel, quod potius eſt, ob augurium, quod Marius vrbe pulſus in quercu illic fortaſſe notauit. Cicero lib. 1. de Diuinatione, Quid eſt illo auſpicio diuinius, quod apud tein Mario eſt, Vt vtar potiſsimum te auctore?

Hic Iouis altiſoni ſubito pinnata ſatelles
Arboris è trunco, ſerpentis ſaucia morſu
Ipſa feris ſubigit transfigens vnguibus anguem
Semanimum, & varia grauiter ceruice micantem.
Quem ſe torquentem lanians, roſtróque cruentans,
Iam ſatiata animos & duros vlta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in vnda.
Seque obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pennis lapſuque volantem
Conſpexit Marius, diuini numinis augur,
Fauſtáque ſigna ſuæ laudis reditusque notauit.
Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris:
Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

Fratrem laudando.) Nempe quod Quintus etiam Cicero poeta eſſet. Cic. libro 2. epiſto. ad Quintum fratrem, Συνδείπνους Σοφοκλέους, quam à te actam fabellam video eſſe feſtiue, nullo modo probaui. Et ibidem, Ego te libenter vt rogaſti quibus rebus vis adiuuabo, & tibi verſus, quos rogas, γλαῦκα εἰς Ἀθήνας, mittam. Et lib. 3. Quatuor Tragœdias XVI. diebus abſoluiſſe te cum ſcribas, tu quicquam ab alio mutuaris? & χρέος quæris, cum Electram & Troadem ſcripſeris? ceſſator eſſe noli: & illud γνῶθι σαυτὸν, noli putare ad arrogantiam minuendam ſolum eſſe dictum, verumetiam vt bona noſtra norimus. Suffragari tibi.) Laudi tuæ inſeruire, qui æternitate donari putes ea de quibus poetæ memorant.

Q. Sit ita ſanè. veruntamen dum Latinę loquētur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eáque vt ait Sceuola de fratris mei Mario,

Caneſcet ſeclis innumerabilibus.

niſi forte Athenæ tuę ſempiternam in arce oleam tenere potuerūt: aut quod Homericus Vlyſſes Deli ſe proceram & teneram palmam vidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem. multáque alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex

qua olim euolauit

Nuncia fulua Iouis miranda viſa figura,

nunc ſit hęc. ſed cum eam tempeſtas, vetuſtáſue cõſumpſerit, tamen erit his in locis quercus, quã Marianam quercum vocent.

MARIANA dicatur.) In ſcriptis libris, dicitur, vt mox, quam Marianã quercũ vocant. idque aliquanto ſignificantius. Vt ait Sceuola.) Sceuola Iuriſconſultus ad quẽ Cicero adoleſcens ventitabat, quo tempore Marium fortaſſe ſcripſit, in poema Ciceronis, ingeniũ eius admiratus, vt ſuſpicor, ſcripſerat epigramma. Caneſcet) durabit, ſuperſtes erit. Sic inueterare vſurpatur. Cicero lib. 2. de natura deorum, nec vnà cumſeculis ætatibuſque hominum inueterare potuiſſet. Niſi forte Athenæ) id eſt, quaſi verò Athenis non hominũ commemoratione & opinione potius quàm natura ſtirps illa oleæ inueterarit. Oleam aũt illam intelligit, quã in certamine Pallas edidit, vt Athenis nomen imponeret: quæ Plinij quoq; ætate ſuperſtes cẽſebatur eſſe. Plin. lib. 16, Athenis quoque olea durare creditur in certamine edita à Minerua. Eã in arce natã fuiſſe Varro lib. 1. de Re ruſtica docet. Hoc nomine, inquit, etiã Athenis in arcẽ nõ inigi, præterquã ſemel ad neceſſarium ſacrificiũ, ne arbor olea, quæ primũ ibi dicitur nata, à capra tangi poſsit. Erant & oleę Palladi ſacrę in arce primũ, quę ꝓpagatione plures ſuccreuerunt, μορίαι vocatę, vel quòd viritim earum oleum diuideretur, vel à morte Halirrothij Neptuni filij, qui cum eas ferro ſuccidere tentaret, ſecurim ſibi inflixit: earum aũt oleum præmij vice, his qui Panathençã vicerant, donabatur. Hæ poſtea ex acropoli, quam Varro arcem vocauit, in Academiam tranſlatæ ſunt. Ariſtoph. ἀλλ' εἰς ἀκαδημίαν κατιὼν, ὑπὸ ταῖς μορίαις ἀποθρέξεις.

Homericus Vlyſſes.) Locus eſt Odyſſ. ζ, de Nauſicaa quam tenerę & procerę palmæ Vlyſſes comparat:

Δήλῳ δή ποτε τοῖον Ἀπόλλωνος παρὰ βωμῷ
Φοίνικος νέον ἔρνος ἀνερχόμενον ἐνόησα.

Sic teneram Deli ſacras ad Apollinis aras
Palmæ conſpexi ſurgentem è ceſpite plantam.

vbi Cicero νέον teneram vertit, ἀνερχόμενον ꝓceram. Eam equidem eſſe arbitror Apollinis & Dianæ natalibus nobilẽ, quam Plinius ait Deli ab ætate Apollinis conſpici, cuius Homerus quoque in hymno Apollinis meminit,

Ἀμφὶ δὲ φοίνικι βάλε πήχεε, γοῦνα δ' ἔρεισε
Λειμῶνι μαλακῷ.

Vlnis amplexa eſt palmam,genibus quoque prato
Innixa eſt tenero. Meminit huius & Theognis: ſed & Callimachus,ἀπὸ δ᾽ ἐκλίθη ἔμπαλιν ὤμοις φοίνικος ποτὶ πρέμνον.Catullus,Quē mater prope Deliā Depoſiuit oliuā,ſcribit. Sed ita ſe res habet,ſolēt grauidę dū parturiūt,aliquid apprehēdere vt nixus iuuetur:ſic Latona manu altera palmā,altera oliuā apprehēdit:vel ꝓpe oleā peperit. Nūcia fulua)Id eſt, aquila: verſus ex Ciceronis Mario.Ob aliquod autem proſperum aquilæ augurium fortaſſe Marius in ſecundo ſuo cōſulatu Romanis legionibus dicauit aquilam.

A. Non dubito id quidem, ſed hæc iam non ex te, Quinte, quæro: verum ex ipſo poeta, tuíne verſus hanc quercum ſeuerint,an ita factum de Mario,vt ſcribis,acceperis. MARCVS,Reſpondebo tibi equidem,ſed non antè quàm mihi tu ipſe reſponderis, Attice,certe nō lōge à tuis ædibus inābulans poſt exceſſum ſuum Romulus Proculo Iulio dixerit, ſe deū eſſe,& Quirinum vocari,tēplúmq; ſibi dedicari in eo loco iuſſerit: & verūne ſit,Athenis non lōgè itē à tua illa antiqua domo Orithyiā Aquilo ſuſtulerit.ſic enim eſt traditū. A. Quorſū tandē, aut cur iſta quæris?M.Nihil ſanè, niſi ne nimis diligēter inquiras in ea quæ iſto modo memoriæ ſint ꝓdita. A.Atqui multa quærūt in Mario,fictáne an vera ſint:& à nōnullis,quod & in recēti memoría, & in Arpinati homine, vel ſeueritas à te poſtulat.

AN ITA factū)Ex hiſtoriæ fide,an poetarū licentia ſcripſerit, vt commentum tuum ſit,nec id Mario euenerit. Certe non longe) Vetus ſcriptura,certen lōge,puto legēdū certón' nō lōge, vt mox,Athenis non longe item. Habitauit autem Atticus in colle Quirinali, Pamphilianam domum ab auunculo hæreditate relictam, vt ſcribit Nepos, & prope templum Quirini domus Attici erat, vt ſcribitur à Victore,& lib 12. epiſtolarum ad Atticum de ſtatua Cæſari in tēplo Quirini poſita ſcribitur, De Cæſare vicino ſcripſerā ad te, quia cognoram ex tuis literis:eum σύνναον Quirini malo quàm Salutis.

Verum ne ſit) Subaudiendum quod, vel legẽdum, vtrumne Athenis. Romulus) Vide Liuium lib.1. ab Vrbe condita. Aquilo ſuſtulerit.) Boreas, inquit Sophoclis interpres, affinitatem cum Athenienſibus iunxit, rapta Orithyia Erechthei filia, ex qua Zetum, Calain, & Cleopatram ſuſtulit. Hanc etiam fabulam in principio Phædri cõmemorat Plato. quo ex dialogo Pomponii antiquam domum Athenis ad Iliſſum fuiſſe conijcimus, cum ad Iliſſum rapta ſit. Inquiras in ea) Ab inquiſitoribus ductum. Simile eſt illud Lactantij, Tãtáque eſt auctoritas vetuſtatis, vt in eam inquirere ſcel⁹ eſſe dicatur. In alijs anquiras. In Mario) Poemate tuo. Recenti memoria) Vt hominũ teſtimonia & conſcientia mendacium refellere poſsint. In Arpinati homine) Quæ natio durior & ſeuerior erat, vt ꝓinde mendacio nõ fuerit indulgendum. Cicero ad Atticum, Quid, inquit, homini Arpinati cum aquis calidis? Exigebant igitur in poemate à Cicerone fidẽ hiſtoriæ, nec eum cenſebant quicquam fingere nec vlla in re Mario parcere debuiſſe. Id enim eſt, & in Arpinati homine, vel ſeueritas à te poſtulatur. Vel Arpinatẽ dicit velut ignobilẽ & ex vili municipio, vt vero parcendum minus fuerit, vt Salluſtius, Oro te Romule Arpinas, quod potius arbitror.

M. Et me hercule ego me cupio nõ mẽdacẽ putari, ſed tamẽ nõnulli iſti, Tite noſter, faciũt imperitè, qui in iſto opuſculo nõ vt à poeta, ſed vt à teſte veritatẽ exigãt. nec dubito quin iidem & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putẽt. Q. Intelligo te, frater, alias in hiſtoria leges obſeruãdas putare, alias in poemate. M. Quippe, cũ in illa ad veritatẽ quæque referãtur: in hoc ad delectationem pleraque: quanquam & apud Herodotum patrem hiſtoriæ, & apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulæ.

OPVSCVLO) In ſcripto manu legitur periculo: quæ ſcriptura ſi cui probatur, de exilio Marii intelligat. Egeria) Colloqui ſe noctu cum Egeria Numa Romanis perſuaſerat, eiuſq; monitis ſe facere omnia, vt Liuius ſcribit. Et Ennius de eius cũ rege Numa colloquio in Annalibus ſcribit, Olli reſpõdet ſuauis ſonus Egeriai. Egeriã autem quòd egerẽdo partui pręeſſet, matronę Romanę colebãt, & Fluo-

niã, quod fluorẽ ſanguinis in partu ſiſteret. Apicem)Pileum Liuius ſcribit.Sed hic apex pileus,ex parte totum eſt. Apicis etiam meminit Feſtus ſic,Offendices eſſe ait Titius nodos quibus apex retineatur & remittatur. Nam apex ſummitas eſt pilei:ꝓprie in ſummo Flaminis pileo virga lanata:quod cum Albæ primus ferre inſtituiſſet Aſcani⁹, alludens Virgilius ſcripſit,

Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex..

Quippe) Veteres libri habent, Quippe cum illa ad veritatẽ Quinte referantur. Patrem hiſtoriæ) qui princeps hiſtoriæ ſuam orationẽ ſuumque ornatum tribuit.Itaque cum hiſtoriæ ſtilum deſcribit Cicero, ſemper orationem Herodoti adumbrat. Id adeo ex Ariſtotele intelligi poteſt· ἡμὲν οὖν εἰρομένη λέξις, ἡ ἀρχαία ἐστὶν· Ἡροδότου Θουρίου ἥδε ἐστὶν ἀπόδειξις. Eius enim dictionem tractam eſſe dicit Ariſtoteles: quod gen⁹ dicendi cum Cicero in hiſtoria omnium optimum ex Herodoti ſcriptione cenſeret, de hiſtoricorum oratione ſic libro 2. deOratore ſcribit, Verborum autem ratio & genus orationis fuſum atque tractum,& cum lenitate quadam ęquabili profluens,ſine hac iudiciali aſperitate & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt:vbi perſpicue εἰρομένην λέξιν,qualis eſt Herodoti oratio qui princeps hiſtoriã ornauit,vt merito hiſtoricæ orationis parẽs ſit,tractã orationẽ vertit. Idque magis perſpicietur ex Oratore,in quo ita ſcribit de hiſtoria,Sed in his tracta quędam & fluens expetitur non hęc contorta & acris oratio. Interpretatur enim λέξιν κατεστραμμένην & εἰρομένην .Itaque ex Ariſtotele intelligentia quoque peti debet orationis ſponte fuſæ,quæ εἰρομένη eſt · & conuerſæ atque mutatæ.quibus de rebus quid vaticinentur interpretes, plerique nouere.

A. Teneo quam optabam occaſionem, neq; omittam.M.Quam tandem,Tite?M.Poſtulatur à te iãdiu,vel flagitatur potius hiſtoria. ſic enim putant, te illam tractante,effici poſſe,vt in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atq; vt audias quid ego ipſe ſentiam,non ſolũ mihi videris eorum ſtudiis, qui tuis literis delectãtur, ſed etiam patriæ debere hoc munus:vt ea quę ſalua per te eſt,per te eundem ſit ornata. Abeſt enim hiſtoria literis noſtris, vt & ipſe intelligo, & ex te perſæpe audio . potes autẽ tu

profecto

profectò ſatisfacere in ea: quippe cum ſit opus, vt tibi quidem videri ſolet, vnum hoc oratoriũ maxime. Quamobrem aggredere, quæſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quæ eſt à noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. Nam poſt annales Pōtificum Maximorũ, quibus nihil poteſt eſſe iucũdius, ſi aut ad Fabium, aut ad eũ qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fãniũ, aut ad Venonium venias: quanquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quàm iſti omnes? Fannio autem ætate coniunctus Antipater, paulo inflauit vehementius, habuitque vireſ agreſtes ille quidẽ atque horridas, ſine nitore ac palæſtra: ſed tamẽ admonere reliquos potuit, vt accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceſſere huic belli, Clodius, Aſellio: nihil ad Cælium, ſed potius ad antiquorum languorem & inſcitiam.

TENEO quam opt) Intelligi ſatis ex his quę ſequũtur exiſtimo, & ex lib. 2. de oratore, Ciceroni in animo fuiſſe hiſtoriã ſcribere. Nã ſub perſona Antonij cum hoc opus oratorium maxime dicit, ſuam voluntatem ſatis ſignificat: vt & lib. 1. ſcribere ſe de iure ciuili ſatis indicat velle, cum quomodo in artem redigi debeat attingit, vt tum vel librum de iure ciuili qui à Gellio nominatur, vel hos de legibus, in quibus etiã de iure ciuili ſcribebat, vt ex primo libro & extremo tertio intelligi poteſt, iam cogitaret. Flagitatur.) Quaſi debeat: nã qui nomina exigunt, & debitam pecuniam petunt flagitatores vocãtur. Plautus Muſtell. Quaſi flagitator adſtat vſque ad hoſtium. Sic ꝓ Quintio, tamen quia poſtulat non flagitat, pręteribo. Oratorium maxime) Cic. id lib. 2. de Orat. dixerat. Pontificum Maximorũ.) Annales maximos intelligit, qui à Pontificibꝰ perſcribebantur. Cic. lib. 2. de Orat. Erat enim hiſtoria nihil niſi annalium cõfectio: cuius rei memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum vſque ad P. Mutium Pontif. Maximũ, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis P. Max. efferebatque in album, & proponebat

tabulā domi,poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi: iijque etiam nūc Annales maximi nominantur. Nam vt ait Macrobius, Pontificibus erat permiſſa poteſtas memoriā rerū geſtarum in tabulas cōferendi, & hos Annales appellabāt Maximos,quaſi à Pontificib⁹ Max.factos. Iam hic iucundius in libro ſcripto habetur, ac iucunditas in puritate ſermonis, in cognitiōe antiquitatis eſſe poteſt,abſq; ornatu tamē oratorio.Alij nudius legūt,i. inornatius. Catonē) Qui libros origi num ſcripſerat:nec tamen titulum operis,vt ait Feſtus,implebat.Eū plurimū laudare Cicero ſolebat,vt ex Bruto apparet. Fabiū) Fabi⁹ Pi ctor hiſtoricus Latinus,cuius hodie neſcio quid extare dicitur.Eius meminit Cicero in Bruto. Fannium.) Hic ſcriptor Annalium fuit: cuius Cicero in Bruto meminit. Venonium.)Hic quoque hiſtoriā Latine cōdidit,Cic.lib.12.ad Atticum,At moleſte fero Venonij hiſto riam me non habere. Antipater.) Cœlius Antipater hiſtoricus Latinus,Craſsi familiaris,vires & ſonum hiſtoriæ addidit,verborum ta men collocatione tractuque orationis æquabili,qui proprius hiſtoriæ eſt caruit. Inflauit)Metaphora à tibicinibus.Cic.in Acad.ſimul ac inflauit tibicen, à perito carmen agnoſcitur. Belli) id eſt inepti ac mali ſcriptores,ironia eſt.Sic lib.2.de oratore, Audiamus,inquit, pulchellū puerum Craſſus. Clodius) Clodius Quadrigarius,& Sempronius Aſellio annaliū ſcriptores,quorū non raro Gellius meminit.

Nam quid Acciū numerem? cui⁹ loquacitas habet aliquid argutiarum(nec id tamen ex illa erudita Grȩcorū copia,ſed ex librariolis Latinis)in orationibus autē multas ineptias, elatio ſummā impudentiā. Siſenna eius amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores,niſi forte qui nondum ediderūt,de quibus exiſtimare non poſſumus,facile ſuperauit.is tamē neque orator in numero veſtro vnquam eſt habitus,& in hiſtoria puerile quiddam cōſectatur: vt vnum Clitarchum, neque quenquam præterea de Græcis legiſſe videatur.eū tamen velle dūtaxat imitari:quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet.Quare tuum eſt munus:hoc à te expectatur:niſi quid Quinto videtur ſecus.Q. Mihi

verò nihil: & ſæpe de iſto conlocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua diſſenſio. A. Quæ tandē? Q. A quibus temporibus ſcribendi capiat exordium. Ego enim ab vltimis cenſeo: quoniam illa ſic ſcripta ſunt, vt ne legantur quidem. ipſe autē æqualem ætatis ſuæ memoriam depoſcit, vt ea complectatur quibus ipſe interfuit. A. Ego vero huic poti' aſſentior. ſūt enim maximæ res in hac memoria atque ætate noſtra. tum autem hominis amiciſsimi Cn. Pompeij laudes illuſtrabit. incurret etiam in illum & memorabilē annum ſuum, quæ ab iſto malo prædicari, quàm (vt aiūt) de Remo & Romulo.

NAM quid Accium) Cicero in Bruto Accium hiſtoricum citat, quin & Feſtus Pompei', in verbo Metelli. Ex librariolis Latinis) Ex vilibus & inornatis Latinorū libellis. Librarioli vēditores & viles ſcribę libellorum Latinorum: id ad contemptū ſcriptorum Latinorum ait, ne librarios quidem dicere dignatus, vt in extremo tertio. Itaque hæ leges ſunt quas apparitores noſtri volunt, à librarijs petimus. Impudentiā) In ſcriptis libris imprudentiā, nec id abſq; ſenſu. Clitarchum.) Clitarchus rerum Alexandri ſcriptor, & expeditionum comes fuit. Huius fidem infamari, ingenium probari ſcribit Quintilianus. Ab vltimis cēſeo) A primis originibus Vrbis cōditæ. Æqualem ætatis ſuæ) Res ſcribere vult noſtra memoria & ætate geſtas. Incurret etiam) De ſuo conſulatu Cicero commentarium Græce iam ſcripſerat, quem librum ait totum Iſocratis μυροθήκιον atque omnes diſcipulorum eius arculas, ac nonnihil etiam Ariſtotelica pigmenta conſumpſiſſe: ſed aliud eſt hiſtoriam, aliud commētarium ſcribere & tanquam breuiarium conficere. Illū & memorabilem.) Egregium & memorabilem. Illū emphaticos dixit. De Remo) quam de rebus obſoletis ac priſcis & vetuſtatem vltimæ originis habentibus, & à noſtra memoria remotiſsimis, iſtum non tam ſcribere quàm vaticinari: iſtudque prouerbij ſpeciem habere videtur.

M. Intelligo equidem à me iſtum laborē iam diu poſtulari, Attice: quem non recuſarem, ſi mihi vllum tribueretur vacuum tempus & liberum. neq;

enim occupata opera, neq; impedito animo res tã ta ſuſcipi poteſt. Vtrunque opus eſt, & cura vacare & negocio. A. Quid? ad cætera quæ ſcripſiſti, plura quam quiſquam è noſtris, quod tibi tandẽ tempus vacuũ fuit conceſſum? M. Subſeciua quædam tẽpora incurrunt, quę ego perire nõ patior: vt ſi qui dies ad ruſticandũ dati ſint, ad eorum numerũ accõmodẽtur quæ ſcribimus. Hiſtoria verò nec inſtitui poteſt, niſi pręparato ocio, nec exiguo tẽpore abſolui: & ego animi pendêre ſoleo, cũ ſemel quid orſus traducor aliò: neque tam facile interrupta cõtexo, quàm abſoluo inſtituta. A. Legationẽ aliquam nimirum iſta oratio poſtulat, aut eiuſmodi quampiã ceſsionẽ liberam, atque ocioſã. M. Ego vero ætatis potius vacationi confidebã: cũ pręſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio, conſulentibus reſponderẽ: ſenectutiſque non inertis grato atq; honeſto fungerer munere. ſic enim mihi liceret, & iſti rei quã deſideras, & multis vberioribus atque maioribus operæ quantũ vellem dare.

SVBSECIVA) Ab aſsignationibus agrorum ductum, cum centuria non implebatur. Frontinus, Subſeciuum eſt quod à ſubſecante linea nomẽ accepit. Subſeciuorum duo genera, vnum quod in extremis aſsignatorum finium centuriã explere non potuit: alterũ quod in medijs aſsignationibus & integris cẽturijs interuenit. Varro etiam cum iugerum nõ impletur dicit. Ab hoc principio menſores nõnunquam dicũt in ſubſeciuum eſſe vnciam agri. Sic ſubſeciua tempora quæ ſubſecantur, & iuſtis negotijs detrahuntur. Quæ ſcribimus.) Scriptiones inſtituimus quas paucis diebus abſoluamus, eaſque accõmodamus ad dies ruſticationis. Orſus traducor.) Cum interrumpere ſcripturam inſtitutam cogor, moleſtum mihi eſt. Nam animi pendere cruciari eſt. Terentius, Clitipho cum ſpe pendebit animi. Ductum à ſeruis qui ad trabem pendẽtes vapulabant. à corpore

ad animũ verbo trāſlato. Plautus, Ad pedes quando alligatus es ęquũ centupondium. Vbi manus manicæ cōplexæ ſunt atque adductæ ad trabē, nec dependes nec propendes, quin malus nequámque ſis. Legationem.) Legationes nonũquam Senatores impetrabant, ſine vllo munere & ꝓcuratione Reipub. vt perſequerentur ſuas ſyngraphas in prouinciis: & vt libere à Repub. abeſſe poſſent: eas interdum voti cauſa etiā petebant. Ceſsionē) Ceſsio eſt cùm vrbe & publico cedimꝰ & rus ſecedimus. Ductum videri poteſt à ceſsione quæ fit in iure. Huius meminit in Topicis Cicero. Aetatis potius) Oratores ſenectute graues, depoſito cauſarum forenſium onere, domi, quo ſuam etiam tum dignitatem tuerētur, ius reſpondere ſolebant. Sic lib. 1. de Orat. ſub Craſsi perſona, Iuris interpretationē, nō ſolũ ad vſum forenſē, ſed etiam ad decus & ornamentum ſenectutis ſibi comparaſſe dicit. Vacationi.) Quia ſenibus militiæ vacatio datur & aliorum munerũ, vt in aliis rebꝰ eodē modo vſurpari debeat, vt in cauſis agēdis. In ſolio) In ſolio ſedentes Iura reſpondebant Iuriſconſulti priſci. Cicero lib. 2. de Oratore, An iuri ciuili? eſt paternũ. ſed dicet te cum ædes vēderes ne in rutis quidem & cęſis ſolium tibi paternum recepiſſe.

A. Atqui vereor ne iſtā cauſam nemo noſcat, tibique ſemper dicendum ſit: & eo magis quòd te ipſe mutaſti, & aliud dicēdi inſtituiſti genus: vt quēadmodum Roſcius familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu cecinerat, ipſaſque tardiores fecerat tibias: ſic tu à contentionibus, quibus ſũmis vti ſolebas, quotidie relaxes aliquid: vt iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cũ vel ſumma ſenectus poſſe videatur, nullā tibi à cauſis vacationē video dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendũ dediſſes. quamobrem cum placebit, experiũdum tibi id cenſeo. M. Siquidem Quinte, nullum eſſet in experiũdo periculum: ſed vereor ne, dum minuere velim laborē, augeam: atque ad illam cauſarum operam, ad quā

ego nunquã niſi paratus & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quàm quòd dicẽdi cogitationem auferat: ſine qua ad nullã maiorem vnquam cauſam ſum auſus accedere. A. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſeciuis, vt ais temporibus, & cõſcribis de iure ciuili ſubtilius quàm cæteri? nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scæuolam ventitarem: neque vnquam mihi viſus es ita te ad dicendũ dediſſe, vt ius ciuile contemneres. M. In longum ſermonem me vocas, Attice: quem tamen, niſi Quintus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiã: & quoniam vacui ſumus, dicam. Q. Ego vero libenter audierim. quid enim agam potius? aut in quo meli⁹ hũc conſumam diem? M. Quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedéſque pergimus, vbi cum ſatis erit ambulatum, requieſcemus? nec profecto nobis delectatio deerit aliud ex alio quærẽtib⁹. A. Nos vero, & hæc quidem adire, ſi placet, per ripam & vmbram. Sed iam ordire explicare, quæſo, de iure ciuili quid ſentias.

ROSCIVS) Roſcius iã ſenex, cũ in ſcena cãticũ ad tibiã caneret, iubebat tibicinẽ, nó vt antea, citatos & acutos incinere modos, ſed tardos ſenectutiſque geſtui aptos, ac ipſe remiſsiore voce vtebatur. Cic. lib. 1. de Oratore, Solet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ętatis ſibi accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſsiores eſſe facturum. In cantu cecinerat) Remiſſe ſcilicet, id eſt remiſſo & ſenili voci, & lateri apto cantu vſus fuerat, verſus in cãticis canens ad tibiam. Dediſſe) Sic in Bruto, qui quanquam nemini ſe ad docendũ dabat. & mox, nec vnquam mihi viſus es ita te ad dicendum dediſſe. Ad Scęuolam) Cicero in Bruto, Ego autẽ iuris ciuilis ſtudio, multũ

operæ dabam Q. Scæuolæ P. filio, qui quanquam nemini ad docendum ſe dabat: tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Spatia noſtra) i. ambulationem, Cicero in Orat. ad Brutum, Et fateor me oratorem ſi modo ſum, aut etiam quicũque ſum, non ex Rhetorũ officinis, ſed ex Academiæ ſpatijs extitiſſe. Aliud ex alio quær.) Modo ſedẽtibus, modo ambulãtibus, vt grata viciſsitudo eſt: vel modo hoc, modo illud diſputantibus. Nos verò) Volumus ſcilicet. Et hęc quidem adire per ripam & vmbram) Vetus ſcriptura hæc eſt, i. ad ſpatia ire per ripam opacam: nec per ripam tantum opacam adibitur, verumetiam diſputabitur mox in ripæ opacę ambulatione: vt infra, inter has proceriſsimas populos in viridi opacáque ripa inambulantes, tum autem reſidentes quæramus. Alij hac adire, i. hac via ad ſpatia ire, quod etiam placet.

M. Egóne? ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra viros, qui id interpretari populo, & reſpõſitare ſoliti ſũt: ſed eos magna ꝓfeſſos, in paruis eſſe verſatos. quid enim eſt tãtum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm eſt munus hoc eorum qui cõſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? Nec vero eos qui ei muneri præfuerunt, vniuerſi iuris fuiſſe expertes exiſtimo: ſed hoc ciuile quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præſtare voluerunt: id autem incognitum eſt, in vſu neceſſarium. Quamobrem quo me vocas? aut quid hortaris? vt libellos conficiam de ſtillicidiorũ ac de parietum iure? aut ſtipulationum & iudiciorum formulas cõponam? quæ & ſcripta à multis ſunt diligẽter, & ſunt humiliora, q̃ illa quæ à nobis expectari puto.

EGONE) Terẽt., Potin eſt hic tacere? P. Egóne? Lib. 2. hac de re quæro quid ſentias. M. Egóne? ſic loqui ſolent, qui ad reſpõdendum parati ſunt. Pręſtare) Quantum populo neceſſarium eſſe iudicauerunt In ſcripto, populum pręſtare legitur. Incognitũ eſt) Quaſi vero ignoretur vſitatum iſtud ius ciuile & nõ plurima de eo ſcripta extent. in ſcripto libro, id autẽ incogniti eſt. indocilis enim eſt vſus

diſciplina. De ſtillicidiorũ) Hęc à Iuriſconſultis in ſeruitutibus prędiorũ tractantur. Stip.) Stipulatio, inquit Pōponius, eſt verborũ cōceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve ſe id quod interrogatus eſt, reſpōdet. Plautus in Penulo, P. Roga me viginti minas, vt me effecturũ tibi quod ꝓmiſi, ſcias: roga. C. obſecro hercle. P. Geſtio promittere. C. Dabis ne argentimi hodie viginti minas? P. Dabo, moleſtus nunc iam tu ne ſis mihi. Stipulationũ autem harum nō pauciores erāt formulęfere quàm res de quibus cōcipiebantur: eas in venalibus vendendis diligenter Manilius Iuriſconſultus perſcripſerat. Varro libro 2. de re Ruſtica, ſtipulationis formulam ponit. Emptor ſtipulatur priſca formula ſic, Illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, vt pecus ouillum quod recte ſanum eſt, extra luſcam, ſurdam, minam, id eſt ventre glabro, neque de pecore morboſo eſſe, habereque recte licere: hæc ſic recte fieri ſpondes? Iudiciorum formulas.) Certas intelligit actionum formulas, ex quarum pręſcripto experiundum erat. Pomponiꝰ, Deinde ex his legibus eodem fere tempore actiones cōpoſitæ ſunt quibus inter ſe homines diſceptarent, quas actiones ne populus prout vellet inſtitueret, & certas & ſolēnes eſſe voluerunt: & appellatur hæc pars iuris, legis actiones. Eas Flauius Appij libertus publicauit. Quam autem variæ eſſent ſtipulationum & iudiciorum formulæ ex Topicis intelligi poteſt, vbi ſcribitur, At ſi ſtipulationum & iudiciorum formulas partiare, non eſt vitioſum in re infinita prętermittere aliquid.

A. Atqui ſi quæres, ego quid expectem, quoniam ſcriptum eſt à te de optimo Reipublicæ ſtatu, cōſequēs eſſe videtur, vt ſcribas tu idem de legibus. ſic enim feciſſe video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maximè diligis. M. Viſne igitur, vt ille cum Crete Clinia & cũ Lacedæmonio Megillo, æſtiuo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſetis Gnoſiorum, & ſpatijs ſilueſtribus crebrò inſiſtēs, interdum acquieſcens, de inſtitutis Rerumpublicarum, ac de optimis legibus diſputat: ſic nos inter has ꝓceriſſimas populos in viridi opacáque ripa inambulātes, tum autem reſidentes, quæramus iiſdem de rebus aliquid

aliquid vberius quàm forenſis vſus deſiderat? A. Ego verò iſta audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et rectè quidem: nam ſic habetote, nullo in genere diſputando honeſte patefieri, quid ſit homini natura tributum: quantam vim rerum optimarum mens humana contineaт: cuius muneris colendi efficiendique cauſa nati & in lucem editi ſimus: quæ ſit cõiunctio hominũ, quæ naturalis ſocietas inter ipſos. his enim explicatis, fons legum & iuris inueniri poteſt. A. Nõ ergo à Prætoris edicto, vt plerique nunc: neq; à XII tabulis, vt ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putas. M. Nõ enim id quæris, hoc ſermone, Pomponi, quemadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaque cõſultatione reſpondeamus. ſit iſta res magna, ſicut eſt, quæ quondam à multis claris viris, nũc ab vno ſumma auctoritate & ſcientia ſuſtinetur. ſed noris iſta, complectenda in hac diſputatione tota cauſa eſt vniuerſi iuris ac legum: vt hoc ciuile quod dicimus, in paruum quendam & anguſtum locum cõcludatur naturæ. Natura enim iuris explicanda nobis eſt, eáq; ab hominis repetẽda natura: cõſiderãdę leges, quibus ciuitates regi debeãt: tũ hæc tractãda, quæ compoſita ſunt & deſcripta iura & iuſſa populorum: in quibus ne noſtri quidem populi latebunt quæ vocantur iura ciuilia. Q. Altè verò, &, vt oportet, à capite frater repetis quod quærimus:

vt illi æquitatis, ſic nos delectus vim in lege ponimus: & proprium tamen vtrunque legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, vt mihi quidem plerunque videri ſolet, à lege ducendum eſt iuris exordium: ea eſt enim naturæ vis, ea mens ratióque prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit quod vult, aut iubendo, aut vetando, vt vulgus appellare. Conſtituẽdi verò iuris ab illa ſũma lege capiamus exordium, quæ ſeculis omnibus ante nata eſt, quàm ſcripta lex vlla, aut quã omnino ciuitas cõſtituta. Q. Commodius vero, & ad rationem inſtituti ſermonis aptius.

HAVD SCIO an recte) Id eſt, recte vt opinor, vt de Finibus, quem haud ſcio an recte dixerim principem philoſophorum.

LEX eſt ratio ſumma) Tota iſta de lege diſputatio ex libris Chryſippi de legibus ſumpta eſt. Stoici autem legem ſummam eſſe cẽſent mentem rationemque diuinam, recta prauáque ſancientem, ex qua lex humana rite laudata ſit, quæ nihil aliud eſt quàm mens & ratio ſapientis ad recte facta vocans, & à peccatis auocans. Iſtam autẽ fuiſſe eorum ſententiam de lege, ex Laertio ſic intelligi poteſt: οὐδὲν ἐνεργοῦντας ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ κοινὸς νόμος διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς τῷ Διὶ καθηγεμόνι τούτῳ τῆς τῶν ὅλων διοικήσεως ὄντι, i. nihil eorum quæ lex communis vetat agẽtes, quæ per omnia peruadit, eadem ac Iupiter deſcriptionis vniuerſorũ & adminiſtrationis imperator. Sed & ex Ario Didymo, cuius verba hæc ſunt καὶ ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν ἡγεμονίας ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων· κοινωνίας δ' ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι φύσει νόμος. Mundus tanquã ciuitas eſt, quę ex diis & hominibus conſtat: è quibus Dij imperium habent, homines ſubiecti ſunt. Societatem autem inter ipſos eſſe ex commercio rationis, quæ natura lex eſt. Igitur tametſi exemplo Platonis de legibus diſſerit, tamẽ iſta haurit ex Stoicorum fontibus. Denique ex libro de legibus Chryſippi definitio à Iuriſconſulto affertur id plane confirmans, ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων

πραγμάτων· δεῖ δ' αὐτὸν προστάτην εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα εἶναι δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων· προστακτικὸν μὲν τῶν ποιητέων, ἀπαγορευτικὸν δὲ τῶν οὐ ποιητέων. id eſt, Lex eſt omnium regina humanarum & diuinarum rerum. Eam autem oportet honeſtorum ac turpium prȩſidem, principem ac imperatricem eſſe, atque eo ipſo iuris & iniuriæ & ciuilium natura animalium regulam, iubentem quæ agenda, & vetantem quæ non facienda. Inſita in natura) In illa rerũ parente natura vniuerſi gubernatrice, atq; adeo in ſummo & prȩpotente deo. Confirmata & cõfecta) Ea enim in homine inchoata eſt, cum recti & iniqui in hominibus intelligentia ſit non ſatis enodata, nec ſatis firma & perfecta: ſed confirmata eſt & confecta in mẽte ſapientis, cuius ratio lex eſt. Eamque rem illi) Legem Græci νόμον παρὰ τὸ νέμειν, à tribuendo vocant: Plato autem alludẽs νόμον quaſi νοῦ eſſe putat in duodecimo legum. A legendo) A deligendo, vt in lege inſit delectus rerum agendarum: alij putant quòd legenda cognoſcẽdáque populo proponeretur. Vt mihi quidem) Ita loquitur vt Academicus, nihil magnopere affirmãs. Itaq; paulo ante dixerat, Haud ſcio an recte, infirmo quodam aſſenſu. Iuris atque iniurię) Chryſippus quoq; legẽ eſſe dixit κανόνα δικαίων τε καὶ ἀδίκων. In populari) A qua lege qui nõ eſſet in philoſophia verſatus, iuris primordium eſſe repetendum putaſſet.

M. Viſne ergo ipſius iuris ortũ à fonte repetamus: quo inuento, nõ erit dubium, quò ſint hæc referẽda quæ quærimus? Q. Ego vero ita faciendum eſſe cenſeo. A. Me quoque aſcribito fratris ſentẽtię. M. Quoniam igitur eius Reipublicæ quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis & ſeruandus ſtatus, omnéſque leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus: ſerendi etiã mores, nec ſcriptis omnia ſanciẽda: repetam ſtirpem iuris à natura, qua duce nobis omnis eſt diſputatio explicanda. A. Rectiſsime, & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Daſne igitur hoc nobis Põponi (nam Quinti noui ſententiam) deorum immortalium vi, natura, ratione, poteſtate, mente, nu

mine,ſiue quod eſt aliud verbum, quo planius ſignificem quod volo, naturam omnem regi? nam ſi hoc non probas, ab eo nobis cauſa ordienda eſt potiſsimum. A. Do ſane, ſi poſtulas: etenim propter hũc concentum auium,ſtrepitumq; fluminũ, non vereor condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt. ſolẽt enim, id quod virorum bonorum eſt, admodũ iraſci: nec vero ferent, ſi audierint, te primum caput libri optimi ꝓdidiſſe, in quo ſcripſit, Nihil curare deum, nec ſui nec alieni.

DAS ne hoc igitur) Pomponius Atticus ſectã Epicuri ſequebatur. Epicurus autem nõ ſolum prouidentiam, ſed vt colligit Cicero, deos etiã ꝓpe negabat. Nã Quinti noui) Quintus Cicero lib. 1 de Diuinat. multis argumentis diuinationem & prouidentiã vt Stoicꝰ probat. Fluminum) Lyris & Fibreni. Ne quis cond.) Secum Pomponius quoſdam ex amicis & familiaribus eandem ſententiã ſequẽtes adduxerat, vt Sauſeium. Virorum bonorum) Nam bonorũ animi ſunt irritabiles, & boni aliá in partẽ ſũt Epicurei, ſcilicet ſimplices & minime mali. Cicero 3. Tuſcul. Et queruntur quidam Epicurei viri optimi (Nam nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtudioſe dicere cótra Epicurũ. Et prima Tuſculana, In quo magis eſt nobis elaborandũ quòd multi iam eſſe libri Latini dicũtur ſcripti inconſiderate, ab optimis illis quidem viris, ſed non ſatis eruditis. Itaque iocus eſt ex ambiguo: eoſq; oſtẽdit cum ratione nó poſsint, iracũdia pro ſecta propugnare ſolere. Primũ caput libri opt.) Epicurus librum quẽdam κυρίας δόξας inſcripſit, cuius prima hæc eſt ſentẽtia, quã & Cicero in libro de Diuinat. citat. quanquam video nõnullis videri Epicurum, ne in offenſionẽ Athenienſium caderet, verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis eius breuibuſq; ſentẽtijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc vt opinor, prima ſentẽtia eſt, quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquã negociũ. Id ſic ſcripſerat Epicurꝰ, τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει.

A. Perge quæſo: nam id quod tibi conceſsi, quorſum pertineat expecto. M. Non faciam lõgius, huc enim pertinet. Animal hoc, prouidum, ſagax, mul

triplex,acutum,memor, plenum rationis & cōſilij, quem vocamus Hominem,præclara quadam conditione generatū eſſe à ſummo Deo. Solum eſt enī ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis & cogitationis: cū cætera ſint omnia expertia. Quid eſt autem, non dicā in homine,ſed in omni cœlo atque terra,ratione diuinius? quæ cū adoleuit atque perfecta eſt,nominatur rite Sapientia. Eſt igitur, quoniā nihil eſt ratione melius, eáq; & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas: inter quos autem ratio,inter eoſdē etiam recta ratio communis eſt: quæ cum ſit lex,lēge quoque conſociati homines cum dijs putādi ſūmus. Inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt: quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt: ſi vero iiſdem imperijs & poteſtātibus parēt, multo etiam magis. Parent autem huic cœleſti deſcriptioni,mentique diuinæ, & præpotenti deo: vt iam vniuerſus hic mundus,vna ciuitas communis deorum atque hominum exiſtimanda ſit. Et quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicitur idoneo loco, agnationibus familiarū diſtinguūtur ſtatus,id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoque præclarius, vt homines deorum agnatione & gente teneantur.

ANIMAL hoc) Hic locus à Lactantio citatur lib.2.cap.12. Itē lib.4.cap.4. Multiplex) Callidus,varius,qui tam multa callet,vt ſimplex contra,incallidus nec aſtutus. Rite ſapientia) Nam in ſolo ſapiēte perfecta eſt ratio,in aliis inchoata: quique rationem ad ſummū

perduxit ſapiens eſt,ſuntque iſta Stoica omnia. Rationis ſocietas) Idem in compendio ſententiarum Stoicarum ſcribit Arius. κόσμον πόλιν εἶναι ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσαν· κοινωνίαν δ' ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι φύσει νόμος, quem locũ ſupra couerti. Imperijs & poteſtatib⁹) Deo ſummo tanquã magiſtratui, eiuſque rationi & numini. nã ratio cuius imperio & poteſtati, vt magiſtratui obediunt. Alluſũ eſt ad eos qui in ꝓuincias cũ imperio & poteſtate mittebãtur. Qua de re lib.3. agemus. Deſcriptioni) Sũmę & vltimę legi ei⁹ i. rationi & numini illi⁹ dei cui reliqui dij & homines parẽt. Agnationib⁹ familiarum) Serie generis per perſonas virilis ſexus: ſic fit vt quidã patricij ſint, quidam plebeij. Deorum agnatione) Tria fuerũt antiquis cognationis genera: agnatio, gens, ſtirps: ac Stirps quidem omne cognationis genus continebat: Gens inter nobiles erat qui capitis nullam erãt diminutionem paſsi: Agnatio in virilis ſtirpis cognatione poſita erat. proinde cum duæ Claudiorum familiæ eſſent: vna patritia, alia plebeia Marcellorum, vt Tranquillus ſcribit, ageretúrque vt lib.1. de Orat. relatum eſt, de hęreditate inter eos, Marcelli bona ab Liberti filio ad ſe ſtirpe: nullũ enim gentis ius habebãt plebeii: Claudii patritii eiuſdẽ hominis hęreditatẽ ad ſe gente rediiſſe dicebant. Gẽtiles autem deorum immortalium homines eſſe, ſic Cicero in Timæo ſcribit, In quibus qui tales creantur, vt deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellẽtur, teneántque omnium animantium principatum: quod tamen Plato dixit καθ' ὅσον μὲν αὐτῷ εἶναι προσήκει ἀθανάτοις ὁμώνυμον, ad animum immortalem iu refer es.

Nam cũ de natura omni quęritur, diſputari ſolent nimirũ iſta, ſicut diſputant: perpetuis curſibus, cõuerſionib⁹ cœleſtibus extitiſſe quandã maturitatẽ ſerẽdi generis humani, quod ſparſum in terras atq; ſatũ, diuino auctum ſit animorũ munere: cumque alia quibus cohærẽt, homines è mortali genere ſũpſerint, quę fragilia eſſẽt & caduca, animum tamẽ eſſe ingeneratum à deo. ex quo vere vel agnatio nobis cum cœleſtibus, vel gẽs, vel ſtirps appellari poteſt. Itaque ex tot generibus nullũ eſt animal præter hominem, quod habeat notitiã aliquam Dei, ipſiſq; in hominibus nulla gens eſt neque tã immã

ſueta, neque tã fera, quæ nõ, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum ſciat Ex quo efficitur illud, vt is ſe agnoſcat deum, qui vnde ortus ſit, quaſi recordetur & agnoſcat.

NAM cum de natura omni quæritur, diſputari ſolent nimirũ iſta, ſicut diſputãtur) Ita legendum ex veteribus libris. Hujus rei ſic meminit Lactantius lib. 2. cap. 12. Aiunt certis conuerſionibus, & aſtro rum motibus, maturitatem quãdam extitiſſe ânimalium ſerendorũ: Itaque terram nouam ſemen genitale retinentem, folliculos quoſdã ex ſe in vterorum ſimilitudinem protuliſſe: de quibus Lucretius,

Creſcebant vteri in terram radicibus apti. eóſque cum maturaſſent, natura cogente ruptos animalia tenera profudiſſe: deinde terrã ipſam humore quodam, qui eſſet lacti ſimilis, exuberaſſe, eóq; alimen to animantes eſſe nutritos. Huius etiam rei mentio eſt apud Diodo rum & Euſebium de præparatione Euangelica. Non abſimile eſt hoc figmentum poeticum Oppiani.

Ἀλλά τις ἀτρεκέως ἰκέλην μακάρεσσι γενέθλην
Ἀνθρώποις ἀνέφυσε, χερείονα δ' ὤπασεν ἀλκήν.
Εἴτ' οὖν Ἰαπετοῖο γόνος πολυμῆτα Προμηθεὺς,
Ἀντωπὸν μακάρεσσι καμὼν γένος, ὕδατι γαῖαν
Ξυνώσας, κραδίην δὲ θεῶν ἔχρισεν ἀλοιφῇ·
Εἴτ' ἄρ' ἐξ ἢ λύθροιο θεορρύτου ἐκγενόμεσθα. Τιτήνων.

Nempe aliquis ſimilem diuis gentem extulit almis
Mortales, tamen his vires dedit ille minores:
Siue adeo Iapeti proles verſuta Prometheus
Excudit ſimulacra deûm telluris & vndæ
Mixtu, diuino quorum vnguine corda perunxit.
Siue adeo diuinifluo nos ſanguine creti Titanum ſumus.

Plato autem in Timæo, à minoribus dijs fabricata corpora: animos vero à ſummo deo ſatos ſcribit. Igitur cum de rerum natura diſſeritur ab ijs philoſophis, qui cenſent mundum ortum habuiſſe, vt à Stoicis, qui exuſtiones & eluuiones longinquis temporibus euenire cenſent, de hominum ortu ſic vt Cicero ait diſputatur. Perpetuis curſibus) Continuis & perennibus, nunquam intermittentibus. Maturitatem) Tempeſtiuitatem & oportunitatem: Cic. de Diuinat. Nec hoc quidẽ quæro, cur hæc arbor vna ter floreat, aut cur arandi maturitatẽ ad ſignum floris accõmodet. Sparſum in terras) Significare videtur cœli ſatu corpora generata, deciduo inde rerũ omniũ ſemine, vt à Plinio ſcribitur. Diuino auctum.) Animum corpori morta-

mortali ingeneratum à deo eſſe: ſic auctum ſe[illegible]iolo ſcribit, ſibi natum filium ſignificãs, epiſtola prima ad Attic[illegible]. & cautes nullis ſen[illegible]bus auctas Catullus dicit, ſurda ſaxa & ſen[illegible]bus orbata. Simile eſt illud eiuſdem, Téque bona Iupiter auctet ope. Itaque ex tot) Sic & lib. I. de Diuinat. Velleius. Solus enim vidit primum eſſe deos: quod in omnium animis eorum notionem impreſsiſſet ipſa natura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominũ, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum, quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptã animo rei quandam informationem: ſine qua nec intelligi quicquã nec ſciri poſsit. Veteres autẽ philoſophi ſimile ſimili cognoſci cenſuerunt, vt cum deũ cognoſcamus, illius naturæ diſsimiles non ſimus. Sic, vt nonnulli cenſent, ex diuidua & indidua natura Plato animum temperat, vt omnia cognoſcat.

Vt is ſe agnoſcat) Sic legendum arbitror: itáque excudendum cũraui, hoc ſenſu, vt ſi quis ortũ ſuũ recordetur ſe prope deũ eſſe agnoſcat. ſi ſine ſe legas, ex ortu animi diuino deum agnoſci intelliges.

Iam verò virtus eadẽ in homine ac deo eſt: neq; alio vllo ingenio præterea. eſt autẽ virtus nihil aliud, quàm in ſe perfecta, & ad ſummũ perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. Quod cum ita ſit, quę tandẽ eſſe poteſt propior certiórue cognatio? Itaque ad hominum commoditates & vſus tantam rerum vbertatem Natura largita eſt, vt ea quæ gignuntur, donata conſultò nobis, non fortuitò nata videantur: nec ſolum ea quę frugibus atque baccis terræ fœtu profunduntur, ſed etiam pecudes: quòd perſpicuũ ſit, partim eſſe ad vſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendum procreatas. Artes vero innumerabiles repertæ ſũt docente natura: quam imitata ratio, res ad vitã neceſſarias ſolertia conſecuta eſt. ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mẽtis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nuncios: & rerum plurimarum obſcuras nec

ſatis intelligentias enodauit, quaſi fundaméta quædam ſcientiæ.

VIRTVS eadem) Platonici hic Stoicos reprehendunt. multo enim omnia iſta eſſe in deo abſolutiora, vt ſpeciei diſcrimẽ ſit, in animi natura, in virtute alijſque omnibus. hæc enim in hominibus degenerare multóque ſummiſsiora eſſe cenſent: Stoici plane eadem. Eſt autem virtus) Hæc virtutis definitio Stoicorum eſt. aiunt enim igniculos nobis quoſdam virtutũ natura inſitos eſſe, qui, cum adulti ſũt, perfectam virtutem efficiunt. haud ergo temere virtutem perfectam in ſe naturam appellat, cum & ipſa & ſummum quoque bonum ab illis primigenijs ſeminibus proficiſcantur. Itaq; ad hominum) propter illam cognationem & gẽtilitatem hominibus potiſsimum dij conſultum eſſe voluerunt, illiſq; omnia largiti ſunt. ita ex tanta rerum vbertate hominibus conſulto donata, argumentũ cognationis ſumitur. Tractatur hic de prouidentia locus lib. 2. de Natura deorũ. De pecudum genere, equis vtimur, fruimur quibuſdã, vt lac & lanã ſuppeditãtib⁹, quibuſdã etiam veſcimur. Cic. 1. Tuſculana, Tũ multitudinem pecudum, partim ad veſcendum, partim ad cultus agrorũ, partim ad vehendũ, partim ad corpora veſtienda. Docente natura) Natura enim exordia quędam artium nobis oſtẽdit, vt ędificationis in hirundinibus, texẽdorum retium in araneis. Igitur ſolers eius imitatrix ratio res ſine quibus ſalui & incolumes eſſe nõ poſſumus, conſecuta eſt. Nec ſatis intelligentias) Intelligentias hic vocat notiones mente perceptas ex Stoicorum ſententia, id eſt conformationes inſignitas in animo & impreſſas. Cic. in Top. notionem quoq; Stoicos ſequens appellat, quam Græci, vt ait, ἔννοιαν & πρόληψιν dicũt: eamque ait eſſe inſitam & ante perceptam cuiuſque formæ cognitionem, enodationis indigentem. Id enim eſt quod hic ait, non ſatis enodatas eſſe primas intelligentias. enodationis enim indigent. magis enim enucleãdæ ſunt definitionib⁹, præceptis, vſu ac cognitione philoſophię. Itaque huc illud ex 3. officiorũ pertinet. Explica atque excute intelligentiã tuã, vt videas quę ſit in ea ſpecie forma & notio viri boni. Rurſũ, ſi quis voluerit animi ſui cõplicatã rationẽ euoluere. Ergo illud in Top. hinc explicandũ eſt, non ſatis intellectũ, definitio adhibetur, quæ quaſi inuolutũ euoluit id de quo quæritur. Nã ad complicatas & inuolutas illas notiones referendum eſt.

Figurámque corporis habilẽ & aptam ingenio humano dedit. nam cum cæteras animantes abieciſſet ad paſtũ, ſolum hominẽ erexit, & ad cœli, quaſi

cognationis domiciliíque priſtini conſpectũ excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris, vt in ea penitꝰ recõditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti quemadmodum animo affecti ſimus loquuntur: & is qui appellatur vultꝰ, qui nullo in animante eſſe præter hominẽ poteſt, indicat mores: cuius vĩ Græci norũt, nomen omnino nõ habẽt. Omitto opportunitates habilitatéſq; reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. neq; enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: & hunc locũ ſatis, vt mihi videtur, in his libris, quos legiſtis, expreſsit Scipio. Nunc quoniã hominem, quod principiũ reliquarum rerum eſſe voluit, generauit, & ornauit Deus, perſpicuum ſit illud, ne omnia diſſerantur, ipſam per ſe naturam lõgius progredi: quæ etiam nullo docente ꝑfecta ab iis, quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem & perficit.

SOLVM hominem erexit) Sic Anaxagoras cum ab eo quęreretur, cuius rei cauſa natus eſſet: reſpondit, ſolis ac cœli videndi, quod irridet Lactantius. Summa in homine his quæ in mundo ſumma ſũt reſpondent, in ſtirpibus ſumma reſpõdent imis, pecora tãquã interiecta ſũt, nõ ſatis erecta. Galenꝰ autẽ nõ ſatis pie ex piſce ὀυρανοσκόπου hæc irridet. Oculi arguti) Nimis mobiles & agiles, vt digiti arguti. Totus autem iſte locus egregie lib. 1. Commentariorum Xenophontis tractatur, & lib. 2. de Diuinat. Cuius vim Græci norũt) Nonnulli hunc locum exagitãt, neque Græcis vernaculam deeſſe dictionem quæ vultum declaret, aiunt, ac πρόσωπον idem declarare affirmãt, quorum opinionem Iulius quoque Pollux onomaſtici 2. confirmat. τὸ δὲ ὑπὸ τῷ μετώπῳ, πρόσωπον, ὃ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὕτω καλοῦμεν. ἐπὶ γὰρ τῶν ζώων προτομὴ· ὥσπερ ἐπὶ τῶν ὀρνίθων ῥύγχος ϗ ῥάμφος. Quod autem fronti ſubiacet πρόσωπον id eſt, vultum, quod dũtaxat in hominibus ſic dicimꝰ.

Etenim in animalibus os,vt & in auibus rictum & roſtrũ.Sed & Ser
uius lib.12.Æneidos,Vultũ à Græcis πρόσωπον vocari fatetur.Sed Græ
cis cum vocabulum non deſit,vis tamẽ notationis deeſt,in qua ineſt
indicium voluntatis. Moderationẽ vocis) Quam noſtro arbitratu
regimus & moderamur.Eam enim varie vel intendimus,vel remitti
mus,eáque vocis eſt moderatio.Sic Cicero de oculis,Tum oculorum
eſt magna moderatio.nã vt imago ipſius animi vultus,ſic ĩdices ocu
li. Conciliatrix)Ex oratione quoque Ariſtoteles argumentatur ho
mines ad cœtus & ſocietates colendas eſſe natos. Quod principiũ)
Quòd enim præclara quadam conditione generatus à deo ſit,quòd
mentis celeritate auctus,quòd nuncijs & interpretibus ſenſibus do-
natus,quòd tãta corporis habilitate præditus & ad cœli conſpectũ
excitatus,ex eo tanquã principio reliqua duci voluit.Hoc enim eſt
primum caput & principiũ huius diſputationis: alia,vt ad iuſtitiã,
verbi cauſa,colẽdam nos eſſe natos,ſequũtur. Perſpicuum ſit illud)
Pro perſpicuo notóque ponatur,quod alio loco diſſeretur.
Genera cognouit)Species & formas rerũ cognouit ex præcepta no-
tione,quam imbecillam confirmat & inchoatã abſoluit. quæ quidẽ
eſt confirmatio & perfectio rationis in homine atque naturæ.

A. Dij immortales, quàm tu lõge iuris principia
repetis:atque ita,vt ego non modò ad illa non pro
perẽ, quæ expectabam à te de iure ciuili: ſed facile
patiar,te hunc diem vel totum in iſto ſermone con
ſumere.ſunt enim hæc maiora,quæ aliorum cauſa
fortaſse complecteris,quam ipſa illa quorum hæc
cauſa præparantur.M.Sunt hæc quidẽ magna quæ
nunc breuiter attinguntur:ſed omnium quæ in ho
minum doctorum diſputatione verſãtur, nihil eſt
profecto præſtabilius,quàm plane intelligi,nos ad
iuſtitiam eſſe natos:neque opinione,ſed natura cõ
ſtitutum eſſe ius.Id iam patebit, ſi hominum inter
ipſos ſocietatem coniunctionémq; perſpexeris. ni
hil eſt enim vnum vni tam ſimile,tam par,quã om
nes inter noſmetipſos ſumus. Quod ſi deprauatio
cõſuetudinũ, ſi opinionum varietas nõ imbecilli-

tatem animorũ torqueret & flecteret quocunque
cœpiſſet,ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet,quàm om
nes ſũt omniũ.Itaq;quæcũq; eſt hominis definitio
vna in omnes valet. quod argumẽti ſatis eſt,nullã
diſsimilitudinem eſſe in genere. quæ ſi eſſet, non
omneis vna definitio cõtineret.Etenim ratio, qua
vna præſtamus beluis, per quam coniectura vale-
mus,argumentamur,refellimus,diſſerimus, confi
cimus aliquid,concludimus,certe eſt communis:
doctrina differens,diſcendi quidem facultate par.
Nam & ſenſibus eadem omnia comprehendũtur,
& ea quæ mouent ſenſus, itidem mouent omni-
um: quæq; in animis imprimũtur, de quibus ante
dixi,inchoatæ intelligẽtiæ,ſimiliter in omnib⁹ im
primuntur, interpréſque eſt mentis oratio, verbis
diſcrepans, ſententijs congruens. Nec eſt quiſquã
gentis vllius,qui ducem nactus,ad virtutem perue
nire non poſsit.

*HOMINVM doctorum)Philoſophorum,vt ſupra:Igitur do
ctiſsimis viris proficiſci placuit à lege.non enim tales iuriſcõſultos
exiſtimat. Nihil eſt profecto) Aliud huius diſputationis caput.
Hũc locũ citat Lactantius lib.6.cap.25.& in lib.de Ira Dei.cap.14.*
*Ad iuſtitiam nós)Hominem,ait Lactan.colendi dei gratia eſſe na-
tum:ac colere deum eſſe,officijs & bonis actionibus tueri & conſer
uare iuſtitiã.Viden,vt hic philoſophus idẽ quod Chriſtianus ſentit?*
*Nec opinione) A philoſophis diſputabatur à naturáne an ab opi
nione ius eſſet ꝓfectum: hinc in Topicis,Vt ſi quęratur à naturáne
ius profectum ſit,an ab aliqua quaſi conditione hominum & pacti-
one.Atque adeo idem de toto genere virtutis quærebatur,vt in To
picis, Ecquidnam honeſtum ſit,ecquid æquum reuera,an hæc tantũ
opinione ſint.Iſta ab vtilitate profecta Epicurei cenſebant,in quos
diſputabit. Societatem coniunct.) Nam in ſocietate hominũ tuen
da,tribuendóque ſuum cuique,iuſtitia poſita eſt. Quod ſi deprauatio)Docet vnde diſsimilitudo inter homines eſſe videatur, alioqui*

ſimilimos:eam ex conſuetudine & opinione eſſe,non ex natura ſcribit. Argumentamur)Id eſt aliquid probamus,vt ex contrario refellim⁹ intelligi poteſt.Conficimus) Id eſt efficimus & complectimur.

Cõcludim⁹) i.ratiocinamur,ratiocinationes,quas cóclusiones nó raro Cicero appellat,cóficim⁹. Doctrina differẽs)Hominib⁹ ad percipiẽdũ & diſcẽdũ vis ac facultas ingenij par eadémque cóceſſa eſt, doctrina tamẽ excolitur & augetur ratio.Hinc facultas ingenij eruditorum & idiotarum differre videtur. Nam & ſenſibus)Inſtrumẽta duo cognoſcendi & iudicandi, quæ κριτήρια dicuntur,Chryſippo, vt Laertius prodit,erant,ſenſus & anticipatio,id eſt πρόληψις,quę hic attingit Cicero. Interpréſque mẽtis)Oratio docẽdi inſtrumentũ, & conciliatrix humanæ ſocietatis.

Nec ſolũ in rectis, ſed etiã in prauitatibus inſi-
gnis eſt humani generis ſimilitudo. nam & volu-
ptate capiuntur omnes: quæ etſi eſt illecebra turpi
tudinis,tamen habet quiddam ſimile naturalis bo
ni: lenitate enim & ſuauitate delectans, ſic ab
errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſci-
tur. Similíque inſcitia mors fugitur, quaſi diſ-
ſolutio naturæ: vita expetitur, quia nos in quo
nati ſumus, continet. Dolor in maximis malis
ducitur,cùm ſua aſperitate, tum quod naturæ in-
teritus videtur ſequi. Proptérque honeſtatis &
gloriæ ſimilitudinem, beati, qui honorati ſunt,
videntur: miſeri autem, qui ſunt inglorij. Mo-
leſtiæ,lętitiæ,cupiditates,timores ſimiliter omni-
um mentes peruagãtur.Nec ſi opiniones aliæ ſunt
apud alios,idcirco qui canem & felem vt deos co-
lunt,nõ eadem ſuperſtitione qua cæteræ gentes cõ
flictantur.Quæ autem natio non comitatem,non
benignitatẽ,nõ gratum animum,& beneficij me-
morem diligit?quæ ſuperbos, quæ maleficos, quæ
crudeles, quæ ingratos non aſpernatur? non odit?

Quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quod recte viuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. A. Nos vero nihil, vt pro vtroq; reſpondeam.

ILLECEBRA turpitudinis) Ea enim tanquam illice turpitudo vtitur: à Platone ſic δέλεαρ κακῶν in Timæo dicitur. Qui canem & felem) Ægyptij abſurda pleraque pro numinib⁹ venerabãtur: ſed & beluas ex quibus vtilitatem aliquam caperent conſecrabant, vt felem, canem, ibin, ichneumonem. Vide Diodorum & Herodotum lib. 2. Extremum eſt) In hoc de iuſtitia loco, ad quam colendam nati ſumus, quæ diſciplina augetur & doctrina. Nã in philoſophia diſputari ſolet, naturáne, an doctrina, an vſu virt⁹ pariatur. Vt igitur in loco controuerſo ait, ſi approbent, ſe ad reliqua perrecturum.

M. Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandumque inter omnes, iuſtos natura nos eſſe factos. Atq; hoc in omni hac diſputatione ſic intelligi volo, quod dicam naturam eſſe: tantam autem eſſe corruptelam malę conſuetudinis, vt ab ea tanquam igniculi extinguãtur à natura dati, exoriantúrque & confirmentur vitia contraria. Quod ſi quo modo eſt natura, ſic iudicio homines, humani, vt ait poeta, nihil à ſe alienũ putarent: coleretur ius ęque ab omnibus. quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiam recta ratio datã eſt. ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubendo & vetãdo. ſi lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus. Rectéque Socrates execrari eum ſolebat, qui primus vtilitatem à natura ſeiunxiſſet. id enim querebatur caput eſſe exitiorum

omnium. Vnde enim illa Pythagorica vox, * DE AMICITIA LOCVS * Ex quo perſpicitur, cũ hãc beneuolentiam tam latè longéque diffuſam vir ſapiens in aliquem pari virtute pręditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdam incredibile videatur, ſit autem neceſſariũ, vt nihilo ſeſe plus quàm alterum diligat. Quid enim eſt quod differat, cùm ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, amicitiæ iam nomen occiderit. cuius eſt ea vis, vt ſimul atq; ſibi aliquid quàm alteri maluerit, nulla ſit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni diſputationíq; noſtræ, quo facilius ius in natura eſſe poſitum intelligi poſsit. de quo cum perpauca dixero, tum ad ius ciuile veniã, ex quo hæc omnis eſt nata oratio.

SEQVITVR igitur) Stoici cum de legibus diſſerunt, iſta ordine capita ſic diſtincta partitáque tractãt: quorum inſtitutum hic ſequitur. Nati ſumus ad iuſtitiã colẽdã: iuſtitiã autẽ colimus, vt alij ab alijs participemus. Naturã eſſe) Fortaſſe natura eſſe legẽdũ eſt, vt explicet quod dixit, iuſtos natura eſſe factos. Quod ſi) Locus eſt ex Adelphis Terentij. id eſt, ſi homines non ſua tãtum curarent, ſed aliorum negocia ad ſe pertinere putarent, & pro ſuis haberent, humana ſocietas non violaretur. Cicero lib. 1. Offic. Eſt enim difficilis cura rerum alienarum. Quanquam Terẽtianus Chremes nihil humani à ſe alienũ putat. Rectéque Socrates) Cicero lib. 3. Offic. Itaque accepimus Socratem execrari ſolitum eos qui hæc natura cohærẽtia, opinione diſtraxiſſent. Cui quidẽ ita ſunt Stoici aſſenſi, vt quidquid honeſtum eſſet, id vtile eſſe cenſerent: nec vtile quicquam, quod non honeſtum. Tam longe lateque) Qua omnes inter ſe homines conciliatione naturę cõiuncti ſũt. Vt nihilo ſe plus) Idẽ locus ſic à Cicerone tractatur lib. 1. Offic. Nihil autem eſt amabilius nec copulati⁎ quàm morum ſimilitudo bonorum. In quibus enim eadẽ ſtudia ſũt, eædẽ voluntates, in iis fit vt æque quiſque altero delectetur ac ſeipſo, efficitúrque id quod Pythagoras vult in amicitia, vt vnus fiat ex pluribus. Præmuniuntur) Id eſt præparantur. ſic ad Atticum, Illud

præful-

præfulci & præmuni, vt ſimus annui.

Q. Tu vero iã perpauca ſcilicet. ex his enim quæ dixiſti, Attico videtur, mihi quidem certe ex natura ortum eſſe ius. A. An mihi aliter videri poſsit? cum hæc iam perfecta ſint, primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos & ornatos: ſecundò autem vnam eſſe hominum inter ipſos viuendi parem communemque rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. Que cum vera eſſe, recte, vt arbitror, conceſſerimus, quî iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere? M. Recte dicis, & res ſe ſic habet: verum philoſophorum more, non veterum quidem illorũ, ſed eorum qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabãtur ac libere, ea nunc articulatim diſtinctéque dicuntur. nec enim ſatisfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipsũ naturæ eſſe ius diſputarint. A. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt: aut tu is es, qui in diſputãdo non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorũ pareas? M. Non ſemper ita: ſed iter huius ſermonis quod ſit vides. ad Reſpublicas firmandas, & ad ſtabiliẽdas iure, ſanãdos populos, omnis noſtra pergit oratio. Quocirca vereor cõmittere, vt non bene prouiſa & diligenter explorata principia ponantur: nec tamẽ vt omnibus probentur: nã id fieri non poteſt, ſed vt eis qui omnia recta atque honeſta per ſe expetẽda dixerunt: & aut nihil om

nino in bonis numerādum, niſi quod per ſeipſum laudabile eſſet: aut certe nullum habēdum magnū bonū, niſi quod vere laudari ſua ſponte poſſet. His omnibus (ſiue in Academia vetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſiue Ariſtotelem & Theophraſtum cum illis re congruentes, genere docendi paulū differentes, ſequuti ſunt: ſiue vt Zenoni viſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt vocabula: ſiue etiam Ariſtonis difficilem atque arduam, ſed iam tamen fractam & conuictam ſectam ſequuti ſunt, vt virtutibus exceptis atque vitijs, cætera in ſumma æqualitate ponerēt) his omnibus hæc quæ dixi probentur.

EX ijs enim) Effeciſti vt Atticus qui Epicureus eſt, à natura ius eſſe ortū exiſtimet, vt de me qui Stoicorū ſententiā ſequor, minime dubitandum ſit. Nam Epicurei ab opinione & vtilitate iura nata dicunt. Veteris libri hoc loco non eſt ſatis plana ſcriptura. Videretur tamen ſcriptū fuiſſe ex veſtigijs ſuſpicor. Sed eorum.) Iam hæc profligata quæſtio eſt & ad exitum perducta, cum à natura ius ortū eſſe Atticus & Quintus fateantur. Veruntamen cum Stoici quos imitatur, hanc de Legibus ſcholā certis capitibus complecti ſoleant: quorū poſtremum eſt, quod tamē ex ſuperioribus ſatis effici videtur, ius natura eſſe, illud quoq; eorū inſtituto Cicero attexit. Veteribus autē philoſophis ſatis erat qua de re agebatur probare: à reliquis qui ſuas familias certis præceptis inſtruxerunt, vt Stoicis, articulatim & diſtinctè certis capitibus omnis de re quaque diſputatio comprehēdebatur, quę tractanda erāt omnia. Vbi autem legitur, naturæ eſſe ius, legendum eſſe cenſeā, natura. Tua libertas) Quaſi alienum potius quā tuū iudiciū ſequi ſoleas, prǽſertim Academicus. Non ſemper ita) Nō ſic ſemper me certis addico legibus, ſed cum ad ſalutē Rerumpublicarum & ſtabilitatem noſtra pergat oratio, principia quę ſequentibus præfulciūtur, nunquam nimis reliquæ diſputationi permunita fuerint. Nihil omnino in bonis) vt Stoici: nullū habēdum) vt Academici & Peripatetici. Hi autem omnes recta & honeſta per ſe expetēda cēſent. Ariſtonis) Ariſto Chius, cuius in Zenonis vita Diogenes Laertius meminit, reiecta præceptoris Zenonis opinione, nihil bo-

num præter virtutem:nihil malum præter vitium, dixit. ac in rebus mediis,ea momenta quæ Zeno poſuit, nulla eſſe iudicauit. Quin & ſummũ bonum eſſe,in rebus mediis neutram in partẽ moueri, quam ἀδιαφορίαν vocat,dixit. Sed iam tamẽ fractam)Cicero lib 2.de finib⁹, Quæ prima natura appetit Ariſtoni & Pyrrhoni viſa ſunt ꝓ nihilo, vt inter optime valere & grauiſsime ægrotare, nihil dicerent intereſſe:contra quos recte iam diu deſitum eſt diſputari.

Sibi autem indulgentes & corpori deſeruiẽtes,atque omnia quæ ſequantur in vita, quæq; fugiant, voluptatibus & doloribus ponderãtes,etiam ſi vera dicũt(nihil enim opus eſt hoc loco litib⁹)in hortulis ſuis iubeamus dicere,atque etiam ab omni ſocietate Reipub. cuius partem nec norũt vllam,nec vnquam noſſe voluerunt,pauliſper faceſſant rogemus. Perturbatricem autem harum omniũ rerum Academiam,hanc ab Arceſila & Carneade recentẽ,exoremus vt ſileat.Nam ſi inuaſerit in hæc,quæ ſatis ſcitè nobis inſtructa & compoſita videnť,miras edet ruinas,quam quidẽ ego placare cupio,ſub mouere nõ audeo.

Nam & in ijs ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. at verò ſcelerum in homines, atque impietatum, nulla expiatio eſt. itaque pœnas luunt,nõ tam iudicijs, quæ quondam nuſquã erant, hodie multifariam nulla ſunt: vbi ſunt tamẽ,perſæpe falſa ſunt, vt eos agitant inſectantúrque furiæ non ardentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ,fraudíſque cruciatu.Quod ſi homines ab iniuria pœna, nõ natura arcere deberet, quænam ſolicitudo vexaret impios ſublato ſupplíciorum metu?quorum tamen nemo tam audax vn

quam fuit, quin aut abnueret à ſe commiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret, deféſionémque facinoris à naturæ iure aliquo quæreret: quæ ſi appellare audent impij, quo tandẽ ſtudio colentur à bonis?

SIBI autem indulgentes) Epicureos notat: quorum hæc placita ſunt, Sapiẽtem omnia ſua cauſa facere: Remp. capeſſere hominẽ bene ſanum non oportere: Nihil eſſe præſtabilius otioſa vita, & cõferta & plena voluptatibus. Porro Epicurus Athenis in hortis ſuis philoſophatus eſt, cuius exemplũ ſecuti ſectatores, in hortulis, quos eis Epicurus teſtamento legarat, diſputabant. Iubeamus dicere) Procul à Rep. ne his opinionibus inficiantur animi ciuium. Arceſila) Socrates ad ea quæ quis dixiſſet differebat, nihil affirmabat, quã poſtea rationem Arceſilas recentis Academię auctor renouauit. is autẽ omne certamẽ ſibi cũ Zenone inſtituit. Ita harũ rerum perturbatricẽ Academiã ait, quę Stoicorũ decretis continentur. Noua autẽ Academia nihil affirmabat, ſed rẽ ꝓpoſitam in vtranq; partẽ verſabat ſemper dubitabũda & incerta: veriſimilium conſectatrix: aliorum rationes aduerſa ſubuertens argumentatione. Ideóque hanc vt ſileat, neq; repugnet, exorare cupit. Videntur, miras) In ſcripto libro, Viderẽtur, inferet ruinã. Submouere) Vt ſummouit Epicureos. videretur enim diffidere nimium rationibus ſuis. Nam & in iis) Hoc capite argumentatur ius natura eſſe: facta tamen hic nõnulla labes eſt: nam principium deeſt. Quod ad hunc locum attinet, perdifficile eſt augurari, qua de re loquatur. Suſpicor tamẽ fere eũ de conſciẽtia agere, cuius tacito iudicio ius natura eſſe confirmatur, quòd ſe iudice nemo nocens abſoluitur, improba quanuis Gratia prętoris mendacis vicerit vrnam. Alluſum autẽ eſt ad ſacerdotes qui noxias & fraudes expiãt, vt lib. 2. dicitur. Sacrũ cómiſsũ quod neq; expiari poterit impie cõmiſſum eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto. Rurſum, Publicus autem ſacerdos imprudentiã conſilio expiatam metu liberet: audaciam in admittẽdis religionibus fœdis damnet. Suffimẽtis autẽ in expiationibus vtebãtur: ſed & ſuffimenta, vt ait Feſtus, dicebãt veteres quæ faciebãt ex faba milióque molito, mulſo ſparſo: ea diis eo tempore dabantur, quo vuæ calcatę prælo premebantur.

Hodie multifariã) Id eſt, multis locis, vt lib. 2. de Orat. Vt enim ſi aurũ cui, quod eſſet multifariam defoſſum commonſtrare vellem. Et apud M. Varronem lib. 1. de re Ruſtica, aliquotfariam aliquot locis ſignificat, In eo, inquit, agro aliquotfariã in ſingula iugera dena culleavini fiunt. Vt eos) Id eſt quàm: proinde legi debet, Agitant inſe-

ctanturque furiæ. Sic Terētius, Adeón' hominem eſſe inuenuſtū & infelicem quenquam, vt ego ſum? Furiæ,non ardentibus)Cic.pro Roſcio,Nolite putare,quemadmodum in fabulis ſępenumero videtur,eos qui aliquid impie ſceleratéque commiſerint,agitari & perterreri furiarum tædis ardentibus: ſua quenque fraus & ſuus terror vexat:ſuum quenque ſcelus agitat, amentiáque afficit:ſuæ malę cogitationes conſcientięq; animi terrent.Et in Piſonem,Nolite putare P.C.vt in ſcena videtis,homines conſceleratos impulſu deorum terreri furiarum tedis ardentibus:ſua quenque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus,ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat:hę ſunt impiorum furiæ,hę flāmæ,hæ faces. In fabulis)In Tragœdijs.Nam comœdię & tragedię,fabulę à Latinis vocantur.In tragœdia furię inſectātur Oreſtē. Quod ſi)Hæc cōtra Epicureos ait, qui ius & æquū natura eſſe negāt,& à vitiis non ob innatā turpitudinē , ſed ob pœnæ metum homines arceri:& virtutem non ob honeſtatem,ſed ob vtilitatē expeti dicunt. Appellare)Eorum auxilium aduocare: ſic appellare Tribunos dicebant.

Quod ſi pœna,ſi metus ſupplicij,non ipſa turpitudo deterret ab iniurioſa facinoroſáque vita,nemo eſt iniuſtus:aut incauti potius habēdi ſunt improbi : tū autē qui nō ipſo honeſto mouemur, vt boni viri ſimus,ſed vtilitate aliqua atque fructu,callidi ſimus non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris,qui nihil timet niſi teſtē & iudicem? Quid in deſerto quo loco nact⁹ quem multo auro ſpoliare poſsit imbecillum atq; ſolum?Noſter quidē hic natura iuſtus vir ac bonus etiā conloquetur, iuuabit, in viam deducet: is verò qui nihil alterius cauſa faciet, & metietur ſuis commodis omnia , videtis, credo,quid ſit acturus.Quòd ſi negabit ſe illi vitā erepturum,& aurum ablaturum,nūquam ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet,id eſt, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, etiam

agreſtes erubeſcant. Iam vero illud ſtultiſsimum, exiſtimare omnia iuſta eſſe quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis aut legib⁹. Etiámne ſi quæ leges eſſent tyrannorum? ſi triginta illi Athenis leges imponere voluiſſent, aut ſi omnes Atheniēſes delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco ea legis iuſſa haberentur? Nihilo credo magis illa, quam interrex noſter tulit, vt Dictator quē vellet ciuiū indicta cauſa impune poſſet occidere. Eſt enim vnum ius, quo deuincta eſt hominū ſocietas & quod lex cōſtituit vna: quæ lex eſt recta ratio imperandi atque prohibendi, quam qui ignorat, is eſt iniuſtus: ſiue illa eſt ſcripta vſpiam, ſiue nuſquam.

INCAVTI) Vt callidi ſunt qui diligenter ſua commoda emolumentáque conſectantur: ita incauti erunt habendi, qui in cōtraria incommoda & detrimenta incurrent, poſtremo in legum pœnas: ita iuſtitia calliditas fuerit, iniuria & iniuſtitia incauta imprudentia. Iam vero illud) In eos diſputat, qui ius nihil aliud eſſe cēſent, quàm quod lege cautum eſt: vt hominum inſtitutis, non natura conſtare videatur. hic locus vberius à Platone in Minoe tractatur. Triginta illi Athenis) Atheniēſes à Lacedæmonijs bello diuturno profligati, & ad extremum graui obſidione ad deditionem compulſi: triginta rectores accipere coacti ſunt: qui ſeſe tandem tyrannos fecerunt, ac Athenienſium libertatem oppreſſerunt. Vt dictator) Eam opinor legem intelligit, qua ſummū in ciues inperium citra prouocationē dictatori permittebatur: vt indicta etiam cauſa in eos animaduerteret. nam quibus COSS. creatus ſit dictator, nullus hiſtoricus prodit, vt tum interregnum fuiſſe videatur. Vel eam potius, quam L. Flacc⁹ interrex de Sylla tulit, vt omnia quæcunque ille feciſſet, eſſent rata. Cicero in Rullum, Omnium legum iniquiſsimam diſsimilimámque legis eſſe arbitror eam quam L. Flaccus interrex de Sylla tulit, vt omnia quæcunque ille feciſſet eſſent rata. Feſtus optimam legem, quæ in creādo populi magiſtro, qui dictator eſt, appellatam eſſe dicit: qua quam pleniſsimum ius ſignificabatur, vt tantum imperium à Cicerone fortaſſe non probetur.

Quod ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus

inſtitutíſque populorum: & ſi, vt iidem dicunt, vtilitate omnia metienda ſunt, negliget leges, eáſque perrũpet ſi poterit, is qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. Ita fit, vt nulla ſit omnino iuſtitia ſine natura: & ea quæ propter vtilitatem conſtituitur, vtilitate illa conuellitur. Atque ſi natura cõfirmatura ius nõ erit, virtutes omnes tollantur. Vbi enĩ liberalitas? vbi patrię charitas? vbi pietas? vbi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ voluntas poterit exiſtere? Nam hæc naſcũtur ex eo quòd natura ꝓpenſi ſumus ad diligẽdos homines, quod fundamentum iuris eſt. Neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos ceremoniæ, religionéſque tolluntur: quas non metu, ſed ea coniunctione quæ eſt homini cum deo, conſeruãdas puto. Quod ſi populorum iuſsis, ſi principum decretis, ſi ſentẽtijs iudicum, iura conſtituerentur, ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamẽta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragijs aut ſcitis multitudinis ꝓbarentur. Quæ ſi tanta poteſtas eſt ſtultorum ſententijs atq; iuſsis, vt eorũ ſuffragiis rerum natura vertatur, cur non ſanciunt, vt quæ mala pernicioſáque ſunt, habeãtur pro bonis & ſalutaribus? aut cur cum ius ex iniuria lex facere poſsit, bonum eadem facere non poſsit ex malo? atqui nos legẽ bonã à mala nulla alia niſi naturæ norma, diuidere poſsimus: nec ſolũ ius & iniuria natura diiudicatur, ſed omnino omnia honeſta ac turpia. nam & cõmunis intelligẽtia nobis notas res efficit, eáq; in animis noſtris in-

choauit, vt honeſta in virtute ponātur,in vitijs tur pia.Hæc autē in opinione exiſtimare,nō in natura poſita,vere demētis eſt.nā nec arboris nec equi vir tus quæ dicit᷑, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt, honeſta quoq; & turpia natura diiudicanda ſunt.

VT iidem dicunt) Epicureos notat,quorum duo capita comparat & collidit,ius ab inſtitutis ortum eſſe,& ab vtilitate profectum: nam vtilitate perrumpentur leges & inſtituta. Si natura confirmatura) Si à natura ſtirps iuris remoueatur, & vtilitati adſcribatur, ſecuturam ait non tantum iuris euerſionem, verumetiam virtutum omniū, præſertim earū quæ hominū ſocietatē tuentur. Earū enim, vt iuris,ſi origo ab vtilitate ponatur,ſubuerſio manifeſta cóſequitur.

Quas non metu) Vt vulgus,quod deū veneratur pacem ac veniam poſcens metu potius quàm pietate,quæ conciliatur cóiunctione ea quæ hominibus cum diis intercedit,cum vtriq; ſint rationis participes & vni⁹ ciuitatis ciues,vt Stoici cenſent. Cómunis intelligētia) Ea eſt prima quædam animi notio & præceptio, quæ in animis noſtris inchoauit ſenſum honeſti: κοινὰς ἐννοίας vocāt Stoici,de quib⁹ extat Commentarius Plutarchi in Stoicos. Eáque) Legendum eſt ex veteri libro,notas res efficit eas, quæ. Inchoauit) Notionē quandam exorſa eſt,non perfectam nec abſolutam:vnde inchoatę intelligentiæ vocātur.nam inchoatū perfecto à Cicerone in Topicis opponitur. Nec equi virtus)Sic Plato lib.1.de Rep. βλαπτόμενοι δὲ ἵπποι, βελτίους ἢ χείρους γίνονται; χείρους. ἆρα εἰς τὴν τῶν κυνῶν ἀρετὴν ἢ εἰς τὴν τῶν ἵππων. Cuiuſque enim perfectio & abſolutio eius virtus cenſetur, vt in equo velocitas,aut vehēdi ſeſſoris habilitas: in arbore baccarum & fructuum copia bonorum.

Nā ſi opinione vniuerſa virtus, eadē eius etiam partes probarentur.Quis igitur prudentē, &,vt ita dicam, catum nō ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet?Eſt enī virtus perfecta ratio:quod certe in natura eſt:igitur omnis honeſtas eodē modo.Nam vt vera & falſa,vt conſequentia & cōtraria ſua ſponte, non aliena,iudicantur, ſic conſtans & perpetua ratio vitæ,quæ eſt virtus,itemq; incon

ſtantia

ſtantia quod eſt vitium, ſua natura probatur. Nos ingenia iuuenum non item ad ingenia: natura virtutes & vitia quæ exiſtũt ab ingeniis iudicabũtur. an ea non aliter? honeſta, & turpia nõ ad naturam referri neceſſe erit? Quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. ipſum enim bonum non eſt opinionibus, ſed natura. nam ni ita eſſet, beati quoque opinione eſſent. quo quid dici poteſt ſtultius? Quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea ſint principia naturæ, certe honeſta quoq; & turpia ſimili ratione diiudicãda, & ad naturam referenda ſunt.

PARTES) Id eſt ſpecies. nam formam generis quo facilius intelligatur, Cicero in Topicis ait ſe interdum partem ſolere appellare. Virtus autẽ vniuerſa, ipſum genus eſt, id eſt generalis virtus. Catũ) Catum Varro acutum, non ſapientem interpretatur, vt cata ſigna apud Ennium, & Egregie cordatus homo catus Ælius ſextus: & apud Lucilium, Cata dicta. eſt autem Sabinum vocabulũ. vtitur eo Plautus initio Penuli, Quas tu ſapienter docte, cordate & cate. Conſtans & perpetua) Sic in 4. Tuſcul. virtutem animi affectionem conſtantem & conuenientem definit: quæ definitio à conſtantia. i. εὐστάθεια deducta eſt, cui inconſtantia aduerſa eſt. Inconſtantia) Incoſtantiam, vt in Tuſculanis, hic vocat defectionẽ à recta mente, auerſam à rationis præſcriptione: quæ vitiorum & perturbationum origo eſt, vt conſtantia virtutum. Nos ingenia iuuenum) Ingenia iuuenum, non ex aliorum ingenijs ſpectare ſolemus, ſed ex ſua cuiuſque indole & natura: quod item in virtute & vitijs faciendũ eſt quę natura exiſtunt: nec ab ingenijs, id eſt opinione hominum & iudicio iudicãda ſunt, ſed ſua ſpõte & natura. Ad ing.) Aut cõparantis eſt, vt ſupra, nihil ad Cæliũ: ſic ingenia ex ingeniorũ aliorum cõparatione nõ ſunt exiſtimãda: aut dicitur vt ad libidinẽ ne id ex opiniõe noſtra faciamus. An ea) An virtutes & vitia ſua ſpõte iudicanda ſunt, nõ aliter quàm ingenia iuuenũ? Quod lau.) Vt bonũ natura iudicatur, ita laudabile bonũ quod honeſtum eſt, eadẽ natura iudicabitur: alioqui cũ beatitudo à virtute ꝓficiſcatur, opinione non natura beati homines eſſent. Sint principia naturæ) Duo rerum principia ſtatuebat Pythagoras bonum & malum: ſed non in eam ſentẽtiam hic accipio, verum om-

nis laudis,virtutis,officij, honeſtatis, contrariorúmque hæc principia eſſe,eáque naturæ non opinionis nec iudicij.

Sed perturbat nos opinionum varietas,hominũq; diſſenſio: & quia non idẽ contingit in ſenſibus, hos natura certos putamus: illa quæ alijs ſic,alijs ſecus,nec iiſdẽ ſemper vno modo videntur,ficta eſſe dicimus, quod eſt lõge aliter. Nam ſenſus noſtros non parens,non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit: at verò animis omnes tenduntur inſidiæ, vel ab iis quos modo enumeraui,qui teneros & rudes cũ acceperunt, inficiunt & flectunt vt volunt: vel ab ea quę penit' in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni voluptas, malorũ autem mater omniũ,cuius blanditijs corrupti quæ natura bona ſũt, quia dulcedine hac & ſcabie carẽt, non cernimus. ſatis. Sequitur vt concluſa mihi iam hæc ſit omnis oratio,id quod ante oculós ex iis eſt quæ dicta ſũt, & ius & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. Etenim omnes viri boni ipſam æquitatẽ, & ius ipſum amãt: nec eſt viri boni errare, & diligere quod per ſe non ſit diligẽdũ. per ſe igitur ius eſt expetendũ & colendum. quod ſi ius eſt, etiã iuſtitia: ſic in ea reliquę quoq; virtutes per ſe colẽdæ ſunt.

SED perturbat) Perſequitur id fuſius in proœmio 3. Tuſculan. Epicurei certiſsimam ſenſuum eſſe fidem putant, & ex eorum delectatione & voluptate ſummum bonum interpretãtur, quòd ſenſus corrumpi non poſsint,ratio poſsit: ſed ea corruptela & deprauatio nõ ex natura eſt, ſed ex opinionum varietate. Non poeta) Id quæritur dolẽtiſsime in proœmio tertiæ Tuſculanæ, ab iis omnibus ita varijs nos imbui erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni cõfirmatę natura ipſa cedat. Non multitudinis cõſenſus) Cicero, Cum vero eodem quaſi maximus quidam magiſter, populus acceſsit, atque om

nis vndiq; ad vitia conſentiẽs multitudo. In omni ſenſu) Nam ex omnibus ſenſibus voluptas percipitur: quod tamen Platoni non videtur in Timæo. Imitatrix) Habet enim quiddã ſimile naturalis boni. Lenitate enim & ſuauitate, vt ante dixit, delectãs, ſic ab errore mẽtis tanquam ſalutare aliquid adſciſcitur. Scabie) Titillatione & pruritu, cuiuſmodi ſcabioſis ſeſe fricantibus gignitur, vnde à ſcabendo ſcabies nomen habet. Simile eſt illud Satyrici poetę, Hęc tetigit Gradiue tuos vrtica nepotes. Sequitur) Vltimum huius diſputationis caput, ius ſua ſponte expetendum eſſe. Iuſtitia) A qua ius ꝓficiſcitur, quod nihil aliud eſt quàm quod iuſtitia præſcribit.

Quid liberalitas? gratuitáne eſt an mercenaria? ſi ſine premio benignus eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta. nec eſt dubiũ quin is qui liberalis bẽnignúsve dicitur, officium non fructum ſequatur. Ergo itẽ iuſtitia nihil exprimit premij, nihil precij: per ſe igitur expetitur. eadémque omniũ virtutum cauſa atque ſententia eſt. Atque etiam ſi emolumẽtis non ſuapte ſpõte virtus expẽditur, vna erit virtus, quæ malitia rectiſsime dicetur. Vt enim quiſq; maxime ad ſuũ commodum refert quæcunq; agit, ita minime eſt vir bonus: vt qui virtutem premio metiuntur, nullam virtutem niſi malitiam putent. Vbi enim beneficus, ſi nemo alteri' cauſa benigne facit? vbi gratus, ſi non eum ipſi cernunt grati cui referunt gratiam? vbi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur, toto pectore, vt dicitur? qui etiam deſerendus & abijciẽdus eſt, deſperatis emolumentis & fructibus. quo quid poteſt dici immanius? Quod ſi amicitia per ſe colenda eſt, ſocietas quoq; hominum, & æqualitas, & iuſtitia per ſe expetẽda: quod ni ita eſt, omnino iuſtitia nulla eſt. id enim iniuſtiſsimũ ipſum eſt, iuſtitiæ mer-

cedem quærere. Quid verò de modeſtia? quid de tẽperantia? quid de cõtinentia?quid de verecũdia, pudore, pudicitiáque dicemus? infamiæ'ne metu non eſſe petulantes?an legum, & iudiciorum?Innocentes ergo & verecundi ſunt, vt bene audiant, & vt rumorem bonum colligant: erubeſcunt pudici etiam loqui de pudicitia.

Gratuita) Gratuita eſt quæ tantum officii gratia benigne facit. Sic Saluſtius, Vbi malos premia ſequũtur, haud facile quiſquã gratuito bonus eſt. Mercenaria)Mercenaria eſt,quæ mercedem & premium flagitat, vt homines conducti. Si ſine premio)Citatur hic locus à Lactãtio lib.6. vbi Ciceronẽ quoq; carpit,qui huius præcepti oblitus, in Officiis liberalitatẽ prope mercenariam faciat.Hunc etiam locũ vberrime tractat Seneca lib.4.de beneficiis,vbi beneficium dare,& inuicem gratiam referre per ſe expetenda contra Epicureos cõfirmat. Officium)Virtutis cauſa,non fructus & emolumenti benigne facit. Quę malitia)Malitia vitij certi nomẽ eſt,nimirũ doli, calliditatis ac verſutię: vitioſitas omniũ vitiorum.Cic.lib.3.de Natura deorũ,Eſt enim malitia,verſuta & fallax nocendi ratio. Sic ſupra in candem ſententiã,Tum autem qui nõ ipſo honeſto mouemur vt boni viri ſimus,ſed vtilitate aliqua atq; fructu,callidi ſimus non boni.In epiſtolis ad Atticum ludens in Epicureos idem diſſerit hunc in modum,Filiola tua te delectari lætor,& probari tibi φυσικὴν eſſe τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim ſi hæc non eſt,nulla poteſt homini eſſe ad hominem naturę adiunctio:qua ſublata vitę ſocietas tollitur.Bene eueniat,inquit Carneades,ſpurce.Sed tamẽ prudentius quã Lucius noſter & Patron,qui cum omnia ad ſe referant, quicquam alterius cauſa fieri putant?cũ ea re bonum virum eſſe dicant ne malum habeat,non quo id natura rectum ſit, non intelligũt ſe de callido homine loqui nõ de viro bono. Ipſi cernunt grati)Si ſua potius cauſa quàm eius cui referunt gratiam grati ſunt. Vbi illa ſancta amicitia,)Amicitiam quoque in dialogo eiuſdem nominis diſſerit in Epicureos non ab indigentia aut inopia natã eſſe,aut ad vtilitates percipiẽdas, ſed à natura profectã.Eam autem ſanctam dicit,quam violare nefas ſit.

Æqualitas) Cum æquali iure viuitur ab omnibus: alioqui ius & ſocietas ciuilis nulla fuerit, niſi leges omnibus irrogatæ ſint æqualiter. Cicero de Amicitia, Qui ita ſe gerunt, ita viuunt, vt eorum probetur fides, integritas, æqualitas, liberalitas, nec ſit in eis vlla cupiditas, libido, audacia. Modeſtia) Per quam pudor ho-

neſtus moderationem conſeruat. temperātia animi eſt in libidinē & alios nō rectos impetus firma & moderata dominatio. Continentia, in victu eſt abſtinentia. Cic. Quē nulla conditio pecuniæ ab ſumma integritate continentiáque deduxerit. Hęc enim virtus tum efficit, ne alieni appetentes & cupidi ſimus. Verecundia, reuerētia quędam eſt aduerſus homines: cuius propriū eſt, neminem offendere, vt iuſtitię neminē violare. Pudor dedecoris & turpitudinis metus, ruborē afferēs. ſuntque hæc omnia finitima virtutum genera. Non eſſe petulantes?) Superioribus omnibus petulantiam opponit, quæ eſt hominum immodeſtorū, intemperantium, incontinentium, inuerecundorum, impudentium, poſtremo impudicorum. Innocentes) Modeſti, temperantes, continētes, neminem lędunt, nemini nocent, alieno abſtinent minus. Erubeſcunt) Quod pudoris eſt. Pudici autem ſunt, qui florem ætatis fruendum abutendúmque aliis non permittunt. Nam impudici ſunt, qui muliebria patiūtur. Id ex illa Saluſtij dictione intelligi poteſt. Scio fuiſſe nōnullos qui ita exiſtimarent, iuuentutem quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. Et mox, Quid enim? poſſumus eos qui à ſtupro arcētur infamiæ metu pudicos dicere? Scriptus liber, pudici etiam loquu de pudicitia, ſuſpicor lacunam eſſe, locúmque de pudicitia deeſſe, vt ſupra de Amicitia locus ſcribebatur.

Ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum vitium vitare niſi iudicio ipſo notatū putant. Quid enim? poſſumus eos qui à ſtupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipſa infamia propter rei turpitudinem cōſequatur. nam quid aut laudare Tite, aut vituperare potes, ſi ab eo natura receſſeris, quod aut laudandū aut vituperandum putes? An corporis prauitates ſi erunt perinſignes, habebūt aliquid offenſionis? animi deformitas nō habebit? cui⁹ turpitudo ex ipſis vitijs facilimè percipi poteſt. Quid enim fœdi⁹ auaritia? quid immani⁹ libidine? quid cōtēptius timiditate? quid abiectius tarditate & ſtultitia dici poteſt? Quid ergo? eos qui ſingulis vitiis excellūt, aut etiā plurib⁹,

propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miſeros eſſe dicimus, an ꝑpter vim, turpitudinémque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtutē dici poteſt. Poſtremo ſi propter alias res virtus expetitur, melius eſſe aliquid quàm virtutem neceſſe eſt. Pecuniámne igitur? an honores? an formam? an valetudinē? quę & cum adſunt, perparua ſunt: & quādiu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. An, id quod turpiſsimū dictu eſt, voluptatē? at in ea quidem ſpernenda & repudianda, virtus vel maxime cernitur.

INFAMIÆ metu) Hęc in Epicureos omnia, qui vitia non ob innatam turpitudinem, ſed legum & iudiciorum & infamię metum, non perpetrari dicūt. Nullum) Id eſt neminem vitia vitare, niſi quę infamia aut pœna notata ſunt. Laudare Tite) Sic ex veterib⁹ libris emendauimus, vt ad Pomponium Epicureum ſermo conuertatur.

Prauitates perinſignes) Inſignes & inſigniti dicuntur quibus aliquid deprauatū eſt in corpore & deforme. Lib. 3. de Legibus, Inſignis ad deformitatem puer. Offenſionis) Id eſt offendent & ledent. Quę ledunt oculos feſtinas demere: ſi quod Eſt animū, differs curandi tēpus in annum. Auaritia) Saluſtius, Auaritia pecunię ſtudium habet, quam nemo ſapiens concupiuit. ea quaſi venenis malis imbuta corpus animúmq; virilē effœminat. itaq; fœdiſsima & homine indigniſsima eſt. Quatuor autem virtutibus totidem opponit vitia, auaritiā iuſtitiæ, libidinē temperātiæ, fortitudini timiditatē, tarditatē & ſtultitiam prudētię. Libidine) Cupiditate & auiditate. Tarditate) Mētis ſtupore. In virtutem) Cic. lib. 3. de Diuinat. Q. Catullus huius collegæ & familiaris noſtri pater dilexit municipem tuum Roſcium, in quem etiam illud eſt eius. i. de quo, in cuius laudem.

Videtíſne quanta ſeries rerum ſentētiarúmq; ſit? atque vt ex alio alia nectantur? quin labebar lōgi⁹, niſi mę retinuiſſem. Q. Quô tandem? libēter enim frater, ad iſtam orationem tecū prolaberer. M. Ad finem bonorum, quô referūtur, & cuius aſciſcendi cauſa facienda omnia, controuerſam rem & plenā

diſſenſionis inter doctiſsimos,ſed aliquando tamē iudicandā. A. Quî iſtud fieri poteſt, L.Gellio mortuo? Q. Quid tandem id ad rem? A. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini,Gellium familiarem tuum,cum pro cōſule ex prætura in Gręciam veniſſet, Athenis philoſophos qui tum erāt, in locū vnū conuocaſſe,ipſisque magnopere auctorē fuiſſe,vt aliquādo controuerſiarum aliquem facerent modum:quod ſi eſſent eo animo,vt nollēt ętatē in litibus conterere, poſſe rē conuenire: & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum,ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtud quidem,Pomponi, & à multis ſæpe deriſum: ſed ego plane vellē me arbitrum inter antiquā Academiam & Zenonem datum. A. Quo tādem iſtud modo? M. Quia de re vna ſolum diſsident,de cæteris mirifice congruūt. A. Ain' tādem? de vna re eſt ſolum diſſenſio? M. Quæ quidem ad rem pertineat,vna: quippe cū antiqui omnes, quod ſecūdum naturam eſſet quo iuuaremur in vita,bonum eſſe decreuerint:hic niſi quod honeſtū eſſet,nihil putarit bonum. A. Paruam verò controuerſiam dicis, ac non eam quæ dirimat omnia. M. Probe quidē ſentis,ſi re ac non verbis diſsiderent.

SERIES) Cum virtutem omnē ꝑter ſe expetendā dixiſſet,aut ſi propter alias res virtus expeteretur,ea melius aliquid eſſe, deinceps ſequebatur de finibus bonorum & malorū diſputatio, in quā tacite ſenſimq; prolabebatur,niſi ſe retinuiſſet. Plenam diſs.) Nam iſta de finib' diſsenſio ſectas philoſophorū potiſsimum diſtinxit. Gellio) L.Gellij Cic.in Bruto meminit:quem non vendibilem oratorē,multarum tamen rerum peritum fuiſſe dicit:eúmq; illic familiarem ſuū

vocat. Meminit & huius Plutarchus in Cicerone. Sed & pro Seſtio à Cicerone vir clariſsimus & fortiſsimus conſul dicitur. Phædro) Phædrus philoſoph⁹ Epicureus fuit, quem cũ Attico Cicero audiuit. Cic. lib. 1. de Finibus, Niſi tu Phędrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum vtrunque audiui, cum mihi nihil ſane præter ſedulit atem probarent, omnes mihi Epicuri ſententiæ ſatis notę ſunt, atque eos quos nominaui cum Attico noſtro frequenter audiui: cũ miraretur ille quidem vtrunque, Phædrum autem etiam amaret. Pro conſule) Miſſus enim in prouinciam fuerat, cum imperio cõſulari: tametſi non ex conſulatu. Cicero pro lege Manilia, Quid tã inuſitatum, quàm vt cum duo Conſules clariſsimi fortiſsimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximũ formidoloſiſsimũmq; pro cõſule mitteretur? miſſus eſt. quo quidem tempore cum eſſet non nemo in ſenatu qui diceret non oportere mitti hominẽ priuatum ꝓ cõſule L. Philippus dixiſſe dicitur non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed ꝓ conſulibus mittere. L. autem Gellius cũ hęc ſcriberẽtur mortuus erat. Operam) Paratum ſe dixit vel arbitrum vel iudicem cum vellent. Inter antiquam Acad.) Veteris Academiæ fuerunt Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor: nouę, Arceſilas, Lacydes, Carneades, Cicero. Cic. autẽ lib. 4. de finibus contra Catonẽ diſſerẽs, oſtẽdit inter Zenonem & Peripateticos, qui profecto & Academici iidem ſunt, nihil præter verborum nouitatem intereſſe. Quum antiqui omnes) Antiqui Academici bonum, quod ſecundum naturam eſſet, poſuerunt: & bene viuere, naturæ conuenienter viuere. Zeno autem nihil bonum niſi honeſtum ſtatuit. Cicero autem libro quarto de finibus à Peripateticis, qui omnino in eadem in qua Academici hæreſi ſunt, Stoicos verbis non re diſſentire oſtendit. Et libro 2. de finibus, Ergo nata eſt ſententia veterum Academicorum & Peripateticorum, vt finem bonorum dicerent, ſecundum naturam viuere, id eſt, virtute adhibita frui primis à natura datis. & paulo poſt, Ariſtippo ſimplex Voluptas, Stoicis conſentire naturæ: quod eſſe volũt è virtute. i. honeſtate viuere: quod ita interpretantur, viuere cum intelligentia earũ rerũ, quę naturę cõuenirent, eligẽtẽ ea quę eſſent ſecundum naturam, reiicientéque contraria. Et mox, Vna ſimplex, cuius Zeno auctor, poſita in decore tota, id eſt, in honeſtate.

A. Ergo aſſentiris Antiocho familiari meo (magiſtro enim nõ audeo dicere) quo cum vixi, & qui me ex noſtris penè conuellit hortulis, deduxítque in Academiam perpauculis paſsibus. M. Vir iſte fuit ille quidem prudẽs & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihique, vt ſcis, familiaris: cui tamẽ ego aſſen-

aſſentiar in omnibus nécne, mox videro: hoc dico controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari. A. Quî iſtud tandem vides? M. Quia ſi, vt Chius Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret quod honeſtũ eſſet, malúmq; quod turpe, cæteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem vtrum adeſsẽt an abeſſent intereſſe, valde à Xenocrate & Ariſtotele & ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſétque inter eos de re maxima, & de omni viuẽdi ratione diſſenſio: nunc vero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerãt, hic ſolum bonũ dicat: itémq; dedecus, illi ſummũ malum, hic ſolum: diuitias, valetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas: paupertatem, debilitatem, dolorẽ, incommodas, non malas: ſentit idem quod Xenocrates, quod Ariſtoteles, loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, cõtrouerſia nata eſt de finibus: in qua quoniã vſucapionem XII. tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, depáſci veterem poſſeſsionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus, nec Manilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus.

ANTIOCHO) Hic Philonis diſcipulus ex Academia veteri fuit: ac librum de Peripateticorum & Stoicorum concordia edidit. huius auditor Pomponius alioqui Epicureus, aliquando fuit: ac propemodum ſe ab eo ex Epicuri hortulis in Academiæ ſpatia pertractum ait. Magiſtro enim) Propter cõdiſcipulos Epicureos qui iſtud acerbe ferrent, ſi eum magiſtrum agnoſceret. Perpauculis paſsibus) Nam in ſpatijs Academiæ Academici inambulantes diſputabant. Decus) Id eſt honeſtatẽ, cui ſummum locum inter tria bonorũ genera tribuebant: ſic eam ſummũ bonum putabãt, Academici veteres & Peripatetici. i. triũ maximum. Cõmodas) Stoici nihil pręter virtutẽ

bonum: nihil præter vitium malum exiſtimant: reliqua quæ corporis & fortunę bona maláque dicimus, commoda & incommoda appellant: quę Ariſto Chius Zenonis diſcipulus, plane indifferentia ponebat, ac ſummum bonum ſtatuebat, in his rebus neutram in partē moueri. Quoniam vſucapionē) Hunc locum Alciatus ita ex Aggenio Vrbico & Iulio Nypſo declarat. Lege duodecim tabu. cautum erat, vt inter vicinorum prædia conſtitutis finibus, quinque pedum ſpatiū relinqueretur, qua ire, agere, vterque dominus poſſet, itémq; vt circumuerti aratrū poſſet. Id ſpatium vſucapi eadem lege prohibebatur: deinde poſt decemuiros lata eſt lex Manilia, vel Mamilia, vt in libris ſcriptis reperio: quæ, quoties de his quinq; pedibus controuerſia eſſet, eligi arbitrum agrimenſorem aut finitorem iuſsit, qui fines eos regeret & conſtitueret. Vltra vero quinque pedes, quoniam lis non finalis, ſed proprietatis eſt, Prætor adeundus erat. locus autē eſt ex ambiguo, de finibꝰ agrorum & bonorum. Intra quinq; ped.) Inter quinque pedes eſſe voluerunt, ſcripti libri habent: ſed ex ſententia legis magis omnino noluerunt probamus, cuius hęc verba ſunt, de controuerſiis agrorum. De rigore controuerſia eſt finitimę conditionis, quoties inter duos pluréſue terminos ordinatos, ſiue quæ alia ſigna ſecundum legem Maniliam, vel Mamiliam vt reperio, intra quinque pedes agitur. Eſſe noluer.) Iter enim qua ad culturas acceditur, nō capitur vſu, ſed id quod in vſu biēnio fuit, vt Aggenius ait. Depaſci vet.) A Zenone ſententiā Academicorum veterū mutatis vocabulis vſurpari. Nam quid Academicæ ſit poſſeſsionis cōſtabit ex arbitrio finiū regundorum, quando velut in poſſeſsione & fundo ſpatiū quod vſucapi vetatur, ſi arbitrū quis eum adigat, reperietur. Manilia) Veteres libri Mamilia: Manilia autem lex arbitros dabat ſingulos. Ex ijs) Legibus quas nunc ſcribimus: vel recētiores intelligit leges de agrorū cōditionibus, quales legi in veteri libro Rosciam, Peduceani, Alienam, Fabiā. ſuperior ſenſus mihi magis probatur.

Q. Quamnam igitur ſententiā dicimus? M. Requiri placere terminos quos Socrates pegerit, iíſq; parêre. Q. Præclare, frater, iam nūc à te verba vſurpantur ciuilis iuris & legū: quo de genere expecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna diiudicatio eſt, vt ex te ipſo ſæpe cognoui. Sed certe ita res ſe habent, vt ex natura viuere, ſummum bonum ſit, id eſt, vita modica & apta virtute perfrui: aut naturam ſequi, & eius quaſi lege viuere, id eſt,

nihil quantum in ipſo ſit prætermittere, quo min' ea quæ natura poſtulet, cōſequatur: quod inter hęc velit virtute tāquam lege viuere. Quapropter hoc diiudicari neſcio an vnquā, ſed hoc ſermone certe non poteſt: ſiquidē id quod ſuſcepimus, perfecturi ſumus. A. At ego huc declinabam nec inuitus. Q. Licebit alias, nūc id agamus quod cœpim', quum præſertim ad id nihil pertineat hæc de ſummo ma lo bonóq; diſſenſio. M. Prudentiſsime, Quinte, dicis. nam quæ à me adhuc dicta ſunt,

te Lycurgi leges, neque Solonis, neq; Charondæ, neq; Zaleuci, nec noſtras XII tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te exiſtimo cum populis, tum etiā ſingulis hodierno ſermone leges viuendi & diſciplinam daturum eſſe.

SENTENTIAM dicimus) Arbitri in controuerſia finium regundorum inſpectis limitibus & terminis ſententiam dicebant. Quos Socra.) Componit litem de finibus, vt bonorū fines ſint, quos Socrates, moralis philoſophiæ auctor, poſuit, viuere, vt opinor, ſecū dum naturam. In controuerſia finium regundorum termini requirū tur. Paulus, Eos terminos quantum ad dominij queſtionem attinet, obſeruari oportet fundorū, quos demonſtrabit is &c. Termini quos Socrates pegit, poſſeſsionem Academicorum terminabāt, qui ab eo ſtatim exorti ſunt: oſtendétque à Zenone aliorum verborū obtentu vſurpatam Academicorum poſſeſsionem. Ex natura) Secundū naturam, quod à Socrate acceptum tenuerunt Academici, & probarūt Stoici, vt vtrorúmque eadem ſit ſententia. Vita modica) Cic. lib. 2 de finibus ſecundū naturā viuere interpretatur eſſe virtute adhibita frui primis à natura datis. Lib. autem 2. Offic. ſic ſcribit, Etenim quod ſummum bonum à Stoicis dicitur, cōuenieñter naturæ viuere, id habet hanc vt opinor ſententiam, cum virtute congruere ſemper, cætera aūt quæ ſecundum naturam eſſent, ita legere ſi ea virtuti nō repugnarent. Vitam appellat emolumenta & commoda, quæ ſecundum naturam ſunt, & quibus ad vitam degendam eſt opus. Vitam aptam

virtute vult,ex virtute ſcilicet pendentem,vt 5. Tuſc.Non ſane optabilis quidem iſta,inquit,rudentibus apta fortuna. quidam apta virtuti legunt. Quod inter hæc) Quæ vita naturáque poſtulat. Neq; Charondæ) Charondas Catanenſibus leges tulit, Zaleucus Locris Zephyriis Italiæ populis. Plebiſcita)Quibus lege Horatia,quam Hortẽſius poſtea Dictator,vt reor,rurſum tulit,etiam patres tueri cœperunt.Liu.lib.3.de lege Horatia,omnium primũ cum veluti in controuerſo iure eſſet,tenerẽtúrne patres plebiſcitis, legem centuriatis comitiis tulere,vt quod Tribuni plebis iuſsiſſent,populus teneret.

M.Eſt huius verò diſputationis,Quinte,propriũ id quod expectas, atque vtinam eſſet etiam facultatis meæ.ſed profecto ita ſe res habet,vt quoniam vitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatricémque virtutũ, ab ea viuendi doctrina ducatur.Ita fit mater bonarum omniũ rerũ Sapientia. à cuius amore, Græco verbo φιλοσοφία nomen inuenit. qua nihil à diis immortalibus vberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum vitæ datum eſt.hæc enim vna nos cùm cæteras res omnes,tum quod eſt difficilimum docuit,vt noſmetipſos noſceremus.cuius pręcepti tanta vis,tãta ſententia eſt,vt ea non homini cuipiam,ſed Delphico Deo tribueretur.nam qui ſe ipſe norit,primum aliquid ſe habere ſentiet diuinum,ingeniúmque in ſe ſuũ ſicut ſimulacrum aliquod dedicatum putabit, tãtóq; munere Deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiet: & cum ſe ipſe perſpexerit, totúmque tentarit, intelliget quemadmodũ à natura ſubornatus in vitam venerit, quantáque inſtrumenta habeat ad obtinendam adipiſcendámque ſapientiam:quoniã principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit,

quibus illuſtratis ſapiētia duce, bonum virum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. Nam cum animus cognitis perceptíſq; virtutibus, à corporis obſequio indulgentiáque diſceſſerit, voluptatémque ſicut labem aliquam decoris oppreſſerit, omnémque mortis doloriſque timorem effugerit, ſocietatémque charitatis coierit cum ſuis, omnéſque natura coniunctos ſuos duxerit, cultúmque deorum, & puram religionem ſuſceperit, & exacuerit illam, vt oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligēda, & reijcienda cōtraria, quæ virtus ex prouidendo eſt appellata Prudētia: quid eo dici aut cogitari poterit beatius? Idémque cum cœlum, terras maria, rerúmque omnium naturā perſpexerit, eáq; vnde generata, quò reditura, quando, quomodo obitura, quid in ijs mortale & caducum, quid diuinum æternúmque ſit viderit, ipſúmque ea moderantem & regentem pene prehenderit, ſeſéque nō vnis circundatum mœnibus popularem alicuius definiti loci, ſed ciuem totius mundi quaſi vnius vrbis agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, Dij immortales, quā ſe ipſe noſcet! quod Apollo præcepit Pythius. quàm contemnet! quàm deſpiciet! quàm ꝓ nihilo putabit ea quæ vulgo dicuntur ampliſsima!

Emendatricem) Hæc propria ſunt & ſua legis officia. Siquidem duæ res, vt ait Solon, Remp. continent, premium, & pœna. qua forſitam opinione ductus Democritus duos poſuit deos, Pœnam & Beneficium. Quadrat hic illud Euripideum,

πᾶσι γὰρ κοινὸν τόδε,
Ἰδίᾳ θ' ἑκάστῳ, καὶ πόλει, τὸν μὲν κακὸν
Κακόν τι πάσχειν, τὸν δὲ χρηστὸν εὐτυχεῖν.

Commune ſiquidem hoc omnibus, tum ſingulis,
Tum ciuitati, vti malus mali ferat
Aliquid, probus vero fruatur vt bonis.

A B ea) Id eſt à lege. Ita fit mater) A qua cum alia omnia quæ lau dis ſunt & virtutis, tum vero lex illa virtutum commẽdatrix & viti orum emendatrix proficiſcitur, & quę de ea à me hic diſputata ſunt. A diis imm.) Plato in Timęo, *ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔθ' ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν.* Cicero Platonis interpres, Quibus ex rebus philoſophiã adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum prçſtanti⁹, neq; datum eſt mortalium generi deorum cõceſſu atque munere, neque dabitur. Noſceremus) Sapientũ ſententiæ Delphis in Apollinis templo ſculpebantur, & tanquã ora cula deo attribuebantur. Hæc enim Chilonis eſt Lacedæmonij. Pli. lib. 7, Rurſus mortales oraculorum ſocietatem dedere Chiloni Lacedæmonio, tria præcepta eius Delphis conſecrando, quę ſunt hęc, Noſſe ſe quenque. &, Nihil nimium cupere. Comitem æris alieni atque litis eſſe miſeriam. Non deſunt qui Delphici oraculi vocem dicãt. Cuidam enim, quo ad beatitudinẽ itinere perueniret, conſulẽti: Si te, reſpõdit deus, noueris: quos ſequi Cicero videtur. Ingeniũq;) Animum ſuum in corpore tanquam delubro ſignum conſecratum. Tantóque munere) Animo, qui corpori à deo ingeneratus eſt. Subornatus) Supra, Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generauit & ornauit deus. hoc in verbo ineſt tacitũ neſcio quid & clãdeſtinũ: quadã ex parte velut inſtruxit & ornauit. alias in malã partẽ accipitur, vt cũ ſubornatos teſtes dicimus. Adumbratas) Vmbra quadam depictas: ab adumbrationib⁹ pictorum, quæ rudibus lineamentis cõſtãt, ductum, quas *σκιαγραφίας* & *σκαριφισμοὺς* vocant, & poſtea coloribus exornant. Illuſtratis) Enodatis & explicatis & illuſtrioribus factis: ſunt enim, vt ſupra dictum eſt, obſcurę. Nam cum animus) Philoſophia rerum diuinarũ & humanarum cognitionẽ complectitur: cuius pars vna eſt de vita & moribus, quæ Ethice: altera de natura & rebus occultis, quę Phyſice: tertia de diſſerendo, & quid verum, quid falſum, quid conſentaneum, quid repugnans iudicando, quæ Dialectice vocatur, quas omnes partes hic attingit. Societatémque charit.) Se charitate & amicitia cum hominibus coniunctum putarit, quos omnes ſuos populares & neceſſarios duxerit. Cœlum, terras) Quæ quidem ſunt ipſi⁹ naturæ. his autem tribus partibus ſummam rerum & ipſam vniuerſitatem ſignificabant. Terentius, ô cœlum, ô terra ô maria Neptuni.

VNIS circundatum) Vnius loci certi & oppidi ſe municipem aut ciuē non cenſuerit. Hæc Stoicorum erat ſentētia, vt ante memoratum eſt, idem etiam Academicis ſentientibus. Cic. in Academicis, hominem eſſe cenſebant quaſi partem quandam ciuitatis & vniuerſi generis humani, eumq́ue eſſe coniūctum cum hominibus humana quadam ſocietate.

Atq; hæc omnia quaſi ſepimēto aliquo vallabit diſſerendi ratione, veri & falſi iudicandi ſciētia, & arte quadam intelligendi quid quanq; rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. Cúmque ſe ad ciuilem ſocietatē natum ſenſerit, nō ſolū illa ſubtili diſputatione ſibi vtendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua præcepta ſalutis & laudis apte ad perſuadendū edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſsit afflictos, factáque & conſulta fortium & ſapiētum cum improborū ignominia ſempiternis monumētis prodere. quæ cum tot res tantæq; ſint, quæ in homine ineſſe perſpiciantur, ab ijs qui ſe ipſi velint noſſe, earum parens eſt educatrixque Sapientia. A. Laudata quidem à te grauiter & vere: ſed quorſus hoc pertinet? M. Primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam ſumus, quæ tāta eſſe volumus. non enim erūt, niſi ea fuerint, vnde illa manant, ampliſsima. Deinde facio & libenter, &, vt ſpero, recte, quod eam cuius ſtudio teneor, quæq; me quicunq; ſum, efficit, non poſſum ſilentio præterire. A. Enimuero facis & meritò & ipſe, fuitq́ue id vt dicis, in hoc ſermone faciendum.

SEPIMENTO)Stoicorum more,qui philoſophiam agro feraci comparabant,cuius ſepem Dialecticam eſſe dicebāt:fructum,Ethicen:terram aut arbores,Phyſicen:ex Laertio .Philo quoque Dialecticen περίβολον quodam loco appellat. Illa ſubtili diſp.) Dialecticorum oratione. Perpetua orat.)Dictione oratorum. Enimuero facis &c.)Merito philoſophia laudatur,quæ omni laude digna eſt,à te vero iuſtiſsima de cauſa,qui eius ſtudio teneris,& quę te eum qui es effecit.

IN M. T. CICERONIS LIBRVM SECVNDVM DE LEGIBVS ARGVMENTVM ADRIANI TVRNEBI.

CIVITATIS ius,aut ad res & rationes hominum,aut ad religiones & ceremonias deorum,comparatum eſt.Hoc diuinum,illud humanū dicimus.Sed quum diuini potior ſit & antiquior cura(Deū enim vt colamus in lucem editi ſumus, religionéatque ac pietatem natura nobis inſeuit) Cicero merito à religionis conſtitutione incœpit,& eā in hunc librum cōtulit.Cuius diſputationē ab vltima lege,quæ mens Dei eſt,ratione cogentis,& vetātis:& ab humana,quę ratio eſt ſapientis,legi diuinæ conſentiens,vt à capite arceſsit.Nam ab his,vt fontibus,iura noſtra fluunt,eóq; referri debent. Addit deinde Platonis more,legis procemium:ei legē de religione ſubiungit, quam à Numæ Pontificúmque Rom.decretis educit.Poſtremo huius ſuaſionem & explicationem reddit.

M. T.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIB. II.

Et in eundem commentarius, Adriano Turnebo auctore.

ATTICVS.

SED Víſne, quoniam & ſatis iam ambulatum eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumẽdum eſt, locum mutemus? & in inſula, quę eſt in Fibreno (nã opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam ſedẽtes? MARCVS. Sane quidem. nam illo loco libentiſsime ſoleo vti, ſiue quid mecũm ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo aut lego. A. Equidẽ qui nũc potiſsimũ huc venerim, ſatiari non queo: magnificáſque villas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta cõtemno. ductũs verò aquarum quos iſti nilos & euripos vòcant, quis non, cum hæc videat, irriſerit? Itaque vt tu paulo ante de lege & de iure diſſerens, ad naturam referebas omnia: ſic in his ipſis rebus, quæ ad requietem animi delectationémque quæruntur, natura dominatur. quare admirabar (nihil enim his in locis, niſi ſaxa & montes cogitabam: ídque vt facerem, & orationibus inducebar tuis, & verſibus) ſed mirabar, vt dixi, te tam valde hoc loco delectari: nunc contra miror, te, cùm Roma ab-

ſis, vſquã potius eſſe. M. Ego vero, cum licet plureis dies abeſſe, præſertim hoc tempore anni, & amœnitatem & ſalubritatem hanc ſequor: raro autem licet. Sed nimirũ me alia quoq; cauſa delectat, quæ te non attingit ita. A. Quæ tandem iſta cauſa eſt? M. Quia ſi verũ dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris mei germana patria. hinc enim orti ſtirpe antiquiſsima ſumus: hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa veſtigia. Quid plura? hãc vides villã, vt nũc quidẽ eſt lautius ędificatã patris noſtri ſtudio: qui cũ eſſet infirma valetudine, hic fere ætatẽ egit in literis: ſed hoc ipſo in loco cũ au' viueret, & antiquo more parua eſſet villa, vt illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. Quare ineſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic loc' fortaſſe delectet: ſiquidẽ etiã ille ſapiẽtiſsim' vir Ithacã vt videret, immortalitatẽ ſcribitur repudiaſſe.

IN Fibreno) Arpinatem Ciceronis fundũ duo fluuij alluebant, Fibrenus & Liris, eámque amœniſsimam reddebant & ſaluberrimã. meminit vtriuſque Silius lib. 8.

Ac qui Fibreno miſcentem flumina Lirim
Sulphureum, tacitíſque vadis ad littora lapſum
Accolit Arpinas accita pube Venafro.

Potiſsimum) Adulta æſtate, quo tempore omnia alijs in locis areſcunt, cum hic vernent, & lęta pubeant omnia, his irrigua fluminibus. Magnificáſque vil.) Vt Luculli, Hortẽſij, Philippi, magnifico & egregio opere extructas, & vt Saluſtius ait, vrbium in morẽ ædificatas. Laqueata tecta) Eleganti lacunari ornata tecta, quod pingebatur inaurabatúrque. Horatius, Non ebur neque aureũ mea renidet in domo lacunar: & Lucretius, Nec cytharę reboant laqueata auratáque templa. Nilos & euripos) Luxuriam quorundam, vt Luculli, Hortẽſij, Philippi, notat & inceſsit, qui ĩ villas aquę duct' maximis impenſis perduxerant. Nili autem & euripi erant aquę ductus & aluei opere magnifico, qui aquam fluuiorũ in morẽ deductã

conciperent exundantem: quódq; fluuiorum & freti anguſti,quale Euboicum erat,ſimilitudinem haberent,ideo delicati illi ſplendidis nominibus nilos & euripos vocarant. De euripo ſic Auſo. Quid memorem pario contectum marmore fontem Euripi feruere freto. Plin.lib.8.Primus eum & quinque crocodilos Romæ ædilitatis ſuę ludis,M.Scaurus temporario euripo oſtendit. Et Spartianus in Heliogabalo,euripis vino plenis nauales circenſes exhibuit.Et de nilo Cicero in epiſt.ad Q.Fratrem,De arcano, Cęſaris opus eſt, vel me hercule etiam elegantioris alicuius: imagines enim iſtæ & palæſtra & piſcina & nilus multorũ philotimorum eſt, non diphilorum. nilos igitur & euripos negat Fibreno & Liri cõparandos eſſe. Niſi ſaxa &) Totus enim ille tractus erat aſperior.Cic. ad Attic. Nam Arpinum quid ego te inuitẽ τρηχεῖ᾽, ἀλλ᾽ ἀγαθὴ κουροτρόφος, οὔ τι ἔγωγε ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι. Et verſibus) Vt Mario poemate tuo. Plures dies) Nã Arpinum longiuſcule Roma aberat. Hoc temp.) Æſtate. Amœnitatem & ſal.) Cic.in epiſt.ad Q.Fratrem,Ego ex magnis caloribus, non enim meminimus maiores, in Arpinati ſumma cum amœnitate fluminis me refeci ludorum diebus. Quia ſi verũ dicimus) Municipes pro germanis Romanis non habebantur: itaq; Saluſtius,Ciceronẽ irreptitiũ ciuẽ appellat, aecitũ & paulo ante inſitum vrbi: & de Aruſpicũ reſpõſis ſic ſcribit. Quia cũ ab hoc eodẽ impuriſsimo parricida rogarer,cuius eſſem ciuitatis. Germa) Vera,in qua geniti ſumus:nam Roma cõmunis patria eſt municipũ.

Orti ſtirpe antiq.)Ferunt Ciceronem Arpini natum matre Eluia, patre Equeſtris ordinis,ex regio Volſcorum genere.Nam in Volſcis Tullius nobiliſsime regnarat:eũ tamẽ Tullum Silius nominat,cum ait,

Tullius æratas raptabat in agmina turmas
Regia progenies,& Tullo ſanguis ab alto,
Indole proli quanta iuuenis, quantúmque daturus
Auſonię populis ventura in ſecula ciuem,
Ille ſuper Gangem,ſuper exauditus & Indos
Implebit terras voce,& furialia bella
Fulmine compeſcet linguæ,nec deinde relinquet
Par decus eloquij cuiquam ſperare nepotum.

Gẽs) Hinc ortꝰ noſtri generis,hicq; gẽtiles noſtri Cicerones.Sacra)Nã familię ſua priuata ſacra habebãt. Cic. quid ſacra Clodię gẽtis,cur intereũt quod in te eſt? Lautiꝰ)Malim latiꝰ;ſequitur enim eũ antiquo more parua eſſet villa. Illa Curi.)Curius Dẽtatus,vt ait Colu. domitis Sabinis,accepta,quæ viritim diuidebatur,captiui agri ſeptem iugera, non minus induſtriè coluit,quàm fortiter armis quæſiuerat.Et alio in loco,Curium prodit proſpero ductu parta victoria,ob eximiam virtutem deferente populo premij nomine quinquaginta ſoli iugera ſupra triumphalem conſularémq; fortunam putauiſſe.Plin.Nouo

comenſis tamen hunc quaterna dena populo iugera diuiſiſſe,& toti dem ſibi conſtituiſſe ſcribit:deinde quingētis ob merita publicè donatum fuiſſe. Cæterū hæc Curij villa,de qua loquitur, iuxta Catonis agros fuit,quā ſæpenumero Cato inuiſebat,& agelli modulū ædicularúmque frugalitatem ac tenuitatem mirabatur, vt Plutarchus ſcribit:quod & Cicero declarat in lib.de Senect.Ergo in hac vita M.Curius cum de Samnitibus,de Sabinis,de Pyrrho triumphaſſet,conſumpſit extremum tempus ętatis:cuius quidem villam ego contēplans: abeſt enim non longe à mea:admirari ſatis non poſſum vel hominis ipſius cōtinentiam,vel temporum diſciplinam. Itacham vt vid.) Cic.lib.1.de Orat.Cuius rei tanta vis ac natura eſt, vt Ithacam illā in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixam, ſapientiſsimus vir immortalitati anteponeret.Homerus Odyſſ. ᾱ.

Αἰεὶ δὲ μαλακοῖσι καὶ αἱμυλίοισι λόγοισι
Θέλγει, ὅπως Ἰθάκης ἐπιλήσεται· αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
Ἱέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι
Ἧς γαίης, θανέειν ἱμείρεται.
Mollibus at ſemper dictis & lenibus ambit
Demulcens,Ithaces ſit vt immemor:ille ſed vſque
Vel modo de patria ſalientem cernere terra
Vt fumum poſsit,exoptat morte paciſci.

A.Ego vero tibi iſtam iuſtam cauſam puto,cur huc libentius venias,atque hunc locū diligas.quin ipſe vere dicam,ſum ipſi villę amicior modo factꝰ, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus & ꝓcreatus es:mouemur enim,neſcio quo pacto,locis ipſis,in quibus eorum quos diligimus aut admiramur,adſunt veſtigia.Me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquiſitiſque antiquorū artibus delectant,quàm recordatione ſummorum virorum,vbi quiſque habitare,vbi ſedere, vbi diſputare ſit ſolitus: ſtudioſéque eorum etiam ſepulchra contemplor. Quare iſtum, vbi tu es natus,plus amabo poſthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi oſtēdiſſe. A.Et qui-

dem me cognoſſe admodũ gaudeo. Sed illud tamẽ quale eſt quod paulo ante dixiſti, hũc locum (idẽ ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriã eſſe veſtram? nũquid vos duas habetis patrias? anne eſt vna illa patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculũ. M. Ego mehercule & illi & omnib⁹ municipibus duas eſſe cenſeo patrias: vnam naturæ, alterã ciuitatis: vt ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi Rom. ciuitatẽ ſuſceptus eſt. ita cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alterã loci patriam, alterã iuris: vt veſtri Attici, priuſquã Theſe⁹ eos demigrare ex agris, & in ἄϛυ quod appellatur, omneis cõferre ſe iuſsit, & Sunij erãt ijdẽ & Attici: ſic nõs & eã patriã ducim⁹, vbi nati, & illã, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt charitate eã præſtare, qua Reip. nomẽ vniuerſæ ciuitatis eſt: ꝓ qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi cõſecrare debemus. Dulcis autẽ nõ multo ſecus eſt ea quę genuit, quàm illa quæ excepit. Itaq; ego hãc meam eſſe patriam prorſus nunquam negabo, dum illa ſit maior, & hæc in ea contineatur, quæ ius habet ciuitatis, & vnam illam ciuitatem putat.

MOVEMVR enim) Çic. lib. 5. de Finibus, Naturáne nobis hoc inquit, datum dicam, an errore quodam, vt cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperim⁹ multum eſſe verſatos, magis moueamur quàm ſi eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moueor, & deinceps quę ſequuntur. Operibus) Qualia erant propylæa illa à Pericle extructa, hecatompedon & alia. Exquiſitiſq;) Vt tabulis pictis, ſignis & ſtatuis, quæ omnia perſcribuntur diligentiſsime à Pauſania. Incunabula) Cunæ, culcitræ ſunt infantium: incunabula lectuli in quib⁹

reponuntur. Plautus, Opus eſt cunis, incunabulis. Ea forma dicũtur, qua digitabulum, ignitabulum, natabulum. Hunc locum) Senſus eſt: cum ais hanc villam, quę in agro Arpinati eſt, patriam eſſe tuam, ſcilicet municipium Arpinum, cuius eſt hic ager, tuam patriam fateris. Atqui non Arpinum patria eſt tibi, ſed Roma. Patria comm.) Romã omnes municipes, qui in ciuitatem recepti erant, & ius ciuitatis habebant, patriam communẽ vocabant. Modeſtinus, Roma cõmunis patria noſtra eſt. Municipibus) Vlpianus ad municipalem, Municipes eſſe dicit, muneris participes, receptos in ciuitatem, vt munera nobiſcum facerẽt: abuſiue ſuæ cuiuſque ciuitatis ciues. Feſtus ait, municipia tandem omnia ciuitate donata eſſe. Ita municipes ciues Romani erant. Vnam naturæ) Municipium in quo ſunt nati. Alteram iuris) Romam, in quam ſunt ſuſcepti communicata municipijs ciuitate. Theſeus eos demigrare.) Plutarchus in vitã Theſæi. μετὰ δὲ τὴν Αἰγέως τελευτὴν, μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον εἰς νοῦν βαλόμενος, συνῴκισε τοὺς τὴν ἀττικὴν κατοικοῦντας, εἰς ἓν ἄστυ, καὶ μιᾶς πόλεως ἕνα δῆμον ἀπέφηνε, πρὶν σποράδας ὄντας καὶ δυσανακλήτους περὶ τὸ κοινὸν πάντων συμφέρον. Id eſt, Poſt autẽ Ægei fatum, immenſum & mirandũ opus animo capeſsẽs, Atticæ incolas, qui adhuc ſparſim habitabant, viꝫque ad conuentus communis vtilitatis conuocabantur, in vnam vrbem conduxit, & vnius ciuitatis vnum populum effecit. Et Thucydides, lib. 2 ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐβασίλευσε, γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατὸς, τά τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν, καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τά τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχὰς, ἐς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ἓν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, ξυνῴκισε πάντας, Id eſt, Poſt vbi Theſeus regnum adeptus eſt, vir prudẽs iuxta & potens, cum cæteris in rebus regionem excoluit, & digeſsit, tum vero ſolutis aliorũ oppidorũ cõciliabulis & magiſtratibus, in eam, quæ nunc eſt, vrbẽ, inſtituta curia & prytaneo, omnes coegit. Enimuero Accius quoque Athenas quadrurbem vocauit, quod ex quatuor vrbibus, Braurone, Eleuſine, Piræo, Sunio, in vnum domicilia tulere. Strabo autem ſcribit, Κέκροπα πρῶτον εἰς δωδεκάδεκα πόλεις ξυνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα, Κεκροπία, Τετράπολις, Επακρία, Δεκέλεια, Ελευσὶς, Αφύδνα, λέγουσι δὲ πληθυντικῶς Αφύδνας, Θόρικος, Βραύρων, Κύθηρος, Σφῆττος, Κιφησία, Φάληρος. πάλιν δ' ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα Θησεύς. Id eſt, Crecopem primum in duodecim vrbes multitudinem ad habitandum contuliſſe: quarum nomina, Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelea, Eleuſis, Aphydna, dicunt etiam pluraliter Aphydnas, Thoricus, Braurõ, Cytherus, Sphettus, Cipheſia, Phalerus. Poſtea autẽ in vnã vrbẽ, quę nũc eſt, ferunt Theſeũ duodecim illas cõtuliſſe. Antequã igitur Theſeus multitudinẽ vnum in locum contulit, qui Sunii naſcebatur & Sunius & Atticus cenſebatur, omnéſque adeo qui in Attica orti erant: verũ poſtea tantum Atticus habebatur, qui Athenis erat natus. In ἄστυ)

Id eſt, Athenas. Terentius in palliata comœdia, An in aſtu venit. Et quaſi cõſecrare) Sũptum ab illis, qui bona ſua fortunáſque Diis conſecrabant, quod lege ſua Cicero emendat: in qua cauet ne quis agrum conſecret, & vt auri, argenti, eboris ſacrãdi modus ſit. Sic, vt apud Liuium eſt, nõnullorum cum bonis caput etiã conſecrabatur. Liuius lib. 3. Caput eius Ioui ſacrum eſſet, familia ad ædem Cereris liberi liberæque venum irent.

A. Recte igitur Magnus ille noſter, me audiente, poſuit in iudicio, cum pro Ambio tecum ſimul diceret, Rempublicam noſtram iuſtiſsimas huic municipio gratias agere poſſe, quod ex eo duo ſui conſeruatores extitiſſent: vt iam videar adduci, hanc quoque quæ te procreauit, eſſe patriam tuam. Sed ventum in inſulam eſt, hac vero nihil eſt amœni⁹. vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapidéque dilapſus, cito in vnum confluit, & tantum complectitur, quod ſatis ſit modicæ palęſtræ, loci: quo effecto, tanquam id habuerit operis ac muneris, vt hanc nobis efficeret ſedem ad diſputãdum, ſtatim pręcipitat in Lirem, & quaſi in familiam patritiam venerit, amittit nomẽ obſcurius, Liremq; multo gelidiorẽ facit. nec enim vllum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, vt vix pede tẽtare id poſsim, quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Eſt vero ita: ſed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil, opinor, conceſſerit. QVINTVS. Eſt ita vt dicis. caue enim putes Attici noſtri Amalthio plataníſque illis quicquam eſſe præclarius. Sed ſi videtur, conſidamus hic in vmbra, atque

ad eam partem ſermonis, ex qua egreſsi ſumus, reuertamur. M. Præclare exigis, Quinte: at ego effugiſſe arbitrabar, & tibi horum nihil deberi poteſt. Q. Ordire igitur: nã hunc tibi totum dicamus diẽ.

POSVIT) Id eſt, dixit. infra, Et quod in omnibus ſepultis nunc communiter ponitur, vt humati dicantur: id eſt, quod in omnibus dicere ſolemus. Pro Ambio) Sic veteres libri: alij ſe legiſſe in ſcriptis exemplaribus pro Balbo, qui ab vtroque defenſus eſt, affirmãt. Poſſet etiam forte legi, pro Gabinio, quem ab vtroque defenſum cõſtat: leuiſque mutatio & traiectio foret. Occaſio enim tum fuit Pompeio laudandi Ciceronis, quod inimicitias quas cum Gabinio grauiſsimas exercuerat, depoſuiſſet. non deeſt qui Oppio legat. Cõſeruatores) Marius & Cicero. Modicę palęſtræ) Græcorum more palæſtras in villis Romani Ciceronis ætate habere cœperunt. Varro, Nec putant ſe habere villam niſi multis vocabulis retineãt Græcis: quin vocent particulatim loca προκοιτῶνα, παλαῖστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. In familiam pat.) Qui in adoptionem arrogabatur, familiæ prioris nomen relinquebat, & à patris naturalis poteſtate in adoptiui manum & nomen tranſibat. Sic T. Pomponius Atticus à Cæcilio auunculo adoptatus, T. Cæcilius Pomponianus Atticus eſt vocatus. Cic. ad Atticũ, De Eutychide gratum, qui vetere prænomine nouo nomine T. erit Cæcilius: ſed in claris tamẽ poſtea priſtinũ nomen plerũq; rurſus inualeſcebat: ſic T. Pomponius poſtea vocatus eſt, non T. Cęcilius. Nomen obſc.) Nam poſt confluentem non iam Fibrenus, ſed Liris tantum dicitur.

Thebanus) Thebanus nomẽ erat fundi Attici in Epiro in quo gymnaſiũ erat Amalthęũ. Facit Socrates) Socrates in Phædro Platonis, in fontẽ, qui iuxta Ilyſsũ erat, pede immiſſo, frigus aquę tactu explorat. Emathio) Sic in omnibꝰ codicibꝰ, nec vt arbitror emẽdate: ſed Amalthea, aut Amalthęo legẽdũ. Sic enĩ vocabatur amœniſsimũ in Põponij villa gymnaſium, ab Amalthæa capra. Sic in Tuſculano Ciceronis gymnaſia duo erant, Lyceũ & Academia. Cic. lib. 1. ad Atticum, Ego enim te arbitror, cæſis apud Amalthęam tuã victimis, ſtatim eſſe ad Sicyonem oppugnandũ ꝓfectum. Rurſus in eodẽ lib. Epigrammatis tuis, quæ in Amalthęo poſuiſti contenti erimus. Et paulo poſt, Velim ad me ſcribas, cuiuſmodi ſit ἀμαλθεῖον tuum, quo ornatu, qua τοποθεσίᾳ, & quæ poemata, quáſque hiſtorias de ἀμαλθείᾳ habes, ad me mittas. Nihil deberi) Repræſentanda tibi eſt huius nominis ſolutio. non enim tibi deberi vis. Cic. ad Atticum, Itaque oratio iuuentuti noſtræ deberi non poteſt: quam tibi, etiam ſi non deſideras, tamen mittam cito.

M. Ab

M. Ab Ioue Muſarum primordia, ſicut in Aratio carmine orſi ſum⁹. Q. Quorſum iſtuc? M. Quia nunc itidem ab eodẽ, & à cęteris Diis immortalib⁹ ſunt nobis agendi capiẽda primordia. Q. Optime verò, frater, & fieri ſic decet. M. Videam⁹ igitur rurſus pri⁹ quàm aggrediamur ad leges ſingulas, vim naturámque legis: ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore ſermonis: ignoremúſque vim ſermonis eius, quo iura nobis definienda ſint. Q. Sane quidem hercle, & eſt iſta recta docẽdi via. M. Hanc igitur video ſapientiſsimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum: ſed eternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret, imperandi prohibendíq; ſapientia. Ita principem legem illam & vltimam, mentẽ eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetãtis Dei: ex qua illa lex, quam Dij humano generi dederunt, recte eſt laudata. eſt enim ratio ménſq; ſapientis ad iubendum, & ad deterrẽdum idonea. Q. Aliquoties iam iſte locus à te tactus eſt: ſed ante quàm ad populares leges venias, vim iſtius cœleſtis legis explana, ſi placet, ne æſtus nos conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morem vſitati trahat. M. A paruis enim Quinte, didicimus, SI IN IVS VOCET ATQVE EAT eiuſmodi alias leges nominare. Sed vero intelligi ſic oportet, & hæc & alia iuſſa ac vetita populorũ, vim non habere ad recte facta vocãdi, & à peccatis auocãdi, quę vis non

modo ſenior eſt, quàm ætas populorum & ciuitatum, ſed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis Dèi. Neque enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt: nec ratio diuina nō hanc vim in rectis prauiſque ſanciendis habet. Nec quia nuſquã erat ſcriptum, vt contra omnes hoſtium copias in ponte vnus adſiſteret, à tergóq; pontem interſcindi iuberet, idcirco minus Cloclitem illum rem geſſiſſe tantam, fortitudinis lege atque imperio putabimus. Nec ſi regnante L. Tarquinio nulla erat Romæ ſcripta lex de ſtupris, idcirco nō contra illam legem ſempiternã Sex. Tarquinius, vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit. Erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum deniq; incipit lex eſſe, cùm ſcripta eſt, ſed tum cum orta eſt. orta eſt autem ſimul cum mente diuina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad iubendum & ad vetãdum, ratio eſt recta ſummi Iouis. Q. Aſſentior, frater, vt quod eſt rectum, verum quoque ſit: neq; cũ literis, quibus ſcita ſcribũtur, oriatur aut occidat.

A B Ioue Muſ.) Quod Virgilius dixit, Ab Ioue principium Muſæ. Cicero autẽ Arati Solenſis φαινόμενα in Latinum trãſtulit: quorũ principium eſt. Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ᾽ ἄνδρες ἐῶμεν ἄρρητον. Id eſt, ab Ioue incipiamus, quem nũquam mittamus indictum & tacitum. Veteres porro omnibus rebus agendis deos præfari ſolebant. Plato, θεὸν δὴ πρὸς τὴν τῆς πόλεως κατασκευὴν ἐπικαλώμεθα· ὁ δ᾽ ἀκούσειέ τε καὶ ὑπακούσας, ἵλεως εὐμενής τε ἡμῖν ἔλθοι, συνδιακοσμήσων τὴν τε πόλιν, καὶ τοὺς νόμους. Deũ ad ciuitatis cõſtitutionẽ inuocemus: ille vero nos audiat, exoratúſq; propitius ac beneuólus adſit, vnà nobiſcum ciuitatem ac léges conſtituturus. Recta docendi) Vt omnis inſtitutio à definitione ꝓficiſcatur. Sapientiſſimorum) Philoſophorum, Stoicorũ præſertim: ſic libro primo doctiſsimos homines dicebat. Neq; hominum) Vt

Legiſlatorum. Ita principem legem) Duas, vt initio diximus, leges ponit, Diuinam & Humanam. vnam in mente numinis ſummi, alte ram in mente ſapientis. Dij humano) Dederunt enim hominibꝰ rationem quæ adulta & perfecta lex eſt. Laudata) Quæ meritam comparat humanæ legi commendationem: nam legis humanæ laus ex diuina redundat. Atenim in Officijs eas commiſcere & eaſdē pu tare videtur? cum ait, Atque hoc multo magis exigit ipſa naturæ ra tio, quæ eſt lex diuina & humana: cui qui parere velit, omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam viuere volent, nunquam commit tet vt alienū appetat: & id quod alteri detraxerit ſibi aſſumat. quod ideo fecit, quoniam eadem vtriuſque voluntas eſt, & eadem ſenten-tia, cùm humana à diuina proficiſcatur. Populares leg.) Interdum enim populariter loquetur, & legem eam appellabit vt vulgus, quæ ſcripto aliquid ſancit iubendo aut vetando. Ne æſtus) Vt æſtu nō-nunquam in mari nauigia ſorbētur in abruptū, aut etiā de recto cur ſu auferuntur. Inde enim tranſlatum id eſt, ne conſuetudo nos fallat popularium legum. A paruis Q.) Nam pueri olim Romę duodecim tabulas diſcebat Infra, Diſcebamus enim pueri duodecim vt carmē neceſſariū, quas iam nemo diſcit. SI IN IVS EAT) Verſiculus eſt ex aliqua duodecim tabularum lege. Id ex Rhetoricis ad Herēni um intelligi poteſt, vbi ſic ſcribitur, Lege ius eſt id quod populi iuſſu ſancitum eſt, quod genus vt in ius eas cum voceris. Simile eſt item al terius duodecim tabularum legis initium apud Gellium, Si in ius vo cat, ſi morbꝰ æuitáſue vitium eſſet, qui in ius vocabit iumentum da to, ſi nolet, arceram ne ſternito. Regentis Dei) Quem ſummum Io uem Stoici appellant, ſolúmque deorum omnium eſſe immortalem putāt, alijs omnibus in exuſtione pereuntibus. eius autem mentē & rationē legem eſſe aiūt. Nec quia) Tam late lex patet quàm omnia officia & recte facta. itaq; per omnes pertinet virtutes. Adſiſteret) Staret, ſe comminus eis opponeret. Coclitem illum) Hiſtoria nar ratur à Liuio lib. 2. ab vrbe condita. Sex. Tarquinius) Liuius ab vr be. cōd. lib. 1. Rerum natura) Naturam omniū auctorem & parentē ratione & via Stoici progredi cenſent: eámque deum ipſum eſſe exi ſtimāt. Ergo hic naturam vocat ſummi numinis rationem cui parēt ſola terrarum, cui reliqui obediunt cœlites, & in quem, vt ſupra dixi de Chryſippi ſententia & Cleanthis, conſumuntur in exuſtione pere untes. Sic naturam lib. 1. dixit. Lex eſt ſumma ratio inſita in natura. Eam autem Stoicorum eſſe ſententiam, naturámq; eis deum eſſe ex Plutarcho & Cicerone agnoſcas licet. Nam quod de deo Plutarchꝰ, id de natura Cicero ſcripſit. Plutarchus, οἱ Στωϊκοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται, πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον Cic. de Natura deorum, Zeno igitur natu ram ita definit, vt eam dicat ignem eſſe artificioſum, ad gignendum progredientem via. Verum quoque) Vere legis nomen & poteſta-

tem obtineat,non autem iuſſa & vetita populorum.

M.Ergo vt illa diuina mens,ſumma lex eſt, itẽ cum in homine eſt perfectum in mente ſapientis. Quæ ſunt autem varie, & ad tempus deſcripta populis,fauore magis quàm re,legum nomen tenẽt. Omnem enim legem,quæ quidem recte lex appellari poſsit,eſſe laudabilem, quibuſdam talibus argumentis docent.Conſtat profecto ad ſalutẽ ciuium, ciuitatúmque incolumitatem, vitámq; hominum & quietam & beatã,inuentas eſſe leges:eósq; qui primũ eiuſmodi ſcita ſanxerint,populis oſtendiſſe ſe ea ſcripturos atque laturos, quibus illi adſcriptis ſuſceptíſq; homines honeſti beatíque viuerent.quæ cum ita compoſita ſanctáque eſſent, eas leges videlicet nominarẽt.Ex quo intelligi par eſt eos qui pernicioſa & iniuſta populis iuſſa deſcripſerint,cum contra fecerint quàm polliciti ꝓfeſsíque ſint,quiduis potius tuliſſe quàm leges: vt perſpicuum eſſe poſsit,in ipſo nomine legis interpretando ineſſe vim & ſententiã iuſti & iuris legẽdi. Quæro igitur à te,Quinte,ſicut illi ſolẽt,Quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſam quòd eo careat, pro nihilo habenda ſit, id éſtne numerãdum in bonis? Q.Ac maximis quidẽ. M.Lege autem carens ciuitas,eſt ne ob ipſũ habẽda nullo loco? Q.Dici aliter nõ poteſt. M.Neceſſe eſt igitur legẽ haberi in reb⁹ optimis. Q.Prorſus aſſentior.M.Quid quod multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcũtur in populis, quæ non magis legis nomen attingunt, quàm ſi la

tores aliqua conceſſu ſuo ſanxerint? nam neque medicorũ præcepta dici vere poſſent, ſi quæ inſcij imperitíque pro ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neq; in populo lex, cuicuimodi fuerit illa, etiam ſi pernicioſum aliquid popul⁹ acceperit. Ergo eſt lex iuſtorum iniuſtorúmque diſtinctio, ad illã antiquiſsimam & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuẽtur bonos. Q. Præclare intelligo: nec vero iã aliam eſſe vllam legẽ puto non modo habendam, ſed ne appellandam quidem.

ITEM cum) Itidem in mente ſapientis vera & ſumma lex eſt, cum in homine eſt perfectum id eſt, cum ad abſolutionem & perfectionem homines peruenerunt, in quibus inchoata ſunt iſta, vt in ſapiente perfecta quemadmodum in Ioue. Exiſtimant autem eandem in homine & deo rationem & virtutem eſſe Stoici. Proculus in Timæum, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι θεῶν καὶ ἀνθρώπων εἰρήκασι, πολλοῦ δέοντες τῆς τοῦ Πλάτωνος ὁσιότητος εἶναι ζηλωταί, καὶ τῆς Σωκρατικῆς μετριότητος. Idem eis à Plutarcho obijcitur. ἀρετῇ τε γὰρ οὐχ ὑπερέχειν τὸν Δία τοῦ Δίωνος, ὠφελεῖσθαί τε ὁμοίως ὑπ' ἀλλήλων τὸν Δία καὶ τὸν Δίωνα. Ad tempus) Pro temporis conditione. Fauore) Suffragio & aſſenſu. Conſtat profe.) Laudabiles eſſe leges ex fine docet, vt ſi à laude recedatur, iam leges non ſint nominandę. Videlicet nomin.) Voluit Legiſlator vt ſua iuſſa & ſcita à ciuibus leges nominarentur. Nomine legis) Si notationem verbi ſequamur, intelligemus ſentẽtiam ineſſe iuris legendi, i. deligẽdi, vt in lege delectus, quemadmodum dixit libro primo, inſit. Illi ſolẽt) Stoici: ab ijs enim iſta de ſumma lege ꝓpe ſumpſit omnia. Nam neq; medic.) Hoc ex dialogo Platonis de leg. ſumptũ eſt. Cuicuimodi) Id eſt cuiuſcunq; modi, quod ꝓ cuiuſcuiuſmodi id eſt cuiuſcunque modi à Cicerone vſurpatum in oratione pro Roſcio annotat Priſcianus, Vereor enim, cuicuimodi es Roſci, ne ita hunc videar ſeruare, vt tibi non pepercerim. Expreſſa naturam) Simulachrum antiquiſsimę & in rerum natura, id eſt deo, inſitę legis hominũ lex eſt. Ad quam dirig.) Illæ hominum leges ad antiquiſsimam expreſſæ ſunt, quæ bonos premio, malos pœna afficiunt: ſin minus, ad eam non ſunt expreſſæ.

M.Igitur Tutias & Apuleias leges nullas putas? Q.Ego vero ne Liuias quidẽ.M.Et rectè,quæ præſertim vno verſiculo ſenatus,puncto tẽporis ſublatę ſint:lex autẽ illa,cuius vim explicaui,neq; tolli, neque abrogari poteſt. Q.Eas tu igitur leges rogabis videlicet quę nunquam abrogentur?M.Certe, ſi modo acceptæ à duob⁹ vobis erunt. ſed vt vir doctiſsimus fecit Plato atque idem grauiſsimus philoſophorum omnium,qui princeps de Repub. conſcripſit, idémq; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, vt prius quàm ipſam legem recitem,de eius legis laude dicã.quod idem & Zaleucum & Charondam feciſſe video:cum quidem illi non ſtudij & delectationis,ſed Reipublicæ cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerint: quos imitatus Plato,videlicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid,non omnia vi ac minis cogere. Q. Quid quod Zaleucũ iſtum negat vllũ fuiſſe Timęus? M. At Theophraſt⁹ auctor haud deterior,mea quidẽ ſententia,melior:cũ multi nominant,cõmemorant verò ipſius ciues,noſtri clientes Locri:ſed ſiue fuit,ſiue non fuit, nihil ad rẽ: loquimur quod traditum eſt.Sit igitur hoc iam principio perſuaſũ ciuibus, dominos eſſe omnium rerum ac moderatores Deos:eáq; quæ gerantur,eorum geri vi,ditione atque numine: eoſdémque optime de genere hominum mereri: & qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate colat religiones,intueri: piorúmq; & impiorum habere

rationem. His enim rebus imbutæ mentes haud ſane abhorrebunt ab vtili & à vera ſententia. Quid eſt enim verius, quàm neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem, vt in ſe rationem & mētem putet ineſſe, in cœlo mundóque non putet? aut vt ea quæ vix ſumma ingenij ratione comprehēdat, nulla ratione moueri putet?

IGITVR Tutias) Sulpitias fortaſſe legendum. Sulpitius enim Tribunus pleb. de imperio contra Mithridatem Mario mandādo legem tulit. Lucias legerem, frumentariámque Luc. Philippi legem intelligerem, quam facile antiquari paſſus eſt, aliáſque nonnullas, ſi à prænominibus leges nominarentur. Quiſpiam fortaſſe Mutias legendum cenſeat. Lex enim Mutia in oratione pro Cornelio à Cicerone vituperatur. Eius verba ſunt, Legem Liciniam & Mutiam de ciuibus regundis video conſtare inter omnes, quam duo Coss. omnium quos vidimus ſapientiſsimi tuliſſent, non modo inutilem, ſed & pernicioſam ei Rpublicæ fuiſſe. Apuleiæ leges erant, quas Apuleius Saturninus Trib. pleb. de agris populo viritim diuidendis tulit. Ne Liuias quidem) M. Liuius Druſus Trib. pl. fautor primū Senatus, ſocios & populos Italicos ad Senatus cauſam defendendā ſpe ciuitatis Romanæ ſollicitauit. Agrarias deinde leges per vim, & frumentarias offenſo Senatu, ac poſtremo iudicialem legē tulit. Itaq; Philippus Cos. obtinuit à Senatu, vt omnes eius leges vno Senatuſcō ſulto tollerentur. Decretum eſt enim contra auſpicia eſſe latas. Verſiculo) Quum pronunciatum eſt contra auſpicia referente Philippo Cos. latas videri. Zaleucum) Qui Locris leges ſcripſit, vt Charondas Catanenſibus. Quos imitatus Pl.) Plato fere omnibus legibus exordium, quo legis æquitatem ſuadet, præponit. Sic enim ipſe legū 4. vocat. Timæus) Timęus hiſtoricus acerbiſsimus in omnes conuitiator fuit. Ariſtotelem omni genere contumeliæ vexauit, eóque progreſſus veſaniæ eſt maledicendo vt pro Timæo, à reprehendendo Epitimæus diceretur. Is acriter Theophraſtum reprehenderat, quod Locrorum legiſlatorem Zaleucum fuiſſe ſcripſiſſet: quē nullum omnino fuiſſe contendebat. Cic. lib. 6. ad Att. Quis Zaleucū leges Locris conſcripſiſſe non dixit? Num igitur iacet Theophraſtus ſi id à Timæo tuo familiari reprehenſum eſt? Sed Theophraſti ſentētiam & auctoritatem pluris quam Timæi facit. Sit igitur iam) In eandem fere ſententiā procemium quoddam legum Zaleuci hodiéq; apud Stobæum reperitur, τοὺς κατοικοῦντας τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν, πάντας

προσῆπον πεπεῖσθαι, καὶ νομίζειν θεοὺς εἶναι, καὶ ἀναβλέποντας εἰς οὐρανόν, καὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς διακόσμησιν καὶ τάξιν. Quando autem procemium Charondæ meminit, apud Stobęũ etiam procemium eius extat, cuius ſentẽtia huc facit, τοὺς βουλευομένους καὶ πράττοντάς τι, ἀπὸ θεῶν ἄρχεσθαι χρή. τὸ γὰρ ἄριστον ὥσπερ ἡ παροιμία φασὶ, τὸν θεὸν ἡγεῖσθαι αἴτιον πάντων τούτων. Vi,dit.)i.poteſtate. Sic lib. 1. Deorum immortaliũ vi,natura,ratione,poteſtate,mẽte,numine, ſiue quod aliud verbum eſt,quo planius ſignificem quod volo. Vult ciuibus perſuaſum eſſe,non ſolum deos eſſe, verumetiam eorum numine omnia geri:eóſque hominibus conſulere,quod ꝓuidentię eſt, hæc autem lib.1. attigit. Quid in ſe admitt.)Deos non ignorare quid agamus,ſed omnium noſtrarum actionũ teſtes & arbitros eſſe.

In cœlo mundoque) Probat deum eſſe argumento Stoicorum. Nam ſi in homine ineſt ratio,multo magis in mundo: ratio autem illa & mens deus eſt.eámque mentem Poſidonius Stoicus per omnes mũdi partes peruadere & pertinere exiſtimabat.Stoicorum autem argumenta quibus deum probant,& lib.2.de Diuinat. Balbus apud Ciceronem copioſe complexus eſt: & Cicero quoque breuiter multa ꝓ Milone: Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt,niſi qui nullam vim cœleſtem exiſtimat numénve diuinum ,quem neq; imperij veſtri magnitudo,neq; ſol ille, nec cœli & ſignorum motus,nec viciſsitudines rerum atq; ordines mouent,neque id quod maximũ eſt, maiorum ſapiẽtia,qui ſacra,qui ceremonias,qui auſpicia & ipſi ſanctiſsime coluerunt,& nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profecto illa vis, neq; in his corporibus, neq; in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam quod vigeat & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu.

Quem vero aſtrorum ordines,quem dierum noctiúmque viciſsitudines,quem menſium temperatio,quémque ea quæ gignuntur nobis ad fruendũ, non gratum eſſe cogunt,hunc hominem omnino numerari quî decet.Cúmq; omnia quæ rationẽ habent,præſtẽt ijs quæ ſint rationis expertia,nefáſq; ſit dicere vllam rem præſtare naturæ omnium rerum,rationem ineſſe in ea confitendum eſt.Vtiles eſſe autẽ has opiniones quis neget? cum intelligat quàm multa firmentur iure iurando,quantæ ſalutis ſint fœderũ religiones,quàm multos diuini ſupplicij

plicij metus à ſcelere reuocarit, quámq; ſancta ſit ſocietas ciuium inter ipſos, Dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus. Habes legis proœmium: ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo vero, frater, & in hoc admodum delector, quod in alijs rebus aliíſque ſententijs verſaris atque ille. nihil enim tã diſsimile eſt, quàm vel ea quæ ante dixiſti, vel hoc ipſum legis exordium: vnum illud mihi videris imitari, orationis genus. M. Vellem fortaſſe. quis enim id poteſt, aut vnquam poterit imitari? Nam ſẽtẽtias interpretari perfacile eſt: quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe vellem meus. quid enim negocij eſt, eadem prope verbis iiſdem cõuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior: verum vt modo tute dixiſti, te eſſe malo tuũ. Sed iam expromе, ſi placet, iſtas leges de religione.

ASTRORVM ord.) Quibus ex rebus & deum eſſe intelligimus, & eius ditione & prouidentia omnia geri, nobiſq; optime conſuli. Gratum eſſe) Ex memoria beneficiorum aduerſus deos pium & religioſum. Cumque omnia) Hoc etiam argumentum à Balbo libr. 2. de Natura deorum refertur. Naturæ omnium) Id eſt, mũdo & vniuerſitati. Quantæ ſal.) Quàm ſalutares ſint: ſic loquitur Saluſtius ſæpe: vt in oratione Lepidi, At ille eò proceſſit, vt nihil glorioſum niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta exiſtimet. Et in oratione Philippi, Exercitum opprimendæ libertatis habet. Et in Catilinar. Poſt vbi imperium Regium, quod initio conſeruandæ libertatis atque augendæ Reip. fuerat, in quibus tamen Græco more cauſa deſiderari videtur. Tam diſsimile) Non iniuria: ſunt enim iſta à Stoicis omnia, tametſi diſsimulat vt ſuus videatur.

M. Expromam equidem vt potero. Et quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum leges voce proponam. Q. Quid nam id eſt? M. Sunt certa legũ

verba, Quinte, neq; ita priſca vt in veteribus ex ijs ſacratis legibus: & tamen quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora quàm hic ſermo eſt. Eum morem igitur cum breuitate (ſi potero) conſequar. Leges autem à me edentur non perfectę, nam eſſet infinitum: ſed ipſæ ſummę rerum atque ſententię. Q. Ita verò neceſſe eſt. quare audiamus.

E T locus &) Quoniam & in villa mea, & cum familiarib⁹ diſputo hiſce de rebus familiariter. quãquã hic priſca verba ſolẽnia erãt. C. Si trib. pl. verbis nõ min⁹ priſcis & pene ſolẽnib⁹. &c. Ex iis) In iis quę ex numero legũ veteres ſũt & ſacratę. Legẽdũ aliquãdo putaui, ſaxis, aliquãdo oſcis. Sic enĩ appellatas fuiſſe leges ſacratas, Feſtus ait: nũc neutrũ placet. In veterib⁹ ſacrat.) Quidã eas dicũt, quas plebs iurata in ſacro mõte ſciuit. Liu. lib. 2. ab vrb. cõd. Sũt qui duos tãtũ in ſacro mõte creatos Tribunos eſſe dicant: ibíq; ſacratã legẽ latam per ſeceſsionẽ plebis. Quidã eas, quibus ſancitũ eſt, vt ſi quis aduerſus eas fecerit, ſacer alicui deorum ſit. erãtq ue de plebis libertate. Proinde ſacroſancta quædã in ea lege poteſtas erat, vt eã violari nefas omnino eſſet, ídq; capite expiaretur. Volſci vt maiori animo bellũ capeſſerẽt, omniſq; vacatio tolleretur, lege ſacrata delectũ habuerũt. Liui. lib. 4. Nec vltra terror belli eſt dilat⁹, lege ſacrata, quę maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat delectu habito. Sacrabatur autem lex quibuſdam iuriſiurandi execrationibus.

M. Ad Diuos adeunto caſtè: pietatem adhibento: opes amouento. Qui ſecus faxit Deus ipſe vindex erit. Separatim nemo habeſsit deos, néue nouos: ſed ne aduenas, niſi publicè adſcitos, priuatim colunto. Conſtructa à patribus delubra in vrbibus habento: lucos in agris habento: & larum ſedes, ritus familiæ, patrúmq; ſeruãto. Diuos, & ollos qui cœleſtes ſemper habiti, colũto: & ollos quos endo cœlo merita vocauerint, Herculẽ, Liberũ, AEſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum: Aſt olla propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, mẽtem, virtutem, pietatem, fidem: earúmque laudũ

delubra ſunto. Nec vlla vitiorum ſacra ſolennia obeunto.

ADEVNTO caſte)Caſtimoniam corporis & animi lex requirit,ſed in corpore potius obſeruabatur.Ita ad ſacrificiũ pura ſacerdotum veſtimenta eſſe oportebat .i. non obſita,non fulgurita, non funeſta,non habentia maculam. Sic aqua corpus abluebant & denarias interdum ceremonias obſeruabant,& tricenarias,decémque continuis diebus vel triginta certis quibuſdam rebus abſtinebant : ſic ſecubabant : & caſtimoniam in poculis & vaſis quadam ſuperſtitione obſeruabant.Collumella,His autem omnibus placuit eũ, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe cõtinentémque oporte re:quoniam totũ in eo ſit,ne contrectentur vaſcula vel cibi,niſi aut ab impube,aut abſtinentiſsimo rebus venereis. Pietatem adhib.) Religionem,compoſitum ius fáſque animi ſanctóſque receſſus Mentis. Habeſsit)i.habuerit.Alij quondã in Lararijs nouos ſibi deos priuatim conſecrabant & colebant, vt Æmylius Alburnum:quidã alienigenas aſciſcebãt & venerabantur:vt ſi quis Sabazium aut Alabadum.vtrunq; lex vetat:quia confuſionem habet religionũ,ſi quis ſuos vel nouos vel alienigenas deos colat.Huius rei ſic in Apologetico meminit Tertul.Vetus erat decretum,ne quis deus ab imperatore conſecraretur,niſi à Senatu probaretur,vt Æmilius de deo ſuo Alburno.Sic Tiberius de CHRISTO ad Senatũ cum ſuffragij prę rogatiua retulit: nec impetrauit. Conſtructa à patr.)Nefariũ cenſet,quod quidam populi,vt Perſę exiſtimauerũt eſſe veriſsimũ,deos quorum mundus templum eſſet,delubris non eſſe includendos. Lucos)Siluę erant fere in conſpectu villæ fundique incędụę dijs conſecratę,quas ferro temerare nefas erat.Plinius de Arborib⁹,Hæc fuere numinum templa, priſcóq; ritu ſimplicia rura etiam nunc deo prę cellentem arborem dicant : nec magis auro fulgentia atque ebore ſimulacra,quàm lucos & in ijs ſilentia ipſa adoramus. Larum ſed.) Lares ſignificat familiares & penates.Plaut.Dij penates meũm parẽ tum,familiæ Lar pater.Nam penates etiã erant ciuitatis & Lares.Lararium autem eorum ſedes dicebatur : cum ſedes ſit vbi ſedet ſignũ ſtatutúmq; eſt,vt hoc rurſus libro, Vexati noſtri Lares familiares, in eorum ſedibus exædificatum templum licentiæ. Ritus)Quo ritu & ceremonia Laribus ſacra facere familia ſolita eſt,& in ijs ſacris quę priuata dicebantur. Qui cœleſtes ſemper)Eos intelligit qui diui ſemper fuerunt,non per ἀποθέωσιν facti ſunt: cuiuſmodi qui Conſentes & Selecti vocantur,& maiorum tanquam gentium dij.Quanquam Lactantius omnes gentiliũ deos homines fuiſſe veriſsime ꝓbat:eóſq; vel ob potentiam,vel ob vtilitatẽ,quam mortalibus præſtiterunt,deos eſſe factos.quod etiam in 2.de Nat.deorum ait Cicer. Et ollos)Cicero 2.de Natura deorum,Suſcepit autem vita hominũ

Lucus

Lares e Lararium

& conſuetudo communis, vt beneficijs excellentes viros in cœlum fama ac voluntate tollerent: hinc Hercules, Caſtor & Pollux, hinc Æſculapius, hinc & Liber, &c. Hos indigetes antiqui vocabant.

Endo cœlo) Endo pro in, veteres vſurpabant: ſic endoitium pro initio, & endoploranto pro imploráto, & endo procinctu, pro in procinctu dicebant. Aſt olla) Aſt aduerſantis non eſt, verum copulantis. Earum autem laudum omnium Romæ delubra erant. Pietatē) Pietati ædes ab Accilio conſecrata eſt, eo loco, vbi quondam mulier habitauit, quæ patrem incluſum carcere mammis ſuis clam aluit. Nec vlla) Nucula, vetus ſcriptura eſt, quo forte modo veteres locuti ſunt: cum ab ijs etiam ningulus pro nullus dictum eſſe annotetur.

Ferijs iurgia amouento, eáſq; in famulis, operibus patratis, habento. Itaq; vt ita cadat in annuis anfractibus deſcriptum eſto. Certáſq; fruges, certáſque baccas ſacerdotes publicè libāto, hoc certis ſacrificijs ac diebus. Itémque alios ad dies vbertatem lactis fœturæque ſeruanto. Id quod ne cōmitti poſſit, ad eam rem ratione curſus annuos ſacerdotes finiunto. Quæq; quoique Diuo decoræ, gratæque ſint hoſtiæ, prouidento. Diuíſque alijs ſacerdotes, omnibus pontifices, ſingulis flamines ſunto.

FERIIS iurgia) Plato lib. 12. legum, cum dixiſſet, μηδένα κακηγορείτω μηδείς, Id eſt, nequis cui conuitium dicito: ſubdit, ὃν μὲν δὴ χάριν, ἐν μὲν ἱεροῖς ἐπαράται οὐδεὶς τοιοῦτον φθέγξη) μηδέποτε μηδὲν, μηδὲ ἐν ταῖς δημοτελέσι θυσίαις, μηδ' αὖ ἐν ἄθλοις, μηδ' ἐν ἀγορᾷ, μηδ' ἐν δικαστηρίῳ, μηδ' ἐν ξυλλόγῳ κοινῷ μηδενί. i. Quas ob res prorſus in teplo null⁹ quicquā huiuſce modi vnquam obloquatur, nec in publicis item ſacris, nec rurſus in ludis, aut foro rerum venalium, aut iure, aut denique in publico cōuentu. Sed & Cic. ita ſe lib. 1. de Diuinat. explicat, Rebúſque diuinis, quæ publicè fierent, vt fauerent linguis, imperabatur: inque ferijs imperandis, vt litibus & iurgijs ſe abſtinerent· quod ad omina pertinet. Et Ouidius,

Proſpera lux oritur, linguis animíſque fauete.
Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.
Lite vacent aures, inſanáque protinus abſint
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

In famulis) Familiã ſeruorum feriari ſinant abſolutis operibus ruſticis: vt Compitalibus, cum rem diuinam in compito aut foco faciebant: vt Saturnalibus: vt cum daps pollucebatur vtraque ſemente. habet eas in famulis, qui famulis indulget ferias: ſimile eſt leſſum funeris ergo habere. Itaq; vt) Ita deſcribantur in faſtis feriæ, & obſeruētur, vt anniuerſario tẽpore & ſtato recurrãt, & ad ruſticorũ operũ perfectionem cõferantur. Annuis anfractib.) In anni curriculis & faſtis. Sic in 6. de Rep. Nã cũ ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractꝰ reditúſq; conuerterit id eſt, annos. Certáſque frug) Antiqui certis frugibus in ſacrificijs vtebãtur, vt fere adoreo farre, ex quo libũ perſæpe, ſtruem, aut molã conficiebant: quæ etiam tanquã προθύματα in quibuſdam ſacris erant. Adde quod Plin. ſcribit, Numam inſtituiſſe deos fruge colere & mola ſalſa ſupplicare, atq; far torrere, quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet: idque vno modo conſecutum, ſtatuendo non eſſe aptum ad rem diuinam, niſi toſtum: & eum fornacalia inſtituiſſe farris torrẽdi ferias. quin Ioui Prodigiali mola ſalſa ex farre, & thure ſolum litabatur. Pro libãto veteres libri liberanto habẽt: & infra, liberamẽta ꝓ libamenta, vt ſignificet à ſacerdotibꝰ fruges prouideri, & liberari ad certas ferias. Alios ad) Ad alias ferias, in quibus lacte vel lactentibus hoſtiis opus eſt. Vbertatẽ) Nam lacte Cereri libabatur. Virg. Cui tu lacte fauos, & molli dilue Baccho. Nec fœtus illico ſacris idoneus erat, verum ouis die ſeptimo, ſuis decimo. Vnde ſacres, inquit Varro, vocabantur. Hoc autem lex præcipit, vt ſuo tempore ſacrificijs eorum copiã ſuppetat. Id quod ne) In quo ne peccari poſſit, vtque iſtarum rerum ſuppetat vbertas. Id committi dicitur, in quo delinquitur. ſic ſacrum commiſſum, cũ in religionẽ & ſacra peccatum eſt. Rationem) Ratione puto legendũ Tollatur, inquit, licentia intercalationis, & rite annua ſpatia definiantur: aut rationem more antiquo dixerit pro ratione, vt ętatem, & apud Plautum in veteribus libris, præterea pacem aduenio. Quæque quoique Diuo) Singulis diis ſuæ quodã erant hoſtiæ, Cereri porca, Baccho caper, Neptuno taurꝰ: nec aliena hoſtia deꝰ placabatur. Idcirco Ioui tauro, verre, ariete facere non licebat. Decoræ) .i. dignę, idoneæ. Plaut. in Rudẽte, Tum hoc mihi indecore, iniq;, immodeſte datis dij. Diuiſque aliis alii ſac.) Nã Põtifex omnibus religionibus ac ceremonijs publicis priuatíſque, necnon ſacris ac rebus omnino diuinis pręeſt. Flamen autẽ vnius dei eſt ſacerdos, vt Dialis, Vulcanalis, Quirinalis. Erant præterea alij ſacerdotes nec Flamines, nec Pontifices, vt Salij, & alij. Ordo autem is erat ſacerdotũ, vt omniũ maximus rex eſſet, deinde Dialis, poſt hunc Martialis, mox Quirinalis, quinto loco Pontifex Max., qui iudex & arbiter habebatur rerũ diuinarũ & humanarũ. Hic quidam, quod nõ ꝓbo, legẽdum cẽ-

propria hostia ... cuiusq ... distinct ... sacerdot...

ſent, Diuiſque ollis: vt & ſupra: Itémque ollos ad di[illegible]s.

Virginéſq; Veſtales in vrbe cuſtodiũto ignem foci publici ſempiternum. Quóq; hæc priuatim & publicè modo ritúque fiant, diſcũto ignari à publicis ſacerdotibus. Eorum autẽ duo genera ſunto: vnum, quod præſit ceremonijs, & ſacris: alterũ quod interpretetur fatidicorum & vatum effata incognita, quom ſenatus populúſque aſciuerit.

Interpretes autem Iouis optimi maximi publici Augures ſignis & auſpicijs poſtea vidento: diſciplinam tenento. Sacerdotes vineta virgetáque & ſalutem populi auguranto: quíque agẽt rem duelli, quíque popularẽ, auſpicium præmonento: ollíque obtemperanto. Diuorúmque iras prouidento, iiſque apparento: cœlíque fulgura regionibus ratis temperãto: Vrbémque agros & templa liberata & effata habento. Quæque Augur iniuſta, nefaſta, vitioſa, diráue defixerit, irrita infectáq; ſunto. Quíque non paruerit, capital eſto.

IGNEM foci) Focus domiciliorum ſacer eſt Veſtę, & in eo res diuina Laribus plerunque fiebat: eodem modo ciuitatem ſuum habere focũ voluerũt, in quo perpetuus ignis à virginibus ſeruaretur. Infra, Cúmq; Veſta quaſi focum vrbis, vt Græco nomine eſt appellata, quod nos prope idem Gręcum interpretatum nomen habem', complexa ſit. Quóque hæc priuatim) Ne quis ſine ſacerdotibus religioni publicæ priuatæque ſatisfacere ſe poſſe putet: itaque ſacrificandi ritum ignarus diſcat. Eorum autem duo) Alij ſacerdotes placandis diis præſunt, vt Pontifices: alii prædictionibus interpretandis, quas effata vocat, vt Decemuiri, qui quoties Senatus decreuerat libros Sibyllinos adibant, & Sibyllę effata interpretabãtur. Sunt etiam effata, nouiſsimę preces Augurum, quas poſt fines auſpiciorũ effabantur. Interpretes au.) Vt D[illegible]cemuiri effata Sibyllæ, ita Iouis ſententiam interpretantur Augures, quos lib. 3. Ioui conſiliarios & adminiſtros eſſe datos ait. Iupiter autẽ auſpicia mittit & ſigna. Cic.

de Diuinat. Requirens Iupiter ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iuſſiſſet. Poſtea) Deinde etiam augures ex ſignis diſciplinę ſuę videant & augurētur. ſimile eſt illud, Tu domi videbis. Diſciplin.) Auguralem ſcientiam, quæ Ciceronis ætate exoleuerat, nullá que in collegio Augurum erat. Sacerdotes) Sententia eſt, Sacerdotes augurio capto diuos exorēt, vt nouelleta & virgulta, vitésq; fauſte ſuccreſcant, à deiſque ſalutem augurio precibuſque populo impetrent. Sic Cato in lib. de re Ruſtica, Mars pater precor te, vti morbos viſos inuiſóſque, viduertatem vaſtitudinémq;, calamitates intēperiáſque prohibeſsis, defendas, auerruncéſque: vti tu fruges, frumēta, vineta, virgultáque grandire, benéque euenire ſinas. Salutis autē auguriū erat huiuſmodi, vt ſi deus annueret, populo ſalutē peterent. Perinde ac ſi nefas eſſet, ſalutē petere, niſi explorata per auguria numinis voluntate. Meminit in hiſtoriis Dion. Suetonius in Auguſto, Nonnulla etiam ex antiquis ceremoniis paulatim abolita reſtituit, vt Salutis augurium, Diale flaminium. Feſtus, Quia augurum decretū eſt, quod in ſalutis augurio Prætores maiores & minores appellantur: non ad ætatem, ſed ad vim imperij pertinere. Cic. Tibi P. Claudius Augur conſuli nunciauit, addubitato Salutis augurio, bellū domeſticū triſte ac turbulentum fore. Quique agent) Qui quid domi militiæq; acturi erant ante auſpicabātur. Auſpiciū) Eos ante doceant Augures qualia ſint auſpicia. Diuorúmque iras) Prouidento nū irati dij ſint: vt neque domi, neque militiæ, quicquam agendum ſit, auerſo numine. Apparento) Id eſt parento, vt nihil geratur deo irato: ſic ſupra aſciuerit, pro ſciuerit, more priſco. Cœlique fulg.) Tuſcorum literæ in ſedecim partes cœlum diuiſere, ex quibus octo ab exortu ſiniſtras dixere: totidē è regione, dextras. ab illis ꝓſpera, ab his infauſta fulgura mittuntur. Ad Augures autē de quibꝰ hic agitur, id etiā pertinet, non ſolum ad Aruſpices. Cic. lib. 3. de Leg de augure, cœliſque partes ſibi definitas eſſe traditas. In templis etiam augurum partes ſunt quatuor, ſiniſtra ab oriente, dextra ab occaſu, antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. Ratis) Definitis & certis. Vrbémque & agros) Quod in vrbe & agris templa finire poſsint ad auſpicandum, de quibꝰ ſic Varro: In arce enim ſic: Teſca à me ita ſunto, quoad ego ea velim, cum nūcupauero, olla tera, arbor, quiſquis eſt, quam me ſentio dixiſſe, templum tectū quauis eſto in ſiniſtrum. deinde ſubijcit, in hoc templo faciundo arbores conſtitui fines apparet, & intra eas regiones, qua oculi conſpiciant. Templa liberata &) Templa regiones ſunt aut agri, certo carmine ab Augure lituo finiti & notati, conſecratíque, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aſpectus. Liberata, inquit Feſtus, antiqui pro effata, i. locuta, dixere: hic tantum pro liberis & paten

tibus accipi poteſt. Feſt. Pomp. item minora templa eſſe ait, cum ab auguribus loca aliqua tabulis aut linteis, ne vno amplius hoſtio pateant, certis verbis definita ſunt. In templis autem liber quoquo uerſum aſpectus erat, vt interdum augures ea quorũ altitudo auſpicijs obeſſet, demoliri iuberent. Ideóque ſummiſsiorem alijs ædem Honoris C. Mari⁹ fecit, ne ſi forte officeret publicis auſpicijs, Augures eã demoliri cogerent. De effatis ſic Varro, Hinc effata dicũtur, quòd Augures finem auſpiciorum cœleſtium extra vrbẽ agris ſunt effati. Quęq; Aug.) Omnia iſta verba, hoc loco fere id declarãt quod vitio & contra auſpicia factum eſt. Iniuſta eo modo accipio, vt in libris de Diuinatione, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorẽ ſcribitur. Nefaſta, inauſpicata: à nefaſtis diebus qui erant non ſolũ contrarij faſtis, verumetiam religioſi & omine aliquo infames. In quo tamen reprehendit conſuetudinem Gellius. Vitioſa, quę contra auſpicia, in quo vitium ponitur. Cic. de Diuinat. Claſſes magnas perdiderunt quòd vitio nauigaſſent. vitio autẽ ſilentiũ opponitur in auſpicijs. Dira, deteſtãda, abominãda à dirarum obnũciatione ducto verbo, quibus nihil magis horrebant. Defixerit) Verbum male ominoſum dirúmque, quod, vt opinor, à ſagis quibuſdam ductum eſt, carmine & veneficio, vel nomina hominũ vel ſpeciem defigentium ad noxam. Ouid. Sagaque Phœnicea defixit nomina cera, Et medium tenues in iecur vrget aues. Seneca de beneficijs, Execraris enim illũ, & caput ſanctum dira imprecatione defigis. Irrita infectáq;) Vitiatur enim & tollitur quod contra auſpicia factum Augur cenſuit. Libri ſcripti hic infeſta non infecta habet. Capital) Vetuſte. Plautus, Nunquam ædepol fugiet, tametſi capital fecerit.

Fœderum, pacis, belli, induciarum, oratorum, feciales iudices ſunto. Bella diſceptanto. prodigia, portenta, ad Hetruſcos & Haruſpices, ſi ſenatus iuſſit, deferunto: Hetruriaque principes diſciplinam doceto. Quibus diuis creuerint, procuranto: ijdémque fulgura atque obſtita pianto.

Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla quæ pro populo ritè fient. Néue quem initianto, niſi vt aſſolet, Cereri, Græco ſacro. Sacrum commiſſum, quod neque expiari poterit, impiè cõmiſſum eſto: quod expiari poterit, publici ſacerdotes

tes

tes expianto.

FECIALES iudices) Collegium fecialium his rebus quas lex memorat præerat, vt Liuius & Dionyſius explicant. Libri ſcripti, Iudices ne ſunto, habēt, mendoſe fortaſſe, cum ita ſuum ius fecialibus adimatur, & bellorum diſceptatio tantū eis relinquatur. Bella diſceptanto) Ius fecialium eſſe ait Dionyſius, etiam diſceptare iuſtóne & pro bello res repeti poſsint. Prodigia, portenta) Nam ſæpenumero vel accerſebātur Aruſpices portentorum cauſa, vel ad eosdeferebantur. Scriptus liber, ad Hetruſcos & Haruſpices, habet: vt præter Hetruſcos alios etiā Romę fuiſſe intelligamus. Iuſsit aūt eſt iuſſerit. vt apud Marrōnem, Cætera qua iuſſo. Simile eſt illud Ennij apud Ciceronem, O Tite ſi quid ego adiuro, id eſt, adiuuero. Hetruria principes) Cic. lib. 1. de Diuin. Hetruria autem de cœlo tacta ſcientiſsime animaduertit, eadémque interpretatur quid quibuſque oſtendatur monſtris atq; portentis. quocirca bene apud maiores noſtros Senatus, tum cum florebat imperiū, decreuit, vt de principū filijs ſex, ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari ſolitos Hetrurię populis, ad percipiendam ſacrorum diſciplinam. Sunt autem duodecim Hetruſcorum populi, quorū principes Lucumones vocabātur olim. Senſus tamen eſt huius loci, vt quibus de rebus conſulti fuerint Hetruſci, ex diſciplina ſua doceant principes, id eſt, Senatum: vt libro primo, principum decreta dixit. Creuerint) Id eſt, decreuerint, conſtituerint. Varro de lingua Latina, Apud Plautum, Cum ego antea te amaui, & mihi amicam eſſe creui: valet conſtitui. Itaque heres, cum conſtituit ſe heredem eſſe, dicitur cernere, & cum id fecerit, creuiſſe. Apud eundem, Ita omnibus relictis mihi frequentem operam dediſtis: valet aſsiduam. Itaque qui adeſt, adſiduus: ferre quē oportet, is frequēs appellari ſolet. Itaque illud ęxdem mulierculæ dicunt, iſto quidem nos pretio facile eſt tibi frequentare vtiléſque habere, ita lepide ac nitide in prādio accepiſti: apparet dicere, facile eſt tibi curare vt adſimus, cum tam bene nos accipias. Hæc omnia adſcripſi vt Varroni lacero & mutilo hic opem ferrem, in quo ex Ciſtellaria ſic locū hunc reſtituendum eſſe exiſtimo. Obſtita) Obſtitum Cloatius & Ælius ſtylo eſſe aiunt violatum tactúmque de cœlo. Cincius eum qui deo deæque obſtiterit .i. qui viderit quod videri nefas eſt. eſt & obſtitū obliquum & mendoſum. Lueret. Omnia mendoſe fieri atq; obſtita neceſſe eſt. Sic Feſtus legit, nō vt in excuſis libris, obſtipa. Pianto) Expianto & procuranto. Varro Si imprudēs fecit, piaculari hoſtia facta piatur. Præter olla) Præter ſacrificium Bonæ deæ quod noctu pro populo fiebat. Cic. Credo enim te audiuiſſe cum apud Cæſarem ꝑ populo fieret, veniſſe eo muliebri veſtitu virum. Hoc autē

L

ſacrum Damium dicebatur, ex contrario, quòd minimè eſſet δημόσιον id eſt publicum, & Bona Dea Δαμία, & eius ſacerdos δαμίας. Publica porro ſacra pro populo, pagis, curijs fiunt: priuata pro ſingulis hominibus, familijs, gentibus. Initianto niſi) Non vt in Græcia noctu, ſed interdiu. Tolluntur autem initia Samothracum, bacchanalium, & alia hac lege. Initia vocantur ab initijs vitę, inuentis à Cerere legibus & frugibus, cum antè ferino ritu homines vitam ſibi propagarent. Græco ſacro) Græca ſacra, inquit Feſtus, Cereris feſta ſunt ex Græcia tranſlata, quæ ob inuentionem Proſerpinę matronę colebant. Cic. pro Cornel. Balbo, Sacra Cereris Iudices, ſumma maiores noſtri religione confici ceremoniáque voluerunt: quę cum eſſent adſumpta de Græci, & per Græcas ſunt ſemper curata ſacerdotes, & Gręca omnia appellata. Varro, Et nos dicimꝰ decēuiros Gręco ritu ſacra, non Romano facere. Sacrum commiſſum) Peccatur in ſacra diéſque feſtos, prudenter vel imprudenter: prudentia impia eſt nec expiari poteſt: imprudentia expiatur. Varro, Contrarij horū vocantur nefaſti, per quos dies nefas fari prętorem do dico addico. Itaque nō poteſt agi, quod neceſſe eſt aliquo vti verbo cū lege quid peragitur. Quod ſi tum imprudens id verbum emiſit, aut quem manumiſit, ille nihilominus eſt liber, ſed vitio vt magiſtratꝰ. prętor qui tum fatus eſt, ſi imprudens fecit, piaculari hoſtia facta piatur: ſi prudens dixit, Q. Mutius ambigebat eum expiari vt impium non poſſe. Hunc enim locum ſic apud Varronem lego. Macrobius, Præter mulctam verò affirmabant eum qui talibus diebus imprudens aliquid egiſſet, porco piaculum dare debere: prudentem expiari nō poſſe Scęuola pontifex aſſeuerabat.

Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatiōne corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderanto, cámq; cum Diuûm honore iungunto. Ex patriis ritibus optima colunto. Præter Idęę matris famulos, eóſque iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. Sacrum ſacróve cōmēdatum qui clepſit rapſitque parricida eſto.

Periurij pœna diuina exitium: humana, dedecꝰ. inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto.

LVDIS publicis) Ludos publicos more Romano circo & cauea diuidit: qua in re extra curricula circēſia & pugillationē luctationēq; quę circi ſunt, ac probat: in theatralibus & ſcenicis ludicris, quę

ſunt caueæ,moderationē adhibendā muſicæ cēſet,ne illius corrupte la animi effœminētur & deprauentur. Legē hanc à Platone ſumpſit.

IDÆÆ matris)Sic appellabatur mater magna,ab Ida monte. Lucretius, Idæam vocitant matrem,Phrygiáſque cateruas Dant comites. Stipem lex ſummouet,quoniam ſuperſtitione animos implet & exhaurit domos. Olim nanque Iſidis ſacerdotes,aliíque diuinatione quadam & ceremonia non exiguum æs colligebant, & prauam religionem inducebant, quod genus homines Æruſcatores fere vocabant: in huiuſmodi homines Plato 10. de Legibus animaduertit. Idæam autem matrem ex Peſsinunte aduectam Naſica hoſpitio excepit. Megalenſibus eius famuli Galli ſtipem cogebant. Huius ſtipis ſic Varro meminit, Id apparet, quod vt alias,tum inſtitutum etiam nunc,diis cum theſauris aſſes dant,ſtipem dicunt. Lucretius eadem de re, Ære atque argento ſternunt iter omnia circum Largifica ſtipe ditantes. Iuſtis diebus) Diebus illis, quibus eſt eis ius cogendæ ſtipis. Sacrum) Lex quoque apud Platonem libro nono in ſacrilegos extat. Parricidam vero ſacrilegum vocat,ad ſceleris amplificationem. Sic in lege Numæ ad deteſtationem homicidij ſcribitur, Si quis hominem liberum ſciens dolo neci duit,parricida eſto. Sic pro domo, Tuliſſe te dicis parricida,fratricida,ſororicida. Sacro.)Nam tēplis ſuas interdū pecunias cōmēdabant. Plautus, Nūc hoc mihi factum optimum eſt, vt te auferam aula in fidei fanum. Clepſit rapſitque)Id eſt,cleperit & rapuerit,vt ſupra iuſsit pro iuſſerit, ſuntq; ἀρχαϊσμοί. Eiuſdem generis eſt illud Terentij in Eunucho. Quod ſcis neſcis,neq; de Eunucho neque de vitio virginis:hac re omni te turba euoluis,illi gratum feceris,id eſt neſciueris & euolueris. nam male euolues excuſſum eſt. Vetus liber hic cleperit habet,quod melius.

Impius ne audeto placare donis iram Deorum. Caute vota redduntο. Pœna violati iuris eſto. Quocirca ne quis agrum conſecrato. Auri,argenti,eboris ſacrandi modus eſto. Sacra priuata perpetua manēto. Deorum Maniū iura ſancta ſunto. Hos leto datos Diuos habento. Sumptum in ollos luctúmque minuunto.

PLACARE donis) Ne rem diuinam facere auſit. Tum enim venia páxque deorum expoſcitur,& propitii redduntur. Hęc lex ex Platone eſt. Caute vota)Vt ſi ludos vouerint aut templa,quod multis bellis factum hiſtoriæ loquūtur. Violati iuris)Violatæ religionis pœna ſit. Sic infra interpretatur hunc locum. Sacra priuata)

Nam Iuriſconſulti rationes quaſdã interimẽdorum ſacrorum inuenerant. Ideo id ſancit. Cic. pro Murena, Sacra interire illi noluerũt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas interimendorum ſacrorũ cauſa reperti ſunt. Deorum Ma.) Auguſtin. lib. 9. de Ciuitate Dei, Platonicos ait, animos hominum dęmonas eſſe arbitrari, & ex hominibus fieri Lares, ſi meriti ſunt boni: Lemures ſeu Laruas, ſi mali: Manes autẽ deos dici, cum incertũ eſt, bonorum eos ſeu malorum eſſe meritorũ. Hic tamẽ deos Manes, animos humanos corpore liberatos appellat, vt ſepulchris inſcribebatur. D.M. Nam veterum opinio mortuorum animos conſecrauit, eiſque parentauit denicalibus ferijs, quas nũc lex & ſepulturę iura ſancit. Leto datos). i. morte obita. Nam, ollus leto datus eſt, antiqui pro, ille mortem obiit, vſurpabant. Varro, Alterum apparet in funeribus indictiuis cum dicitur, ollus leto datus eſt, quod Græcus dicit λήθη. id eſt, obliuioni.

A. Concluſa quidem eſt à te magna lex ſane quã breui: &, vt mihi quidem videtur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionum à legibus Numæ, noſtríſque moribus. M. An cenſes, cum in illis de Republ. libris perſuadere videatur Aphricanus, omnium Rerumpublicarum noſtram veterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optime Reipublicæ leges dare conſentaneas? A. Imo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expectatæ leges, quæ genus illud optimum Reipublicæ contineant: & ſi quæ forte à me hodie rogabuntur, quæ nõ ſint in noſtra Republic. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum, qui tum, vt lex, valebat. A. Suade igitur ſi placet, iſtam ipſam legẽ, vt ego, vti rogas, poſsim dicere. M. An tandem, Attice, non es dicturus aliter? A. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter. In minoribus, ſi voles, remittã hoc tibi. atque mea quidem ſententia eſt. M. At ne longum fiat, videte. A. Vtinam quidem. quid

enim agere malumus?

NVMÆ) Qui religionem & ceremonias Romanæ Reip. conſtituerat. Illis de Republ.) Sic item Aphricanus. lib. I. de Rep. vt citatum reperi. Exponam quoque ad exemplum noſtræ Reip. accommodabóque ad eam, ſi potero, omnem illam orationem, quæ eſt mihi habenda de optimo ciuitatis ſtatu. Rogabuntur) Quaſi ad populum legem ferat. Nam id eſt rogare, ex eo quod populi ſententia rogabatur. Suade) Vt leges quæ ferebantur ſuadebantur: ſic legẽ Maniliam Cicero ſuaſit. Vti rogas) In ſuffragio ferendo rem probanti tabella dabatur, cui inſcriptum erat, Vti rogas. Cicero ad Att. Operæ Clodianæ pontes occuparant, tabellæ miniſtrabantur, ita vt nulla daretur Vti rogas. Liu. Ab hac oratióne in ſuffragiũ miſit: vti rogarat, bellum iuſſerunt. Poſsim dicere) Dicit non orator tantum, ſed etiam qui in ſuffragium mittitur. Aſconius, Iubet is qui fert legem dicere, quod verbum nõ hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine erat, de eo loco vbi lex fertur: ſed vt in ſuã quiſque tribum deſcendat, in qua eſt ſuffragium laturus. Remittam) Iſtum tibi laborem ſuadendi in minoribus remittam.

rogare

dicere

M. Caſtè iubet lex adire ad Deos, animo videlicet in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis, ſed hoc oportet intelligi, cũ multum anim⁹ corpori prꝗſtet, obſeruetúrq; vt caſta corpora adhibeãtur, multo eſſe in animis id ſeruandũ magis. nã inceſtũ vel aſperſione aquæ, vel dierũ numero tollitur: animi labes, nec diuturnitate vaneſcere, nec manibus vllis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet: ſignificat ꝓbitatem gratam eſſe Deo, ſumptum eſſe remouendũ. Quid eſt enim, cum paupertatem diuitijs etiam inter homines eſſe æqualem velimus, cur eam ſumptu ad ſacra adhibito, deorum aditu arceamus? præſertim cum ipſi Deo nihil minus gratum futurũ ſit, quàm non omnibus patẽre ad ſe placandum & colendũ viam. Quod autẽ non iudex, ſed Deus ipſe vindex

conſtituitur, præſentis pœnæ metu religio confirmari videtur. Suóſque deos aut nouos, aut alienigenas coli, cõfuſionem habet religionum, & ignotas ceremonias, non à ſacerdotibus, nõ à patribus acceptos. Deos ita placet coli, ſi huic legi paruerint ipſi.

NAM inceſtum) Inceſtum eſt, quod caſtũ non eſt, &, vt Seruius ait, omnis polutio. Vir. Preterea iacet exanimũ tibi corpus amici
(Heu neſcis) totámque inceſtat funere claſſem.
Illud tantum ſcriptum eſſe putem ne fœda loqueretur. Aſperſione aquæ) Huc illud Perſij pertinet, Et noctem flumine purgas. Et Tranquilli in Auguſto, Paulóque poſt egreſſum, illam expergefactã quaſi à cõcubitu mariti purificaſſe ſe. Antiqui autẽ ſuperis ſacra facturi, ablutione corporis ſe purgabant: inferis vero, aſperſione. Quin vt caſtius operarentur, aliquot ante diebus ſecubabant: & ſi ante libidine polluti erãt, aliquot dierum caſtimonia, corporis labẽ elui credebant. Manibus) Quantumuis te manibus eluas. Quidam hic amnibus legunt, quibus ſuffragatur illud Maronis, Donec me flumine viuo abluero. Quod autem) Tanta in ſacrificando priſcorũ frugalitas fuit, vt ſamiis & capedunculis fictilibus libarent. Quin Romulus lacte ſemper, non vino libauit. Et L. Papyrius aduerſus Samnites dimicaturus, votum fecit, ſi viciſſet, tantum Ioui pocillũ vini. Merito ergo lex à ſacris opes remouet, ne à ſacrificiis pauperes reiiciantur: ſed vt vel lacte vel mola ſalſa litẽt tenuiores: ac nulli ſit vitio, deos colere quoquo modo poſsit. Suóſque) Priuatos & proprios, qui non colantur publicè. Acceptos) Suos colere, non quos Senatus & ſacerdotes approbarint. Paruerint) Ciues legem meam probarint. Legi fortaſſe poſſet, parueritis.

Patrum delubra eſſe in vrbibus cẽſeo, nec ſequor Magos Perſarum, quibus auctoribus Xerxes inflãmaſſe templa Græciæ dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera: quorúmque hic mundus omnis templum eſſet & domus. melius Græci atq; noſtri, qui vt augerent pietatẽ in Deos, eaſdẽ illos vrbes quas nos incolere voluerunt. affert enim hæc opinio

religionem vtilem ciuitatibus. ſiquidem & illud bene dictum eſt à Pythagora doctiſsimo viro, Tū maxime & pietatem & religionem verſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus. Et quod Thales, qui ſapientiſsimus in ſeptem fuit, Homines exiſtimare oportere, omnia quæ cernerent, Deorum eſſe plena. fore enim omnes caſtiores, velutíq; in fanis eſſent, maxime religioſos. Eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Eandémque rationem luci habent in agris. Neque ea quæ à maioribus prodita eſt, cum dominis, tum famulis poſita in fundi villæque conſpectu religio Larum repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrúmque ſeruari, id eſt, quoniam antiquitas ꝓximè accedit ad Deos, à Diis quaſi traditam religionem tueri.

MAGOS Perſarum) Hac de re conſulendus Herodotus eſt. Magi vero apud Perſas, philoſophi ſunt ac ſacerdotes, quorum auctor Zoroaſtres fuit. Perſæ porro nec aras, nec ſimulacra, nec delubra ædificabant: ſed celſiſsimis quibuſque in iugis victimas immolabant. Templa Græciæ) id Æſchylus in Perſis conqueritur.

οἱ γῆν μολόντες ἑλλάδ' οὐ θεῶν βρέτη
ᾐδοῦντο συλᾶν, οὐδὲ πιμπρᾶναι νεώς.
βωμοὶ δ' ἄϊστοι δαιμόνων θ' ἱδρύματα,
πρόρριζα φύρδην ἐξανέστραπται βάθρων.

A Pythagora) Hanc Pythagoræ ſententiam Plutarchus in libello de ſuperſtitione ſic refert, καὶ ὅλως ἀποδείκνυσι τὸν Πυθαγόρου λόγον φλύαρον εἰπόντος, ὅτι βέλτιστοι γινόμεθα πρὸς τοὺς θεοὺς βαδίζοντες. Omninóq; Pythagoræ ſententiam ineptam oſtendit, cenſentis tum demū nos optimos eſſe cum rebus diuinis operā daremus. Et in libro de Defectu oraculorū ὥστε καὶ κράτος ἐξελέγχεσθαι τὸν Πυθαγόρου εἰπόντα, βελτίστους γίνεσθαι ἑαυτῶν ἀνθρώπους, ὅταν πρὸς τοὺς θεοὺς βαδίζωσι. vt modis omnibus Pythagoras conuincatur, qui pietatem in hominibus maxime verſari dixit, cum ad deos accederent. Et quod Thales) Scilicet dixit. Hanc Thaletis opinionem ſic explicat Themiſtius in librum primum de Animo, ἔστι δὲ

καὶ ἑτέρα τις δόξα παρὰ τὰς εἰρημένας περὶ ψυχῆς, ἐν παντὶ τῷ ὄντι μεμίχθαι λέγουσι τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ παντὸς διήκειν τοῦ κόσμου, καὶ πάντ᾽ αὐτοῦ μόρια ἔμψυχα εἶναι. διὰ γὰρ ταύτην τὴν δόξαν καὶ Θαλῆς ᾠήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι. τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί. i Eſt & alia quædã de animo præter eas quas memorauimus opinio, quę omnibus naturis immixtum eſſe animum tradit, pérque mundum omnem pertinere, cuius partes omnes animatæ ſint: quæ quidem Thalem impulit, vt exiſtimaret, omnia deorum plena eſſe. Eiuſdem generis eſt & illud, Iuppiter omne replet triuium, fora cuncta referta ſunt Ioue. Eandem rationem) Quam delubra in vrbibus, vt augeatur pietas in deos. Religio Larum) Parum in veteri, ſed Larum ex lege emendaui, cum patrũ vitioſe legeretur. Cõpitalibus autẽ rem diuinã Laribus faciebant, quibus tot pilę quot capita ſeruorũ erant, & tot effigies quot eſſent liberi in familia, à patribusfamilias poni ſolebant. Cato de Villico, Rem diuinam, niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Ritus familiæ) In ſacrificiis priuatis & compitalitijs.

Quod autem ex hominum genere conſecratos ſicut Herculem & cæteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium bonorúmque diuinos. Bene verò, quod mẽs, pietas, virtus, fides, cõſecratur manu. quarum omnium Romæ dedicata publicè templa ſunt: vt illa qui habeant, habent autem omnes boni, Deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. Nam illud vitioſũ Athenis, quòd Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente, fecerunt Contumeliæ fanum & Impudentiæ. Virtutes enim non vitia conſecrare decet: aráq; vetus ſtat in Palatio Febris: & altera Exquilijs Malæ Fortunæ, deteſtatque, omnia eiuſmodi repudianda ſunt. Quod ſi fingenda nomina vice poetæ, at potius vincẽdi, atq; potiũdi ſtataſſandi cognomina, quę Statoris, & Inuicti Iouis rerúmq; expetẽdarum nomina, vt Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ. quoniámque expectatione

rerum

rerum bonarum erigitur animus, recte etiam Spes à Calatino conſecrata eſt. Fortunáque ſit vel huiuſce diei, nã valet in omnes dies: vel Reſpiciens, ad opem ferẽdam: vel Fors, in quo incerti caſus ſignificantur magis: vel Primigenia à gignendo comes.

BENE vero, quod) Cic. lib. 2. de natura Deorum, Tum autem res ipſa, in qua vis ineſt maior aliqua ſic appellatur, vt ea ipſa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime à M. Æmilio Scauro: ante autem ab Attilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renouatũ, quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, vt ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomẽ inuenit. Attilius autem Glabrio Pietati ædem conſtruxit. Conſecratur manu) Vel quod in conſecratione templorum manu poſtis tenebatur. Liuius lib. 2. de dedicatione Capitolini templi, Poſtem iam tenenti conſuli fœdã inter precationem deûm nuncium incutiunt. Cic. ꝓ domo, Poſtem teneri oportere in dedicatione templi videor audiſſe: vel quòd templa manu ponebantur: cuiuſmodi illud Maronis eſt, Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis. Nam illud vitioſum) Ante hæc verba quiddam deeſſe perſpicuum eſt, quod ex Lactantio patet. Is enim libri prim. capit. 20. ſic ait, Magnum Cicero, audaxque conſilium ſuſcepiſſe Græciam dicit, quod Cupidinum & Amorũ ſimulacra in gymnaſijs conſecraſſet. adulatus eſt videlicet Attico, & hominẽ irriſit familiarem. Deinde ſubdit, Virtutes enim oportere non vitia conſecrari. Quæ manifeſtum eſt ex hoc Ciceronis loco citari. Cylonio ſcelere) Hiſtoriam ita ſcribit Thucydides lib. 1. Cylon quidam Athenienſis fuit vir Olympionices, vetuſta nobilitate, magnáq; potentia. ipſi Delphis oraculum cõſulenti reſpondit deus, vti maximis Iouis feriis Athenarum arcem occuparet. Is poſtquam olympia quę in Peloponneſo celebrantur, aduenere, arcem inuaſit. Quod vbi cognitum eſt, Athenienſes ex agris populariter in eos ad opem vrbi ferendam concurrerunt, ac ſedentes iuxta obſederunt. Cęterum qui cum Cylone obſeſſi erãt, & ab annona & ab aqua miſere conflictabantur. Cylon igitur eiúſq; frater clam fugam faciunt: reliqui ad arã quæ in arce erat, ſupplices conſident: quos ſedibus extractos Athenienſium cuſtodes, vt in æde iamiamq; animam acturos viderunt, nequid ſceleris admitterent, extra abductos obtruncarunt. ſed & quoſdam qui ad Eumenidũ aras conſederant, in tranſitu iugularũt. Inde piaculares deęq; ſacri ipſi poſteriq; eorũ vocati ſunt. Igitur & Athenienſes illos exegerunt, & Lacedęmoniꝰ poſtea Cleomenes cũ Athe

nienſibus per ſeditionem, viuóſque non ſolum pepulere, ſed & ſublata mortuorum oſſa abiecere. Cæterum Epimenides Athenas ſcelere Cylonio expiauit. 44. Olympiade. Huius rei ſic meminit primo leg. Plato, τῇδε γὰρ ἴσως ἀκήκοας, ὡς Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος, ὃς ἦν ἡμῖν οἰκεῖος· ἐλθὼν δὲ πρὸ τῶν περσικῶν δέκα ἔτεσι πρότερον παρ᾽ ὑμᾶς, κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ μαντείαν, θυσίας ἐθύσατό τινας, ἃς ὁ θεὸς ἀνεῖλεν, &c. Sic etenim forte inauditi, Epimenidem, qui ex noſtra familia fuit, virum fuiſſe diuinum. eum verò decem ante res perſicas annis, ad vos profectum, ex dei oraculo ſacra quædam obiiſſe. Fuiſſe porro apud Athnienſes Contumeliæ & Impudentiæ aras, Zenobius in prouerbio, Dea Impudentia, ſic declarat, φησὶ Θεόφραστος ἐν τῷ περὶ νόμων, ὕβρεως καὶ ἀναιδείας παρὰ τοῖς ἀθηναίοις εἶναι βωμούς. id eſt, Theophraſtus in lib. de leg. apud Athenienſes Contumeliæ & Impudentiæ aras eſſe prodit. Luſtrauit autem non ſolū Athenas, verumetiam alias multas vrbes Epimenides, ſi Pauſaniæ fides habēda eſt. Aráque vetus) Romani non virtutes ſolum, verumetiam vitia colebant, dum illa placata volunt. Plinius lib. 2. Ideóq; etiam publicè Febris fanum in Palatio dicatum eſt: Orbonę (ea dea orbis liberis præeſt, vt Arnobius ait) ad ędem Larium ara: & Malę fortunæ Exquilijs. Cic. lib. 2. de Nat. deorum. Quo ex genere Cupidinis & Voluptatis & Libentinę Veneris vocabula conſecrata ſunt vitioſarum rerū, neque naturalium. Deteſtárque) Ea vetus ſcriptura eſt. fortaſſe legendum eſt, In æde ſtat, aut de teſta, ſi forte ea fuit ara teſtacea. Nam in loco tam vitioſo aliud comminiſci non poſſum. Quidam delendum putant vt irreptitium: quod tamen temere faciēdum non cenſeam. Staraſſandi) Hic cōiectore OEdipo opus fuerit, qui ſphingi interpres fuit. Nam quis vnquam fando hoc verbi audiuit? Equidē legendum cenſeā, Caſta ſunt diis, vel, Stata ſunt diis, vt nomina illis decora intelligamus, quæ à potiundo vel vincendo ducuntur. A potiundo, vt Iupiter omnipotens, bellipotens, maris potens. Nam poſſe, & potiri eandem prope vim habent. Cognomináq;) Statori Ioui ædem vouit Romulus. auctor Liuius. Non tantum autem Stator Iupiter à Romanis colebatur, ſed etiam Statilio, vt Seneca ſcribit. Iupiter inuictus Romę colebatur. Ouid. lib. 6. Faſt. Huiuſce di.) Catullus, vt Plutarc. in Mario ſcribit bello Cimbrico ædem vouit Fortunę huiuſce diei. Eius verba ſūt, ἔδοξεν δὲ καὶ Κάτλος ὁμοίως ἀναχὼν τὰς χεῖρας καθιερώσειν τὴν τύχην τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Vouit Catullus etiam ſublatis manibus ſe conſecraturum Fortunam illius diei. Vel Reſpiciens) Reſpicientis fortunæ ædes Romæ fuit iuxta templum Iouis victoris. Reſpiciens dicitur, quæ nos reſpicit, vt opem ferat. Ad reſpicientem fortunā venuſte ſic in Captiuis alluſit Plaut. Æ. Reſpice. ER. Fortuna quod tibi nec facit, nec faciet, hoc me iubes Fors) Fortis fortunæ ædes fuit trans Tyberim, vt Donatus ait, eiuſq; diē

feſtum colebant, qui ſine arte viuebant: ei etiã grates agebant, quib9 aliquid ſucceſſerat. Terentius, O Fortuna, O Fors fortuna. Columell. Et celebres Fortis fortunæ dicite laudes. Eo igitur vocabulo ſignificatur magna vis fortunæ & incerti caſus. Plutar. τὴν δὲ πρὸς τῷ ποταμῷ τύχην ἣν φόρτιν καλοῦσιν ὅπερ ἐστὶν ἰσχυρὰν ἢ ἀριστευτικὴν ἢ ἀνδρείαν, ὡς τὸ νικητικὸν κράτος ἁπάντων ἔχουσαν, καὶ τόν γε νεὼν αὐτῆς ἐν τοῖς ὑπὸ Καίσαρος τῷ δήμῳ καταλειφθεῖσι κήποις ᾠκοδόμησαν. Primigenia) Romæ in colle Quirinali ædem fuiſſe Primigeniæ fortunæ relatum eſt. Plutar. in Capitolio ſcribit, Primigeniæ fortunæ à Seruio delubrum conſecratum. ἐν Καπιτωλίῳ τὸ τῆς πριμιγενείας λεγομένης, ὃ πρωτογόνον τις ἂν ἑρμηνεύσειεν, ἱδρύσατο οὖν τύχης ἱερόν. A gignen. comes) quæ nos à primo ortu comitatur. ſic enim legendum puto ex veteri libro, & Plutarchi interpretatione.

Tum feriarum feſtorúmque dierum ratio, in liberis quietem habet litium & iurgiorum: in ſeruis operum & laborum: quas compoſitio anni conferre debet ad perfectioné operũ ruſticorum. Quod tempus vt ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtúſque pecorum, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt: quod inſtitutũ perité à Numa, poſteriorum Pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis Pontificum & Haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtiis immolandum cuique Deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem Deorum omnium, & ſinguli ſingulorũ ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt.

TVM feriarum) Nam feſti dies latius quam feriæ patent: cum ludi feſti dies ſint, non tamen feriæ. Quod tempus) Diligenter habenda ratio intercalandi anni. Intercalatio etenim in ſacris ad duo confert: tum vt ferię anniuerſario & ſuo tempore redeant, tum vt libamenta, quæ ferijs quibuſque offerenda ſunt, ſuo tempore habeantur. Nam per imperitiam intercalandi, & libidinem Pontificum ęſtiuæ interdum feriæ, hyemales fiebant: & hybernę, æſtiuæ: nec tũ propria reperiri libamenta poterant. Qua de re conſulito Macrobium

lib.1.cap.13.& 14. Anno autē nondum correcto à Iulio Cęſare (hæc enī ante bellū ciuile ſcripta ſunt poſt lib. de Rep.) alternis annis mē ſis intercalaris interponebatur, vt lunæ curſus qui menſes metiebatur, cum ſole congrueret. Libamenta) Vetus liber liberamenta habet, vt liberata et ſepoſita intelligamus, vt ſupra, publicè liberāto: libamenta tamen & libanto malim. A Numa) Nam Valerius Antias Numam primum auctorem intercalationis fuiſſe ſacrorum cauſa ait. Iunius Seruium regem: Tuditanus decemuiros. Aſtipulatur Cicero Antiati, vt Liuius. Atque omnium primum ad curſum lunæ in 12. menſes deſcribit annum: quem quia triecenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſúntque dies ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, intercalares menſibus interponendo ita diſpenſauit, vt vigeſimo quarto quoq; anno ad metam eādem ſolis, vnde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpatiis dies cōgruerent. Cui maioribus) Vt Neptuno taurus, maior hoſtia immolatur: Robigo, lactens catellus: Matri deum, porca: Libero patri, hircus. Suouetaurilia lactentia apud Catonem fiunt. Arnobius, Quæ eſt enim cauſa (requiram vt eadem rurſus) vt ille tauris deus, hœdis alius honoretur aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonſis agnis, hic virginibus buculis, capris ille cornutis, hic ſterilibus vacculis, at ille ingentibus ſcrophis, hic albētibus, ille atris, alter fœminei generis, alter vero animantibus maſculinis? maior hoſtia lactēti opponitur quę adoleuit, vt homines maiores & minores ab ætate dici ſolent. Cui maribus) Arnobius ait, maribus mares hoſtias, fœminis fœminas immolatas fuiſſe. Reſpondendi iuris) Iuris Pontificij reſpondendi munꝰ ad Pontifices ſolos pertinebat: iidem etiam de iure ciuili reſpondebant, nec ſoli tantum.

Cúmque Veſta quaſi focum vrbis, vt Gręco nomine eſt appellata, quod nos propè idem Græcum interpretatum nomē tenemus, complexa ſit, ei colendę virgines pręſint, vt aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis: & ſentiant mulieres in natura fœminarum, omnem caſtitatem peti. Quod ſequitur verò, nō ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, vt ſine his qui ſacris publicè præſunt, religioni priuatæ ſatisfacere nō poſſint. Continet enim Remp. conſilio & auctoritate optimatum ſemper populū indigere. Deſcriptioq;

ſacerdotum nullum iuſtæ religionis gen⁹ prætermittit. nam ſunt ad placandos Deos alij conſtituti qui ſacris præſunt ſolẽnibus: ad interpretanda alii prædicta vatum, neque multorum, ne eſſet infinitum: neque vt ea ipſa quæ ſuſcepta publicè eſſent, quiſquam extra collegium noſſet.

CVMQVE Veſta) Veſta à Græcis ἑστία dicitur: quæ dictio ἐσχά-ραν quoque, id eſt focum ſignificat. Idem fere Cic. lib. 2. de Nat. deo. Nam Veſtæ nomen à Græcis: ea eſt enim quę ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio extrema eſt. Continet enim Remp.) Statum ciuitatis id maxime continet. Pontifices autem ex optimatibus ſunt & principibus ciuitatis, cum ex ſenatoribus creentur. Interpretanda alij præd.) Vt Decemuiri libris Sibyllinis præfecti. Neque multorum) Multa ſunt etenim vaticinandi genera, quæ nunquam pop. Rom. probauit: vt Chiromantia, Lecanomantia, Pyromantia, Geomantia, aliáque huiuſmodi. Prędictiones autem vatum nemo extra collegium verbi gratia Decemuirum nouerat.

Maximum autem & præſtantiſsimum in Rep. ius ęſt augurum, & cum auctoritate coniunctum. Neq; vero quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt, ſi de iure quęrimus, quàm poſſe à ſummis imperijs & ſummis poteſtatibus comitiatus & concilia, vel inſtituta dimittere, vel habita reſcindere? quid grauius, quàm rem ſuſceptam dirimi, ſi vnus augur ALIVM dixerit? quid magnificentius, q̃ poſſe decernere vt magiſtratu ſe abdicẽt conſules? quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid leges non iure rogatas tollere? vt etiam decreto collegij, vt Liuias conſilio Philippi conſulis & auguris? nihil domi;

nihil militiæ per magiſtratus geſtum ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam probari?

Sum augur)Cicero ab exilio reuerſus,nominatione Hortenſij in augurum collegium cooptatus fuit. Comitiatus)Verbo priſco comitia.Meſſala apud Gellium,Cos.ab omnibus magiſtratibus & comitiatum & concionem auocare poteſt:prætor & comitiatũ & cõcionem vſquequaque auocare poteſt, niſi à Cos. Concilia) Lælius Felix apud Gellium ſic ait,Is qui non vniuerſum populum, ſed partem aliquam adeſſe iubet,non comitia,ſed concilium edicere debet. In omnibus autem concilijs & comitijs augur præſto erat magiſtratui,omniáq; iſta auguratò fiebant. Varro,Augur conſuli adeſt tum cum exercitus imperatur ac pręit,quid eum oporteat dicere:cõſul auguri imperare ſolet, vt inlicium vocet, non accenſo aut præconi. Alium dixerit)Subaudi diem. Augur dirimebat comitia alio die nuncians. Itaque hic libentius, A L I O D I E legerim. Cicero 2 Philipp Confecto negocio bonus augur, Læliũ diceres, Alio die, inquit. rurſus, Si nihil eſt,cum augur his verbis nunciat,quibus nunciaſti,confitere te, cum Alio die dixeris,ſobrium non fuiſſe. Simile videri poteſt illud Plauti in Penul. Et res ſerias omnes extollo ex hoc die in alium diem. Se abdicent) Cicero lib.2.de nat.Deor.de Tiberio Graccho, Poſt autem è prouincia literas ad collegium miſit, ſe cum legeret libros,recordatum eſſe vitio ſibi captum tabernaculum fuiſſe in hortos Scipionis: quod cum pomœriũ poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa,in redeũdo, cum idem pomœrium tranſiſſet, auſpicari eſſet oblitus . itaque vitio creatos Conſules eſſe. Augures rem ad ſenatum:ſenatus vt abdicarent Coss.abdicauerunt. Agendi) Nam augurato id fiebat. Vel etiam)Hic pro,etiam,nomen alicuius legis,quæ decreto collegij augurũ abrogata fuerit,reponendũ videtur. Haud ſcio an Sulpitiam optime legamus:vel etiam coniunctio ſit, intelligamúſq; collegij decreto etiam leges tolli. Liuias) Philipp⁹ Cos. inimicus Liu. Druſo,obtinuit à Senatu, vt leges eius omnes vno S.C.tollerentur:decretum eſt enim contra auſpicia eſſe latas,neq; iis teneri populum. Aſconius auctor. Nihil de mi)In vrbe.pro militiæ,vetus liber habet,familiæ,quod mihi non probatur.

A. Age,iam iſta video fateórque eſſe magna: ſed eſt in collegio veſtro inter Marcellum & Appium optimos augures magna diſſenſio. Nam eorum ego in libros incidi,cùm alteri placeat auſpicia iſta ad vtilitatem eſſe Reip. cõpoſita, alteri di-

ſciplina veſtra quaſi diuinare videatur poſſe. hac tu de re quæro quid ſentias. M. Egóne? diuinationem quam Græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, & huius hanc ipſam partem quæ eſt in auibus cæteríſque ſignis diſciplinę noſtræ: quòd cùm ſummos deos eſſe concedamus, eorúmque mente mūdum regi, & eorundem benignitatem hominū conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere, nō video cur eſſe diuinationem negem. Sunt autē ea quæ poſui, ex quibus id quod volumus efficitur & cogitur. Iam vero permultorum exēplorum & noſtra plena eſt Reſp. & omnia regna, omnésque populi, cunctæque gentes, augurum prædictis multa incredibiliter vera cecidiſſe. Neque enim Polyidi, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Chalcantis, neq; Heleni tantum nomen fuiſſet: neque tot nationes id ad hoc tēpus retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximéque Piſidarum, niſi vetuſtas ea certa eſſe docuiſſet. Nec verò Romulus noſter auſpicatò vrbem cōdidiſſet: neq; Accij Nauij nomē memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad veritatem admirabilia dixiſſent. ſed dubium non eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iā & vetuſtate & negligentia. Ita neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat vnquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiam nūc putat. Quæ mihi videtur apud maiores fuiſſe duplex, vt ad Reip. tempus nonnunquam, ad agendi

conſilium ſæpiſsime pertineret. A. Credo hercle ita eſſe, iſtíq; rationi potiſsimùm aſſentior, ſed red de cætera. M. Reddam verò, & ſi potero breui.

Inter Marcell.&) Appius Pulcher de Augurali diſciplina ad Cice ronem ſcripſerat. Cice. in epiſtolis, Quod egomet multis argumẽtis iam antea iudicaram, maximéque illo libro Augurali, quem ad me amantiſsime ſcriptum ſuauiſsimum miſiſti. Eum cum augurij con-ſultiſsimus eſſet, collegę irridebãt, Piſidámq; & Soranum augurẽ eſſe dicebant: hic cũ Marcello in auguratu Collega Ciceronis fuit. Cic. lib. 2. de Diuin. Equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm Appio Claudio, qui ambo mei collegæ fuerũt: exiſtimóque ius augurum & ſi diuinationis opinione principio conſtitutũ ſit, tamen poſtea Rei pub. cauſa reſeruatum ac retentum. Marcellus etiam de augurali di ſciplina ſcripſerat, vt ex hoc loco apparet. Alteri) Marcello, qui nullam credebat vnquam diuinandi ſciẽtiam in collegio augurum fuiſſe: veruntamen magnas eo in collegio vtilitates Reipub. conſti-tutas eſſe, obiecta religionis opinione popularibus, & obnũtiatione direptis ſæpe comitiis. Alteri diſc.) Appio, videatur ineſſe diſcipli na diuinãdi in auguralibus ſignis & auſpiciis. Cęteríſq; ſig.) Signa obſeruabãtur, è cœlo, ex auibus, tripudiis, quadrupedib°, & diris. Di uinationis autẽ diuiſionem, quandoquidẽ huc pertinet, ex lib. 1. de Diuina. repetes. Quod cum) Argumenta Stoica quibus diuinatio ꝓbatur, ea à Cicerone in libris de Diuina. prolixius explicantur.

Neq; enim Pol.) Quidã Polletis hic legũt, qui ſequi Suidã videntur, qui Polleta quendam ſcripſiſſe ἐνόδιον οἰώνισμα quaſi tu viatorium au gurium dicas, prodit. Et rurſum quendã eiuſdẽ nominis, qui οἰωνοσκο-πικά, id eſt, auguralia conſcripſerit. Ciceronem tamen Polyidi ſcrip ſiſſe contenderim, etiam ſuffragante veteri libro. Huius ſiquidẽ Ho merus, vt optimi vatis, Iliad. ν. meminit,

Ην δέ τις Εὐχήνωρ Πολυΐδου μάντιος υἱός,
Αφνειός τ' ἀγαθός τε, κορινθόθι οἰκία ναίων,
Ος ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ' ὀλοὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε.
Πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς Πολύϊδος,
Νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
Η μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

Quidam erat Euchenor Polydio vate creatus,
Strenuus ac diues, qui Ephyræ poſſederat ædes.
Triſtifici is gnarus fati conſcenderat ęquor:
Sæpe ſagax nam dixit ei ſenior Polyidus,
Vel fore vti morbis occumbat in ædibus æger,
Vel cadat ad Danaum Troiano Marte carinas.

Enim-

Enimuero huius vt hoc libro,ſic in 1.de Diuinat. Cicero etiã meminit: quid Polyidum Corinthium?nonne Homerus & aliis multa,& filio ad Troiam proficiſcenti mortem prædixiſſe commemorat? Et Lucianus, ἀλλὰ τὸ μέρος τοῦτο πᾶν λήθῃ παραδέδωκας οὐδαμῶς τῆς ποιήσεως ἢ Κάλχαντα, ἢ τὸν Τήλεφον, ἢ τὸν Πολύϊδον ἢ τὸν Φινέα μιμησάμενος. Verum hanc quidẽ totam partem obliuioni tradidiſti , in nullo poeſeos loco vel Calchãtem,vel Telephum,vel Polyidum,vel Phineum imitatus. Melampod.) Melampus vaticinij prudentiſs.fuit.Hinc Parœmia,Symbolum Melampode vel Pollete eget.Nam hi in coniectandis futuris ſagaciſsimi fuerunt. Mopſi)Mopſus vates egregiꝰ,Ampyci ex Chloride filius,vt ait interpres Apollonii:à quo prouerbium, Mopſo certior.Hunc &Amphilochum Argiuorum reges fuiſſe ſcribit Cic.lib. 1.de Diuin.Amphiarus,Calchas & Helenus omnibus noti ſunt. Arabum,Phrygum)Cice.lib.1.de Diuinat.Phryges autem & Piſidæ & Cilices &Arabum natio,auium ſignificationibus plurimum obtemperant:quod idem factitatum in Vmbria ſcimus.Hi omnes populi,prçter Arabes,inter ſe in Aſia finitimi ſunt.Lycaonas autem vocat Lycios. Nec vero Romul.) Extant hodiéque verſus Ennij in primo de Diuinatione,quibus augurium Romuli in condẽda vrbe deſcribitur

Curantes magna cum cura,concupientes
Regni,dant operam ſimul auſpicio augurióque.
Hinc Remus auſpicio ſe deuouet,atque ſecundam
Solus autem ſeruat:at Romulus pulcher in alto
Quærit Auentino ſeruans genus altiuolantum.
Certabant vrbem Romámne Remámne vocarent:
Omnis cura viris vter eſſet induperator.

Accij Nauij)Ex veteri libro Attij Nauij malo.Huius & Liuius libr. primo,& Cicero de Diuinatione meminerunt. Itaque neque il.) Marcellus negabat diuinãdi ſcientiam in augurum collegio vnquã fuiſſe:Appius etiam çtate ſua eſſe affirmabat,cum tamẽ exoleuiſſet, & ignoraretur. Ad tempus)Nam ad tempus Reipu. ſemper comparatum augurum collegium exiſtimabat Marcellus,non ad agendi conſilium,quòd ſeruando de cœlo oſtentíſque dies vitiare,& concilia,& comitia dirimere ſolerent ex Reipub.vſu,& religionẽ animis obijcere.Nã ſic tempꝰ à Cicerone ſæpe vſurpatur:vt ꝓ domo,Neq; ille tot ſuſpicionibus certorum hominũ & ſcelere exulceratus,quæ meũ tempus poſtularet,ſatis prolixe mihi polliceretur. Item, qui cũ me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multo ante ſuſcepti & prouiſi labores. Agendi conſilium) Verumetiam ad explorandam ſignis voluntatẽ deorum in rebus agendis,conſilióq; ex ſcientia augurali,& diuinatione imperiis & poteſtatibus dando.

Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipien do, & gerendo, & deponendo, ius vt plurimum va leret & fides: horúmq; vt publici interpretes eſſet, lege ſancim⁹. Iam deharuſpicum religione, de expi ationibus & procurationibus, ſatis ſupérque in ip ſa lege dictum puto. A. Aſſentior, quoniã omnis hæc in religione verſatur oratio. M. At verò quod ſequitur, quo modo, aut tu aſſētiare, aut ego repre- hendam, ſanè quæro, Tite. A. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. A. Ego verò aſſentior, excepto prȩſertim in ipſa lege, ſolenni ſa crificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus Eu molpidæque noſtri, & auguſta illa myſteria, ſi qui dem ſacra nocturna tollimus? non enim pop. Ro. ſed omnibus bonis, firmíſque populis leges dam⁹. A. Excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego vero excipiam. nam mihi cum multa exi- mia diuináq; videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atq; in vita hominũ attuliſſe, tum nihil melius illis my ſteriis, quibus ex agreſti immaníq; vita exculti ad humanitatem & mitigati ſumus, initiáque vt ap- pellantur, ita re vera principia vitæ cognouimus. Neque ſolum cùm lætitia viuendi rationem acce- pimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriẽdi. Quid autem mihi diſpliceat, in nocentes poetæ indicãt Comici. qua licentia Romȩ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intu- lit, quò ne imprudentiam quidem oculorum ad- iici fas fuit. A. Tu vero iſtam Romæ legem ro-

gato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor, quibus profecto diligentiſsime ſanciendum eſt, vt mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initientúrq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. Quo in genere ſeueritatem maiorũ Senatus vetus auctoritas de bacchanalibus, & cõſulũ exercitu adhibito, quæſtio animaduerſióq; declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores forte videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. nouos verò Deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſsimus poeta veteris comœdiæ vexat, vt apud eum Sabazi⁹, & quidam alij Dij de peregrinis iudicati è ciuitate eiiciantur. Publicus autem ſacerdos imprudentiã conſilio expiatam metu liberet: audaciam in admittendis religionibus fœdam atque impiam iudicet.

SEQVITVR de iure) Ius fecialium ſignificat ab Anco conſtitutum, vt vult Liuius, cum iam tamen à Numa ante collegium fecialium inſtitutum eſſet, ſi Dionyſio credimus. Aruſpicum) In impetrandis conſulendíſque rebus per exta, dijſque placandis interpretandíſque prodigijs. Expiationem) De piacularibus ſacris & hoſtijs quando erratũ, aut peccatum eſt, aut violatũ quid, aut pollutũ.

De procuratione) De procurandis ſacrificio aliquo monſtris. ad monſtra enim procuratio pertinet. In religione) Cui parendum potius quàm contradicendum eſt: quod alioqui ab Epicureo nó admodum religioſo dicitur. Excepto ſacrificio) Bonæ deæ, quod pro populo fiebat à Veſtalibus. Iacchus Eumolpidæque) Eumolpus Eleuſinius Muſei poetæ filius, Orphei diſcipulus, verſificator fuit. Hic initiandi ritum inuenit, & de ſacris Cereris & myſteriis conſcripſit. Ab eo Eumolpidę, myſteriorum illorum ſacerdotes vocantur. Per Iacchum vero initia intelligit, in quibus etiam Iacchus, id eſt, Liber colebatur. Cic. lib. 2. de Natu. deorum, Hunc dico Liberum Semele natum: non eum, quem noſtri maiores auguſtè ſanctéque Liberum cum Cerere & Libera conſecrauerunt. quod quale ſit, ex my-

De sacris nocturnis

ſteriis intelligi poteſt:erátq; initiatorum vox ἴακχ' ὦ ἴακχε. Noſtri) Sic liber ſcriptus.quod ſi ꝓbatur,etiam Cicero initiatus fuit:quod ſuſpicari quis ex prima Tuſculana poſſet,vbi ait,Reminiſcere,quoniam es initiatus, quæ tradantur myſteriis,tum deniq; quam hoc latè pateat intelliges.Nam quę tradãtur myſteriis niſi initiatus ſcire nõ potuiſſet : & Romæ initiari Cereri ſolebant, non tamen noctu. Alij emendãt veſtri. Illis myſter.) Θεσμοφόρια ſunt Cereris legiferæ ſacra, quæ Latini Cereris initia dicunt, in memoriam legum & frugum à Cerere inuentarum.Callimachus,

Κάλλιον ὡς πολίεσσιν ἑαδότα τέθμια δῶκε,
Κάλλιον ὡς καλάμην τε καὶ ἱερὰ δράγματα πρῶτα
Ἀςαχύων ἀπέκοψε.

Ex immani) Quia ante frumenta legéſque à Cerere inuentas,in quorum memoriam celebrabantur,homines ritu ferarum degebant. Cum ſpe mel.)Credebãt enim Athenienſes melius eſſe initiatis apud inferos: reliquos autẽ in ceno volutari, vt ex Ariſtophanis ranis intelligi poteſt,& ex Diog.Laert.ſic ſcribente, ἀξιούντων Ἀθηναίων μυηθῆναι αὐτὸν, καὶ λεγόντων, ὡς ἐν ᾅδου προεδρίας οἱ μεμυημένοι τυγχάνουσι· γελοῖον, ἔφη, εἰ Ἀγησίλαος μὲν καὶ Ἐπαμεινώνδας ἐν τῷ βορβόρῳ διάξουσιν, οἱ εὐτελεῖς δέ τινες μεμυημένοι ἐν ταῖς μακάρων νήσοις ἔσονται. Id eſt,cum poſtularent Athenienſes vt initiaretur,diceréntque apud inferos initiatis loci prerogatiuam eſſe: ridiculum inquit,dictu,Ageſilaum & Epaminondam in ceno agitaturos eſſe,homines autem tenues,neſcio quos,initiatos in beatorum inſulis futuros. Poetæ indicant) Quorum ſæpe comœdiæ argumenta habent ſtupratarum Cereris peruigilationibus puellarũ. Plautus Aulular. Qui illam ſtuprauit nocte Cereris vigiliis. Qua licentia)Clodium notat,qui in opertũ Bonę Deę ingreſſus eſt,quod homini non licebat. Adiici fas) Opinio erat oculos amitti ab iis qui ea ſacra vidiſſent.Cic.de Aruſpicum reſpõſis, Aut quòd oculos vt opinio illius religionis eſt,non perdidiſti. Nobis)Athenienſibus. Initientúrque)Interdiu,non vt Athenis,noctu. Bacchanalibus) Sp.Poſtumio & Martio Philippo Coſs.Bacchãnalia ſacrum Græcum & nocturnum,ſcelerúmque omnium ſeminarium,inueſtigata,ac multorum pœna ſublata ſunt.auctor Liuius belli Maced.lib. 9. Perpetua)Citra exceptionem.Nos autem excepimus ſacrum Bonæ Deæ. Peruigilationes)Id eſt,nocturna ſacra,vigilias.Ad huiuſmodi ſacra ſic Plautus alluſit in Curgulione,Quid tu?Venerín' peruigilare te vouiſti Phædrome? Sabazius) Comœdia quam Cicero citat,nunc nõ extat.Cęterũ Sabazius à Barbaris Liber pater dicitur, à σαβάζειν quod eſt bacchari.Ad hęc σάβοι,loca ei dicata,Fanaticique eiꝰ ſacerdotes nuncupabãtur. De Sabazio ſic Cic.lib.3.de Nat.deo. ſcribit,Tertium Dionyſium Caprio patre,cúmque regem Aſiæ prę-

fuiſſe dicunt, cui Sabazea ſunt inſtituta. Eſt & Arabibus ſuus Sabis cui decimas thuris dicant. Non deerat Sabinis ſuus quoque Deus Sabus. Silius,

pars ſanctum voce canebant
Auctorem generis, pars laudes ore canebant
Sabe tuas, &c.

Publicus) Id eſt, ſacrum commiſſum, quod expiari poſsit expiet, vt ſi quid in ſacra admiſſum ſit imprudentia. In admittend.) Si quis peregrina ſacra induxerit, infandáſque religiones, vt impius habeatur, nec vnquam à ſacerdote expietur. Fœdam) Iulius quoq; Paulus Sentent. 5. Qui nonas, inquit, & vſu, vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum mouentur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur.

Iam ludi publici quoniam ſunt cauea, circóq; diuiſi, ſint corporum certationes curſu, & pugillatione, luctatione, curriculíſq; equorum vſq; ad certam victoriam circo cõſtitutis: cauea, cantu, voce, ac fidibus & tibiis, dum modo ea moderata ſint, vt lege præſcribitur. Aſſentior enim Platoni, nihil tã facile in animos teneros atq; molles influere, quã varios canẽdi ſonos: quorũ dici vix poteſt, quanta ſit vis in vtranque partem. nanque & incitat languentes, & languefacit excitatos: & tum remittit animos, tum contrahit. Ciuitatúmque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum conſeruare modum. quarum mores lapſi ad mollitiẽ, pariter ſunt immutati cum cãtibus: aut hac dulcedine corrupteláque deprauati, vt quidam putant: aut cùm ſeueritas eorum ob alia vitia cecidiſſet, tũ fuit in auribus animíſque mutatis etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem ſapientiſſimus vir Græciæ longéque doctiſsimus, valde hanc labem veretur. Negat enim mutari poſſe

muſicas leges ſine immutatione legum publicarũ: ego autem nec tam valde id timendum, nec plane contemnendũ puto. Illa quidem quæ ſolebãt quõdam compleri ſeueritate iucunda Liuianis & Nęuíanis modis, nunc vt eadem exultent, ceruices oculóſque pariter cum modorum flexionibus torqueãt. Grauiter olim iſta vindicabat vetus illa Gręcia longe prouidens, quàm ſenſim pernicies illapſa ciuium animos malis ſtudiis, malíſq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret. Siquidem illa ſeuera Lacedæmon neruos iuſsit quos plures q̃ ſeptem haberet, in Timothei fidibus demi. Deinceps in lege eſt, vt de ritibus patriis colantur optimi. de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſsimum religiones tenerent, oraculum editum eſt, eas quæ eſſent in more maiorũ. Quò cum iterum veniſſent, maiorúmque morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiſſẽtque quem morem potiſsimũ ſequerentur è variis: reſpondit, optimum. Et profecto ita eſt, vt id habendum ſit antiquiſsimum, & Deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus. implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit: ſed etiam ei, qui ſacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solos in delubro pecuniã dicitur. Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ, ciuis egregius,

cum rebus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periuriis, de inceſto nihil ſane hoc quidem loco diſputandum eſt.

IAM ludi publi.) Ludi more Romano vel in theatro, cuius ea pars eſt cauea, vnde populus ſpectat. Lucretius,

Nanque ibi conſeſſum caueai ſubter, & omnem
Scenalem ſpeciem patrum matrúmque deorúmque
Inficiunt.

vel in circo fiebant. Verum lex Scenicos ac Muſicos adhibito modo quodam temperat: muſicámq; vt Plato, cum Diuorum honore iungit. Curriculiſq; equor.) In circo gymnici committantur ludi. Cauea) In theatro ſcenici & muſici. Aſſentior enim Plat.) Plato in lib. de Rep. & de leg. adeo prolixe de Muſica diſputat, vt in ea putet maxima Rerumpubl. momenta verti: cúmque iuuenes gymnaſtica & muſica erudiri primum velit, illam corporis eſſe, hanc animi ponit: ac cuius hæc cunque modi fuerit, perinde iuuenum etiam mores futuros. Ita hanc legem à Platone ſumptam intelligimus: cuius tamen nimiam hac in re diligentiã & cautionem leuiter reprehendit lib. 3. cum ait, Idq; haud paulo eſt verius, quàm quod Platoni noſtro placet, qui muſicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum ſtatus. Molles) Dulces & iucundos Nonius hic interpretatur, ſi cui forte eius ſententia probari poteſt. Mores lapſi) Nam in ciuitatibus pro ratione morum, varij quoque muſices modi exorti ſunt. Hinc melos Æolium, ſimplex eſt: Aſium, varium: Lydium, querulum: Ionium, floridum & molle: Phrygiũ, religioſum: Dorium, bellicoſum. Simplicem autem probat muſicã Plato & antiquã: nihilq; in ea innouari permittit. Negat enim) Plato lib. 4. de Rep. refert Damonẽ dixiſſe, Muſicæ modos in Rep. mutari non poſſe, quin ꝓtinus maximarũ legũ ſequatur immutatio. Videri autẽ poſſet quãdo νόμοι & populi ſcita & muſicos modos ſignificẽt, quas hic leges muſicas Cic. vocat, perſuaſum id fuiſſe Platoni ex ſocietate & cõmunione vocabuli. Id autẽ verẽdũ magis Platoni q̃ Ciceroni fuit, cum quanta ex modis mollibus & delicatis labes & corruptela in animis Gręcorum facta eſſet, Plato videret: Romę autem ſtudia muſicæ nunquam viguiſſent. Liuianis & Næuianis) Vt Plato Ægyptios laudat, apud quos neque pictura, neq; choreæ, nec Muſica immutabatur, ſed Iſidis poemata ſemper canebantur: ſic Cice. quoque modos antiquos probat, quales à Liuio Andronico & Næuio, antiquis poetis cõpoſiti erãt. Ii enim cãtica ſcripſerãt, quę in ludis publicis & ſupplicationib⁹ quãdoq; cani ſolebant. De Andronico ſic Liui. lib. 7. Liui⁹ poſt aliquot ãnos, qui ab Satyris auſ⁹ eſt primus argumento fabulã ſerere, idem ſcilicet, id quod omnes tũ erant,

Modis
Sici

ſuorum carminum actor, dicitur, cùm ſæpius reuocatus vocem obtudiſſet, venia petita, puerum ad canẽdum ante tibicinem cùm ſtatuiſſet, canticum egiſſe aliquãto magis vigente motu, quia nihil vocis vſus impediebat. Et lib. 1. belli Macedonici, Carmen ſicut patrũ memoria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Eadem exultent) Eadem ſaltent. Cum modorum) Geſtus agant, capútque flectant, cum cantici flexionibus. In Timothei) Timotheus Mileſius fidicen, decimam & vndecimam chordã Lyræ adiecit, & priſcã Muſicam mollitie effœminauit. Vixit Euripidis & Philippi Macedonis ætate. Athenæus libro Dipnoſoph. decimo quarto, paulo diuerſius hanc hiſtoriam refert: nimirum Timotheum Mileſium pleriſque organo magade neruorũ conſtructione, quàm deceret, numeroſiore vti viſum: eúmque idcirco apud Lacedæmonios in iudicium vocatum, quòd priſcam muſicam labefactaret: cúmque quidam ſuperuacaneas eius chordas abſcindere pararet, oſtendiſſe quendã illic Apolloniſcum, cui eadem conſtructione, pari que neruorum numero lyra eſſet: eúmque ita dimiſſum. Produnt etiam Ephoros Terpandrum multaſſe, quòd in cithara præter neceſsitatẽ, vnam chordam intendiſſet: ſed & eius cytharam ad rei memoriam, in paxillo ſuſpenſam fuiſſe. Idem etiam Phryni factum ab Ephoris eſſe Plutarchus auctor eſt in libello περὶ προσκοπῆς. Apollinem Pythium) Id non Athenienſibus tantum, verum etiam multis frequenter Pythiam reſpondiſſe tradit Xenophon in commentariis, τὰ μὲν τοίνυν πρὸς τοὺς θεοὺς φανερὸς ἦν καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ἧπερ ἡ πυθία ἀποκρίνεται, τοῖς ἐρωτῶσι πῶς δεῖ ποιεῖν ἢ περὶ θυσίας, ἢ περὶ προγόνων θεραπείας, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων. ἥ γὰρ πυθία ἀναιρεῖ νόμῳ πόλεως ποιοῦντας εὐσεβῶς ἂν ποιεῖν. Pietatem aduerſus deos palam & re, & verbis eam præ ſe ferebat, quam Pythia reſpondere ſolet interrogantibus, qua potiſsimum ceremonia & ritu vel ſacra facere, vel maiores colere cõueniat, vel aliud aliquid ſimile agere. Reſpondet enim Pythia, Si ritu & inſtituto ciuitatis faciant, piè facturos eſſe. Ab eadem mente eſt illud Heſiodi,

Ὥς κε πόλις ῥέζῃσι. νόμος ἀρχαῖος ἄριστος.

Apud Solem) In fano Solis: alii legunt Solos: Nam ita Ciliciæ vrbs iuxta Iſſum vocatur. Solebant autem veteres ſuas templis diuitias committere: quaſi & religione, & deûm fide ſeruarentur. Herodian⁹ cùm Romę templum Pacis, Commodo regnante arſiſſet, multos ex opulentis egenos eſſe factos refert. In eos autem qui rem ſacro commendatam abſtuliſſent, cum ſacrilegij pœna olim cõſtituta eſſet, Antoninus poſtea voluit, vt duntaxat furti pœna animaduerteretur. Athenienſis Cliſthe.) Huius Cliſthenis meminit Herodot. lib. 5. quẽ Athenis eiectum cum piacularibus fuiſſe à Cleomene prodit. Meminit & Ariſtoteles 3. Politicon. Ab eo Remp. expulſis tyrannis, optime conſtitutam fuiſſe ſcribit Iſocrates in Areopagitico. Iunoni

Samiæ) Religioſiſsime Sami colebatur Iuno. Maro, Poſthabita coluiſſe Samo. De æde Iunonis quę Sami Dorica erat, Theodorus volumen ediderat.

Donis impij ne placare audeant Deos, Platonē audiāt: qui vetantur dubitare qua ſit mēte futurus Deus, cum vir nemo bonus ab improbo ſe donari velit. Diligentia votorum ſatis in lege dicta eſt, ac voti ſponſio, qua obligamur Deo. Pœna verò violatæ religionis, iuſtam recuſationem non habet. Quid ego hic ſceleratorum vtar exemplis, quorū plenæ Tragœdiæ? quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. Etſi hæc commemoratio, vereor, ne ſupra hominis fortunam eſſe videatur: tamē quoniam ſermo mihi eſt apud vos, nihil reticebo: volámque hoc, quod loquar, Diis immortalibus gratum potius videri quàm graue. Omnia tum perditorùm ciuium ſcelere diſceſſu meo religionū iura polluta ſunt: vexati noſtri lares familiares, in eorū ſedibus exædificatum templum Licentiæ: pulſus à delubris is qui illa ſeruarat. circunſpicite celeriter animo (nihil enim attinet quenquam nominari) qui ſint rerum exitus conſecuti. Nos qui illam cuſtodem vrbis, omnibus ereptis noſtris rebus ac perditis, violari ab impiis paſsi nō ſumus, cámque ex noſtra domo, in ipſius patris domum detulimus, iudicia Senatus, Italiæ, gentium denique omnium conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? Quorum ſcelere religiones tum proſtratæ afflictæq; ſunt, partim ex illis diſtracti ac diſsipati iacent: qui verò ex iis

& horum ſcelerum principes fuerant, & præter cæteros in omni religione impij, non ſolum vita cruciati, atque dedecore, verum etiam ſepultura, & iuſtis exequiarum caruerunt. Q. Equidem iſta agnoſco frater, & meritas diis gratias ago: ſed nimis ſæpe ſecus aliquãto videmus euadere. M. Non enim Quinte, recte exiſtimam⁹ quę pœna diuina ſit: nos opinionibus vulgi rapimur in errorẽ, nec vera cernim⁹: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus, quæ fateor humana eſſe, & multis bonis viris accidiſſe. Sceleris eſt pœna triſtis, & præter eos euentus qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. Vidimus, qui niſi odiſſent patriam, nunquam nobis inimici fuiſſent, ardẽtes cùm cupiditate, tũ metu, tum conſcientia: quid agerẽt omnes modo timentes, viciſsim contemnẽtes religiones, iudicia prærupta ab ijſdem, corrupta hominum nõ Deorum? Reprimam iam & non inſequar longius, eóq; minus, quo plus pœnarum habeo, quàm petiui. tantũ ponam erui duplicem pœnam eſſe diuinam, quod conſtaret ex vexandis viuorum animis, & ea fama mortuorum, vt eorum exitium & iudicio viuorũ & gaudio comprobetur.

NE placare) Rem diuinam diis facere: nam ſacris placamus deos, & eorum pacem expoſcimus. Platonem audiant) Plato lib. 4. de Leg. τῷ δὲ κακῷ τἀναντία πέφυκεν· ἀκάθαρτος γὰρ τὴν ψυχὴν ὅ γε κακὸς, καθαρὸς δ᾽ ὅ γ᾽ ἐναντίος· παρὰ δὲ μιαροῦ δῶρα οὔτ᾽ ἄνδρ᾽ ἀγαθὸν, οὔτε θεὸν ἐστί ποτε τό γε ὀρθὸν δέχεσθαι. Id eſt, Improbo autem contra accidit. impurus ſiquidem eſt animo improbus: purus cõtrarius. ab improbo autem & impio nec virum bonum, nec deum vnquam ſe donari velle ęquum eſt. Hic

igitur ſacrificia impiorum improbat,atque adeo eos à ſacris arcet. Diligentia)Vt caute & diligenter vota redderent,quorũ rei eſſet ex ſponſione qua ſe deo obligaſſent. Violatæ relig.)Nam violati iuris pœnam conſtituit in lege, id eſt, vt hic interpretatur, violatæ religionis,quando lex tota de religionis iure concepta eſt. Nec tamen ſontibus qui pœnas hominum iudicijs non dederint, impune ſcelus in deos fore docet , cum fraudis & impietatis cruciatu ſemper vexentur. Plenæ Tragœd.)Aiax Oileus ob temeratum fanum Mineruæ pœnas luit morte,& AiaxTelamonius ad Troiam militaturus deorum ſpreto auxilio impiam ſuperbiam capitalem ſenſit. Supra hominis)Quod in ſua cauſa violatam eſſe religionem à Clodio dicit,vt ſe prope deum faciat. Apud deos) Apud eos libri veteres habent : ſed mihi placet Æmari Ranconeti viri clariſsimi emẽdatio,vt apud vos legatur,quemadmodum ſupra dixit, quoniam & ſermo & locus familiaris eſt. Gratum)Deprecatur deorum inuidiam,quæ inſolentes ſequi ſolet. Iura polluta) Iſtud oratorie dicit. Nec enim Clodius tam impiè in omnes religiones commiſit. Lares familiar.) Sunt enim etiam Lares publici. Exædificatũ)Nõ tantum inchoatum eſt,verum etiam abſolutum. Plautus Trinumo. Qui exædificaret ſuam inchoatam ignauiam. Templum Licen.) Plutarc. in Cicerone, Ὁ δὲ Κλώδιος ἐξελάσας τὸν Κικέρωνα, κατέπρησε μὲν αὐτοῦ τὰς ἐπαύλεις, κατέπρησε δὲ τὴν οἰκίαν, καὶ τῷ τόπῳ ναὸν ἐλευθερίας ἐπῳκοδόμησε. At Clodius Ciceronis,quem exterminarat,& villas inflammauit, & ædes incendit,illícque Libertati templum conſtruxit: cuius deæ nomen licentię vocabulo hic fœdat,vt pro Domo, Tu in ciuis domo ſimulachrũ nõ Libertatis publicę,ſed Licentiæ collocaſti. Illam cuſtodẽ vrb.)Ex his quæ Plutarchus ſcripſit,locus eſt hic declarãdus, ταῦτα ἔδοξε Κικέρωνι, καὶ τὸ μὲν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ πολὺν χρόνον ἔχων ἐπὶ τῆς οἰκίας ἱδρυμένον ἐτίμα διαφερόντως, εἰς Καπιτώλιον κομίσας ἀνέθηκεν ἐπιγράψας, Ἀθηνᾷ Ῥώμης φύλακι. Id eſt, Ea Ciceroni probabantur: ac protinus Mineruæ ſimulachrum quod iandiu domi locatum ſupra modum colebat,in Capitolium delatum dicauit,ſubſcripſitq́;, Mineruę Romę cuſtodi. Palladis enim conſilio & ope conſeruatam à ſe vrbem oppreſſa Catilinæ coniuratione ſæpe Cicero dixerat : idque in poematis etiam celebrarat,deæq́; ſe charum ſcripſerat. Salluſtius, Quem Minerua artes omnes edocuit: Iupiter Opt. Max. in conſilium deorum admiſit. Cuſtodis vrbis Mineruæ,ſic ad Atti. meminit, Tamen illa quã ſcribis cuſtos vrbis,me præclare inſcriptionis memorem eſſe cogeret. Patris domum)In templum Iouis Capitolini. Iudicia)Cũ ab exilio reuocati ſumus. Proſtratæ)Iura religionum polluta,vexati noſtri Lares familiares. Diſtracti)A ſuis diſiuncti gregalibus ſuáque coniurata ſocietate. Vita cruciati)Quos ſua vita ſuíque

mores cruciarint & vlti ſint. Iuſtis exequia.) Id ob Clodij cadauer ait, quod ſine imaginibus, exequijs, pompa, laudatione, ſemiuſtulatum, dilaniandum prope canibus relictum eſt: vt in orati. pro Milone docet. Opinionibus) Morte, dolore corporis, offenſione iudicij miſerias eſtimantis. Offenſione) Condemnatione. Humana) In homines expetere ſolere. Eos euentus) Offenſiones iudiciorum, mortem, cruciatum, damna. Quid agerent omn.) Quidquid in ere puerat pertimeſcentes, & ab omnibus ſibi metuētes: modo viciſsim mutata mente ne deos quidem formidantes: tanta in iis mentis perturbatio & conſternatio erat. Iudicia) Iudicium de violata religione Bonæ Deæ ſignificat, quo corruptis iudicibus Clodius abſolutus fuerat. Hic legendum exiſtimo, corruptela hominum non deorum. Corrupit enim homines Clodius, non deos, cùm angore conſcientiæ, fraudis cruciatu, cupiditatis & metus perturbatione, quæ pœna diuina eſt, ſemper vexatus ſit. Pœna merui) Legendum cenſeo, tantum ponam erui .i. tantum dicam educi & colligi duplicē pœnam eſſe diuinā. Vexandis) Quod & in viuis animi crucientur conſcientia maleficiorum & furiis: & apud inferos pœnas eos pendere fama ſit. Eorum exitium) Vt iudicēt & gaudeant viui, perditos & ſceleratos exitiis omnibus & meritis pœnis à diis affici.

Agri autem ne conſecrtéur, Platoni prorſus aſſentior, qui, ſi modo interpretari potuero, his fere verbis vtitur: Terra igitur, vt focus domiciliorum, ſacra Deorum omnium eſt. quocirca ne quis iterū idem conſecrato. Aurum autem & argentum in vrbibus, & priuatim & in fanis inuidioſa res eſt. Tum ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum deo. Iam æs & ferrum duelli inſtrumenta, non fani. Ligneum autem quodque voluerit, vno è ligno dedicato: itémque lapideum, in delubris communibus. Textile ne operoſius quàm mulieris opus menſtruum. Color autem albus præcipue decorus Deo eſt, cum in cæteris, tum maximè in textili. Tincta verò abſint, niſi à bellicis inſignibus. Diuiniſsima autem dona

aues & formæ ab vno pictore vno abſolutæ die. Itémque cætera huius exempli dona ſunto. Hæc illi placent: ſed ego cætera non tam reſtrictè præfinio, vel hominũ vitijs, vel ſubſidijs temporũ vict⁹. Terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam ferróque ſubijciendam, ſuperſtitionis aliquid acceſſerit.

VT focus domiciliorum.) Sic ex veteribus libris & ex Platone emẽdaui, cũ ante legeretur ſacrũ domiciliũ. Nã focus ſacer eſt Larib⁹ & Veſtæ. Platonis verba ſunt lib. 12. de Leg. γῆ μὲν οὖν ἑστία τε τῆς οἰκήσεως ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν. Inuidioſa res) Quæ ad inuidendum finitimos impellit populos, & ad bellum ſpe prædę nõnunquam inferendum. Apud Platonem in aliis vrbibus legitur. Ebur) Ex quo pulcherrima fieri ſolebant in Gręcia ſimulachra deorum & fanorum ornamẽta. Ex inani) Ex inanimo corpore elephantis: id enim hic eſt inane. Caſtum) Quicquid enim ex cadauere eſt funeſtũ & inquinatum cenſebant: ſic ne lana quidem Pythagoras veſtiebatur. Iam æs) Aliena igitur à fanis ſunt, in quibus deorum pacem petimus. Ligneum) Signum è materia parabili & prompta, qualis lignea & lapidea.

Quodque) Ex Platone, quod qui legendum eſt. Albus) Albus enim color fauſtus eſt, infecta omnia non ſunt pura. Tum in textili) Vt in tela quæ dicabitur, aut panno. Bellicis) Nam pingi ſolebant clypei variis argumentis, & ſigna militaria. Et formæ) ἀγάλματα Plato. formas igitur appellat imagines in tabulis pictis. Exempli) Huiuſmodi ſint. Sed ego cætera) Aſſentior Platoni, terram nõ eſſe conſecrandam: cætera de quibus cauet non tam reſtricte præfinio. Vel temporum) Cum harum rerrum hodie maior copia ſuppetat, maiórque pecuniæ vis quam ætate Platonis, vt facilior ſit comparatio. Ferróque ſubiiciendam) Vomere arandam & ligone paſtinandam. Nam ſi receptum ſit, terram ſacram eſſe, eam ferro violare non audebunt niſi ante ſuſceptis ſacris piacularibus. Sic Athenienſes in ſepulturis ſolum frugibus expiatum viuis rddebant. Iam agri ſacri non colebantur, & Amphictyones grauiſsime Locros mulctarunt, quòd agrum ſacrum coluiſſent.

A. Habeo iſta nunc de ſacris perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O miram memoriam Pomponi tuam! at mihi iſta exciderant. A. Ita credo, ſed

tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quod & ad Pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vera & apertiſsima ſunt iſtis de rebus & reſpõſa & ſcripta multa: &ego in hoc omni ſermone noſtro quod adcunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrũ: ſed ita, locus vt ipſe notus ſi t, ex quo ducatur quæque ars iuris: & vt non difficile ſit, qui paulum modo ingenio poſsit moueri, quæcunque noua cauſa conſultatióve acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed Iuriſconſulti, ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire videantur: ſiue quod ſimilius veri eſt, ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid artis eſt, ſed quædam ars etiam docẽdi) ſæpe quod poſitum eſt in vna cognitione, id in infinita diſpertiuntur: velut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt Pontifices ambo, & iidem iuris peritiſsimi? Sæpe inquit Publii filius, ex patre audiui, Pontificem bonum neminem eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. Totúmne? quid ita? quid enim ad Pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo omnino? ergo quod cum religione coniũctum eſt. id autem quãtulũ eſt? de ſacris credo, de votis, de feriis, de ſepulchris, & ſi quid eiuſmodi eſt. Cur igitur hæc tanta facim⁹, cum cætera perparua ſint? De ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit vna ſententia, vt conſeruentur, & deinceps familijs prodantur: &, vt in

lege poſui, perpetua ſint ſacra. Hoc poſito, hęc iura Pontificum auctoritate conſecuta ſunt, vt, ne morte patrisfamilias ſacrorum memoria occideret, iis eſſent ea adiūcta, ad quos eiuſdem morte pecunia venerit. Hoc vno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur Iuriſconſultorum libri. quærūtur enim qui aſtringātur ſacris. Hæredum cauſa iuſtiſsima eſt. nulla eſt enim perſona quæ ad vicem eius, qui è vita emigrarit, propius accedat. Deinde qui morte teſtamentóve eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine. eſt enim ad id quod propoſitum eſt accommodatum. Tertio loco, ſi nemo ſit hæres, qui de bonis, quæ ei⁹ fuerint cum moritur vſuceperit plurimum. Quarto, ſi nemo ſit, qui vllā rē ceperit, de creditoribus eius qui plurimū ſeruet. Extrema illa perſona eſt, vt is qui ei qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminíque eam ſoluerit, proinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus, non ita deſcripta ab antiquis. Nam illi quidem his verbis docebant: tribus modis ſacris aſtringi, hęreditate, aut ſi maiorem partem pecuniæ capiat, aut ſi maior pars pecuniæ legata eſt, ſi inde quippiam ceperit. Sed Pontificem ſequamur. Videtis igitur omnia pendere ex vno illo, quod Pontifices pecuniá ſacris coniūgi volunt: iiſdémque ferias, & ceremonias adſcribendas putant.

AD Pontificium) Pontificium ius ad religionem pertinet. Ius ciuile ad res & rationes ſingulorum. In omni ſermone) In hac tota

de Legibus diſputatione. Ciuile noſtrum) Romanum. Sed ita) Nec tamen vt Iuriſconſulti id verboſe faciam, ſed eatenus vt intelligi poſsit, quo ex capite, & ex qua vniuerſa ſententia vis iuris qua de re cunq; agetur, accerſi debeat: vt in ſacris priuatis caput erit, vt ijs ea ſint adiūcta ad quos morte patrisfamilias pecunia peruenerit.

Quæq; ars) Quęq; pars fortaſſe legēdum eſt, quę quidem ſentētia eſt clariſsimi viri Æmari Ranconeti. Qui domo ing.) Hæc vetus ſcriptura eſt, ſed legendū cenſeā, qui modo ingenio poſsit moueri. Sumptum eſt ab animi agitatione, ex quo tardos appellamus parum ingenioſos. Cice. libr. 1. de Orat. Nam & animi atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent. Cauſa) Cauſę in foro tractantur ab oratoribus: cōſultationes à Iuriſconſultis explicantur. Capite) A qua ſententia, & à quo loco. Ignoratione doc.) Ignoratione Dialectices confuſe docebant, vt apud eos Iuris ciuilis vſus potius quàm ars eſſet. Ita ex docendi ratione Seruium Sulpitium multo ſuperioribus præſtantiorem fuiſſe in Bruto docet. In vna cognit.) Iuriſcōſultos reprehendit, qui perſæpe rem ſimplicem, & quæ vno capite comprehendi poteſt, quo hodie etiam tenentur errore, in infinita diuidunt, & per ſingula, ſpeciéſque varias artem docent. Scęuolæ faciunt) Duo Scæuolę fuerūt, Publius Mutius pater, & Quintus Mutius Publij filius, cui Cicero operā dedit. Sæpe inquit, Pub.) Cū facillimum ſit ius priuatorum ſacrorum, ſi Pontifices veteres ſequaris, adiunctione Iuris ciuilis id eſt à Scæuolis conturbantem & ꝓpe labefactantem. Ex quo conficit non eſſe magnopere neceſſarium ius ciuile Pontifici, cū tamen ſine iure ciuili Scęuolę negarent huic loco ſatisfieri poſſe. Coniunctū eſt) Fortaſſe iuris illius ciuilis cognitio neceſſaria fuerit Pontificibus, quod cum ſacris coniunctum eſt. Cū cætera) Pręter ſacra, vota, ferias, ſepulchra. Perparua) His enim locis de votis, de feriis, de ſepulchris, Scęuolę neceſſarium ius ciuile in ſacrorum priuatorum tractatione enumerarant, ac magna illa fecerāt, cum tamen non ſint obſcura. De ſacris) De ſacris priuatis hoc loco diſſerit, quæ pecuniam ſequebantur, nec hominum morte interibant, ſed hęredibus iiſue ad quos pecunia perueniſſet, adiuncta erāt. Ad ea ſacra pertinere illud Plauti arbitror, in Captiuis, Sine ſacris hęreditatem ſum adeptus offertiſsimam. Et in Trinumo, Cœna hęc annona eſt, ſine ſacris hæreditas. Qui locus par.) Quam vel vota, vel ſepulchra, vel ferię. Pecunia venerit) Pecunia hic bona tam mouentia, quàm ſoli ſignificat, vt apud Iuriſconſultos. Hoc poſi.) Id enim vt opinor, etiam poſitum in legibus duodecim Tabularum fuerat, cū ſecutam deinde Pontificum auctoritatem dicat. Quæruntur en.) A Iuriſconſultis. Sic ſupra, in bonis & veteribus libris Qui vetantur dubitare qua ſit mente futurus deus: alij quęrunt hic legendum cenſent. Hæredum) Iuſtiſsimum eſt hæredes aſtringi ſacris. Ad vicē)

Ad locum & munus,vt eadem prope perſona videatur. Teſtamento) Legato. Licebat autem ex duodecim tabul. quantum quis vellet legare. Id quoque ord.) Id quoque recte à Iuriſconſultis dicitur. Is qui) Agnati ad quos hęreditas ab inteſtato peruenerit. Vſuceperit) Hoc enim vſucapionis eſt, non hæreditatis, cum teſtamēto hęres ſcriptus non ſit nec nuncupatus. De creditoribus) Si obæratí cuiuſdam, qui ſacro obnoxius ſit, bona creditorib⁹ addicta fuerint, qui ex bonis plurimum habuerit, ſacris adſtringetur. Proinde habeatur) Id eſt, ſacris obnoxius ſit. A Scæuola) Q. Scæuola Publ. filio. Ab antiquis) Pontificibus, vt Coruncano. Pontificem ſeq.) Q. Scæuolam, qui ſe propter iuris ciuilis ſcientiam melius iſta explicare cenſet quàm Pontifices veteres, quibus ignorantiam iuris ciuilis obijcit. Pontifices) Nam ſupra dixit, Hoc poſito hæc iura Pontificum auctoritate cōſecuta ſunt, vt, ne morte patrisfamilias ſacrorū memoria occideret, iis eſſent ea adiuncta ad quos eiuſdē morte pecunia venerit. In lege enim tantū erat cautum, vt ſacra priuata perpetua manerent.

Atque etiam dant hoc Scæuolæ, quod eſt partitio, vt ſi in teſtamento deducta ſcripta non ſit, ipſique minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, ſacris ne alligētur. In donatione, hoc idem ſecus interpretantur. Et quòd pater familias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt: quod eo inſciente factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. His propoſitis quæſtiunculæ multæ naſcuntur, quas qui non intelligat, ſi ad caput referat, per ſe ipſe facile perſpiciat. Veluti ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, ac poſt de eius hęredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte, id quod ab eo cuius ipſe hæres eſſet, prętermiſſum fuiſſet: eáq; pecunia nō minor eſſet, facta, cum ſuperiore exactione, quàm hæredibus omnibus eſſet relicta, qui eam pecuniam exegiſſet ſolum, ſine cohæredibus, ſacris alligari.

ETIAM dant) De ſuo afferunt, ab antiquis non traditum Pont. Quod eſt partitio.) Quod ex partitionibus eorum eſt, docentiũ non vniuerſa nec perpetua ſententia, quib⁹ modis quis liberari poſſet moleſtia ſacrorum. Æmarus Ranconetus, hic legendum cenſet partitionis caput, vt mox infra. Deducta ſcripta non) Hæc veterũ librorum eſt ſcriptura quam ſequor, & deductam hic deductionem interpretor: ſic remiſſam pro remiſsione dicit Diu⁹ Cyprianus, & miſſam eodem modo in re diuina, ꝓ miſsione vſurpam⁹. Nam quod Ite miſſa eſt, pronuntiamus, id eſt quod à Græcis dicebatur ἄφεσις λαοῖς: ſic intritam etiam dicebant. Iuriſconſulti autem veteres non ſolum calumnia quadam & calliditate, rationem liberandæ ſacris pecuniæ excogitarant, verum etiam interimendorum ſacrorum. Cice. pro Muræna, Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciẽdas interimendorũ ſacrorum cauſa reperti ſunt. Hoc autem loco quiddam deeſſe ſuſpicor, cum ex ſequentib⁹ ſenſus ſit, vt centum nummos deducant, ſi in teſtamento ſcripta ſit ea deductio (quãdo, vt opinor, ex ingenio Iuriſconſultorum iam id ſolebat addi teſtamẽtis, cum aliquem ſacris nolebat aſtrictum eſſe teſtator) alterum ſubſidium eſt, ſi deductio in teſtamento non ſit ſcripta, vt minus capiat qui liberari velit, quàm relictũ ſit omnibus hęredibus.

In donatione) In qua nec deductionem ſolennem centum nummorum, nec ſi minus capias, prodeſſe putant. Quod paterfamil.) Filius familias ſine patris voluntate donare non poteſt, qua ceſſante, inhibetur donatio: ac ne cuilibet quidem, etſi liberam peculij administrationem habeat, peculium donare poteſt. In eius eſſet poteſt.) Filius familias in poteſtate patris eſt, & eius etiam liberi. Si ad caput referat) Sic veteres libri. leues quędam quęſtiunculę ponũtur, quas ſi intelligas etiam ſi caput vnde earum ius oritur neſcias, tamen per te ſine Iuriſcõſultorũ ope non facile diluas. Iuriſconſulti autem partitionẽ potiusquam caput ponere ſolent, etiam in iis quæ vna cõſultatione & cognitione continentur. alia ſcriptura eſt, quas qui non intelligat ſi ad caput: quam lectionem malim ſequi. Caput vocat ſententiam perpetuam, ex qua ius pẽdet, vt ſacrum ſemper pecuniam ſequi. Veluti ſi quis) Vt ſi paterfamilias hæredibus trientem vnum, legatario duos trientes reliquiſſet: legatarius autem non totum legatum, ne ſacris alligaretur, cepiſſet: ac deinde is è vita, inſtitutis duobus hæredibus migraſſet, quorum vnus rei à teſtatore prętermiſſæ ratam portionem exegiſſet: hic vtique ſolus abſque cohærede ſacrõ alligaretur, quoniam trientem haberet, quantum omnibus hæredibus relictum eſſet. Superiore exactione) Quàm is cuius hęres fuit, fecerat.

Quinetiam cauent, vt cui plus legatum ſit, quàm

ſine religione capere liceat, is per æs & libram hæredes teſtamenti ſoluat: propterea quod eo loco res eſt ita ſoluta hæreditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet. Hoc ego loco, multíſque aliis, quæro à vobis, Scæuolę Pōtifices maximi, & homines meo quidē iudicio acutiſsimi, quid ſit, quod ad ius pontificium ciuile adpetatis. Ciuilis enim iuris ſciētia pontificium quodam modo tollitis. Nam ſacra cū pecunia, Pontificum auctoritate, nulla lege coniūcta ſunt. Itaque ſi vos tantummodo Pontifices eſſetis, pōtificalis maneret auctoritas: ſed quod ijdē iuris ciuilis eſtis peritiſsimi, hac ſcientia illa eluditis. Placuit P. Scæuolæ, & Coruncano Pontificibus maximis, itémq; cæteris, eos qui tantundem caperent, quantum omnes hæredes, ſacris alligari. Habeo ius pontificium: quid huc acceſsit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum cautè, vt centum nūmi deducerentur. Inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorū moleſtia liberaretur. Quod ſi hoc, qui teſtamentum faciebat, cauere noluiſſet, admonet Iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius Pontifex idem, vt minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur. Super dicebant, quiquid cepiſſet, aſtringi: rurſus ſacris liberātur. Hoc vero nihil ad Pōtificiū ius, & è medio eſt iure ciuili, vt per æs & libram hæredes teſtamenti ſoluāt: & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet, ſi is cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum quod legatum eſt, vt ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitque ea non

CAVENT) Iuriſconſultus enim cauere dicitur, cũ alicui cõſu lit. Vt cui) Teſtamentũ, vt ait Iuſtinianus, aut in pace fiebat, quod Calatis comitijs vocabatur: aut cum in prçlium eſſent exituri, quod Procinctum dicebatur: aut per æs & libram. i. emancipationem, nimirum imaginariam venditionem, quæ fiebat præſentibus quinque teſtibus, libripende, & eo qui familię emptor dicebatur. Itidem adoptio per ęs & libram interdum fiebat: Suetonius in Auguſto, Caium & Lucium adoptauit domi per aſſem & libram emptos à patre Agrippa, teneróſque adhuc ad curam Reipub. admouit. Id etiam in nexu & venditione fiebat, & eadem iuris ſolennitate omnia iſta etiam ſoluebantur. Sententia igitur eſt: cum Libera quondam eſſet legatorum donatio, ſi legatarius plus accepiſſet quàm ſine ſacrorum obligatione capere poſſet, cum legata ab hærede præſtanda ſint, ſoluto per æs & libram hærede, & ſtipulatione interpoſita, iam non vt legata, quum ab hęrede nõ prçſtentur, ſed vt ſtipulata capiet, & ſacrorum onere liberabitur. Pontificum auctor.) Nam lex tantum ne ſacra intereant cauet, Pontifices ea cum pecunia coniunxerunt: ſed cum Scæuolæ pecuniam onere ſacrorum liberent ſolertia & calliditate iuris ciuilis nimirum ius Pontificium euertunt. Hac ſcien.) Scientia iuris ciuilis ius pontificium eluditis. legi fortaſſe poſſet illã quod ad auctoritatem referretur. Coruncano) T. Coruncanus primus Romæ ius profiteri cepit. huius nullum ſcriptum extabat, ſed reſponſa multa, vt author eſt Pomponius. Qui tantundem cepe.) Si maior pars pecuniæ legata eſſet, qui quidpiã inde cepiſſet: ſupra dicebat, nunc ſi tantundem legatum ſit, quantum hæredibus relictũ omnibus. Partitionis caput) Ex partitione Scçuolarum caput cui paulo ante meminit. Deducerentur) A teſtatore, qui cautum eſſe legatario vellet, ne ſacris alligaretur. Cauere noluiſſet) Quod ſi deductionẽ centum nummorũ ſcibere in teſtamento noluiſſet, ad liberandũ legatariũ, tamen ei opem Scæuolę ferũt. Super) Legendũ eſt ſuperiores. Põtifices enim ſuperiores cẽſebant ſi maior pars pecunię legata eſſet, qui quidpiam cepiſſet ſacris obligari: quę Pontificum auctoritas à Scæuola eluditur. Et è medio iure) Nam ius ciuile in nexis & mancipiis libram & æs adhibebat, quod huc Scæuolæ transferunt.

• doctum hominem ſane, cuius fuit Accius perfamiliaris: ſed menſem credo extremum anni, vt veteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur. Hoſtia autem maxima parentare, pietatis adiunctum putabat. Iam tanta religio eſt ſepul-

chrorum, vt extra ſacra & gentem inferri fas negét eſſe: ídque apud maiores noſtros A. Torquatus in gente Popilia iudicauit. Nec vero tam Denicales, quæ à nece appellatę ſunt, quia reſidentur mortui, quàm cæterorum cœleſtium quieti dies, feriæ nominarétur, niſi maiores eos qui ex hac vita migraſſent, in deorum numero eſſe voluiſſent. eas in eos dies conferre ius, quibus nec ipſius, neque publicæ feriæ ſint: totáque huius iuris compoſitio pontificalis magnam religionem ceremoniámq; declarat. Neque neceſſe eſt ediſſeri à nobis, quis finis funeſtæ familiæ, quod genus ſacrificij Lare veruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terrę obtegatur, quęq́; in porca contracta iura ſint, quo tempore incipiat ſepulchrum eſſe, & religione teneatur.

NON doctum) Hic deſunt nonnulla de votis, vt ſuſpicor, cum præſertim ita poſuerit, de ſacris, de votis, de ferijs, de ſepulchris: nūc enim de ferijs agit. Doctum homin.) Decimum Brutū intelligit, qui Accij poetæ perfamiliaris fuit. Cic. pro Archia, Decimus quidē Brutus ſummus vir & imperator, Accij amiciſsimi ſui carminibus templorum ac monumentotum aditus exornauit ſuorum. Veteres autē extremo anni menſe dijs Manibus parentare ſolebant, qui februari⁹ erat: verum poſteaquam februarius ſecundus anni menſis factus eſt, obtinuit vt eodē tamen menſe res diuina eis fieret. Verumtamē Brutus inſtituti veteris memor, non februarium, ſed decembrē vltimum mēſem ſequebatur, in deorū Manium parentationib⁹. Hunc Ciceronis locum, ſic in problem. attingit Plutarchus, διὰ τί τῶν ἄλλων ῥωμαίων ἐν τῷ φεβρουαρίῳ μηνὶ ποιουμένων χοὰς καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι, Δέκιμος Βροῦτος ὡς Κικέρων ἱστόρηκεν, ἐν τῷ δεκεμβρίῳ τοῦτο ἐποίει. Id eſt, Cur cum cæteri Romani februario mortuis parentarent, Decimus Brutus, vt Cice. ſcribit, id Decembri faciebat. Veteres februarium) Qui erat anni vltimus olim menſis, poſtea ſecundus eſt factus. Ouidius,

Qui ſequitur Ianum veteris fuit vltimus anni,
Tu quoque ſacrorum termine finis eras.
Primus erat Iani menſis, quia ianua prima eſt,

Qui ſacer eſt imis Manibus,imus erat.
Poſtmodo creduntur ſpatio diſtantia longo
Tempora bis quini continuaſſe viri.

Februario autem parentalia & feralia reſidebantur, & ſepulchris e-pulæ inferebantur:eáſque ferias nunc ſignificat Cicero.Ouidius,

Hanc quia iuſta ferunt dixere feralia lucem:
Vltima placandis Manibus illa dies.

Hoſtia autem max.) Verbi gratia iuuenco aut tauro. Virgilius,

Hinc albi Clitumne greges & maxima taurus
Victima.

Manibus litari poteſt ſalſis frugibus & mica ſalis,verumtamen maxima hoſtia parentare pietatis eſſe Brutus putabat. Pietatis adiunctum)Quomodo attributa rerum & perſonarum dicere ſolemus:ita hoc loco adiunctũ pietatis dixit. Iam tanta eſt relig.) Quondam gẽtes ac familiæ ſua ſepulchra habebant.Caius lib.2.Digeſt.Familiaria,inquit,ſepulchra dicuntur,quę quis ſibi familiæq; conſtituit:hæreditaria autem,quæ ſibi hæredibúſque ſuis conſtituit. Extra ſacra) Sua enim familiæ ſacra habebant:ſupra, Hic ſacra,hic gens. Popilia)In popilijs qui à lena cognomento, Lenates dicebantur. Denicales)Sic hunc locum primus omnium quod ſciam,reſtituit Æmarus Ranconetus vir clariſsimus & eruditiſsimus.Denicales,inquit Feſtus,feriæ colebãtur,cum hominis mortui cauſa,familia purgabatur.Gellius,Niſi hariunce quę cauſa erit,funus familiare,feriæ Denicales,Calendæque,quæ non eius rei cauſa in eum diem collatæ ſint. Sunt autem hæ feriæ priuatæ, vt feralia & parentalia,de quibus ſupra egimus,publicæ. Nece)Feſtus à verbo Gręco νεκρὸν deducit. Quia reſidetur)Id eſt quia feriamur mortuis. Reſidere enim feriari eſt,à quiete feriarũ ducto vocabulo.Plaut. Captiuis, Ita venter guttúrque reſidẽt eſuriales ferias. ſed & ſedere idẽ quoque declarat:Varro,Liberalia dicta, quod per totũ oppidum eo die ſedent ſacerdotes Liberi. Quinetiam poſsidere ferias,ab eadẽ eſt origine.Plautus Epidico,Tuas poſsidebit mulier faxo ferias. Quam cęterorum)Tam Denicales ferię appellantur,quàm cœlitum omniũ quieti dies & feſti. Eas in)Sunt enim priuatæ Denicales feriæ nec ſtatæ,quę in eos conferẽdę ſunt dies,quibus nec priuatæ eiuſdem familiæ feriæ ſint,nec vllæ publicæ. Funeſtæ familiæ)Funeſta familia,funere polluta,Virgilius,

Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis,totámque inceſtat funere claſſem.

Ea certo ſacrificio expiabatur & purgabatur.factis igitur piaculis& humato mortuo,funeſta eſſe deſinit familia. Lare veruecib.)Vet. liber ſacrificare verberibus:vitioſa plane ſcriptura,vt & recepta.Le

gendum aliquando cenſui, farre & verbenis. Nam farra torrida, in februis fuiſſe ſcribit Ouidius. Exuerras autem ſignificare mihi videtur. ſic vocabatur purgatio domus, ex qua efferebatur mortuus, quę fiebat per euerriatorem certo genere ſcoparum adhibito. Videtur tamen ſcriptum fuiſſe, ſacrificij aræ verberibus fiat. Nam vt Luperci obuios verberabant ad vrbem purgandam, ita quoque ad familię purgationem hac ceremonia ſacrum forte fiebat. Os reiectum terræ) Vſto iam cadauere, lectiſque oſsibus, interdum os excipiebatur, donec domus purgaretur: intereáq; homo inhumatus dicebatur & familia funeſta. Varro lib. 4. de lingua Latina, Terra, vt putant, eadē & humus. Ideo Ennium, In terrā cadentes, dicere, cubitis pinſabant humum. Et quod terra ſit hum⁹, ideo is humatus mortuus, qui terra obrutus. ab eo, qui Romanus combuſtus eſt ſi in ſepulchrū eius obiecta gleba non eſt, aut ſi os exceptum ad mortui familiam purgandam, donec in purgando, humo non eſt opertū, vt Pontifices dicunt, quoad inhumatus ſit, familia funeſta manet. Quinetiam membrum interdum abſcindebatur mortuo, ad quod ſeruatum iuſta fierent reliquo corpore combuſto, auctor Feſt⁹. Os igitur reiectum id eſt exceptum, nō cum alijs conditum in vrna. Quæq; in porca cōtracta) Sic legēdū ex veteribus libris. Id eſt, quibus ſuſcipiēda porca ſit, quibus non. Porca autē præſa, purgandæ familiæ cauſa Cereri immolabatur: ſed & præcidanea interdum. cum præſertim dicat Feſtus, ita porcam vocari quæ Cereri mactabatur ab eo qui mortuo iuſta non feciſſet, id eſt, glebam non inieciſſet. quia mos erat eis id facere, priuſquā nouas fruges guſtarēt. Hæc quoq; Varronis verba ſunt, quod humatus non ſit, hæredi porca pręcidanea ſuſcipienda Telluri & Cereri: aliter familia pura non eſt. Incipiat ſepulchrum) Non ante incipit ſepulchrū eſſe, quàm eſt iniecta gleba, vt mox dicet, nec ante religione tenetur.

§ Ac mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus illud fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vtitur. Redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac ſitum quaſi operimento matris obducitur. eodémque ritu in eo ſepulchro, quod ad Fontis aras, regem noſtrum Numam conditum accepimus: gentémq; Corneliam vſque ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe vſam. C. Marij

ſitas reliquias apud Anienem diſsipari iuſsit Sylla victor, acerbiore odio incitatus, quā ſi tam ſapiēs fuiſſet q̄ fuit vehemens: quod haud ſcio, an timēs, ſuo corpori poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni voluit cremari. Declarat etenim Ennius de Aphricano, Hic eſt ille ſitus. Vere: nam Siti dicuntur ii, qui conditi ſunt, nec tamen eorum antè ſepulchrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incēſum eſt. Et quod nūc communiter in omnibus ſepultis ponitur, vt humati dicantur, id erat propriū tum in iis quos humus iniecta contegeret: eúmq; morem ius pontificale cōfirmat. nam prius quàm in os iniecta gleba eſt, locus ille, vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tū & ille humatus eſt, & ſepulchrū vocatur, ac tum deniq; multa religioſa iura complectitur. Itàq; in eo qui in naui necatus, deinde in mare ꝓiectus eſſet, decreuit P. Mutius, familiam purā, quod os ſupra terram non extare portam hæredi eſſet: contra cenſet habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piaculum & ferias.

APVD Xenophontem Cyrus) Sic enim apud Xenophontem humari ſe præcipit Cyrus, τὸ δ' ἐμὸν σῶμα ὦ παῖδες ὅταν τελευτήσω, μήτ' ἐν χρυσῷ, μήτ' ἐν ἀργύρῳ, μηδ' ἐν ἄλλῳ μηδενὶ θῆτε· ἀλλὰ τῇ γῇ ὡς τάχιστα ἀπόδοτε. τί γὰρ τούτου μακαριώτερον τοῦ τῇ γῇ μιχθῆναι, ἣ πάντα μὲν τὰ καλά, πάντα δὲ τἀγαθὰ φύει τε καὶ τρέφει; id eſt, Meum autem corpus, filij, cum è vita migraro, neque in auro, neque in argento, neq; alio quopiam loculo condatis: verū terræ quamprimum reddatis. quid enim præſtabilius ac beatius, quā cū humo miſceri, quæ omnia pulchra, omnia bona parit & educat?

Ad Fontis aras) In Ianiculo Numa, Liuio, Plutarcho & Plinio teſtibus, cū ſuis libris in arcis lapideis ſepultus eſt. Illic ad Fontem aręquædam, vt opinor, erant. Fortaſſe legi poſſet, Ad Fontes erat. Non enim

enim iam erat ætate Ciceronis , ſed multo ante refoſſum ſepulchrū fuerat à ſcriba agrum ſuum in Ianiculo repaſtinante. ſed hæc coniectura eſt. C.Marij)Plinius, Ipſum cremare apud Romanos nō fuit veteris inſtituti:terra condebantur. At poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Et tamen multæ familiæ priſcos ſeruauere ritus:ſicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus:idq; voluiſſe,veritum talionem,eruto C.Marij cadauere. Quàm ſi tam ſapiens)Id eſt,quàm incitatus fuiſſet, ſi tam ſapiēs fuiſſet,quàm fuit vehemens. Suo corpori poſſet)Malim poſſe:vt legendū cenſet vir clariſsimus Æmarus Ranconetus. Varro eodē modo dixit, Ambigebat Q.Mutius,eum expiari vt impium non poſſe. Primus è Patritijs) Erant enim & Cornelij plebeij. Declarat etenim Ennius)Probat Ennij verſu,gentē Corneliam ſolitā eſſe humari,ex Aphricano,quem humo conditum & ſitum dixit. Vnde Siticines dicebantur, qui apud ſitos, id eſt, vita functos & ſepultos canebant,vt Gellius ait. Itaq; quod Cicero ſubijcit,Nec tamen eorū ante ſepulchrum eſt, quā iuſta facta & corpꝰ incenſum eſt: ſuſpectū habeo,quando nec incenſo corpore adhuc ſepulchrum eſt,& de ijs qui nō cremabantur diſſerit. Vetus ſcriptura eſt,Et corpus cęſus eſt, altera,Orſus eſt.forte,conditū eſt:aut ætate Ciceronis etiam ſiti dicebātur quomodocunq; ſepulti,quod potius reor . Hic eſt ille ſitus) Epigrāmata ſcripſerat in Aphricanum Ennius:ex vno hoc affertur à Seneca , cui nemo ciuis nec hoſtis

Quiuit pro factis reddere operęprecium.

Ex hac particula verſum abſoluerat,vt opinor,Ennius,

Hic eſt ille ſitus,cui nemo ciuis nec hoſtis:

ex altero,in quo Aphricanus ipſe loquens inducebatur,

Ab ſole exoriente ſupra Mœotis paludes,
Nemo eſt,qui factis me exuperare queat.

& illud item ex eodem,vt arbitror,

Si fas cædendo cœleſtia ſcandere cuiquam eſt,
Mi ſoli cœli maxima porta patet.

Et quod nunc comm.) Nam ſepultus Plinio teſte quoquomodo cōditus dicitur:humatus vero,humo contectus: nunc tamen Cice. ait omnes quoquomodo ſepultos, humatos communiter dici. Penitus humati) Legendum,ponitur vt humati:quomodocunq; ſepulti ſint,humati hodie dicuntur, etiam ſi ante vſti. Priuſquam in os iniecta)Os illud intelligit quod ad familiam purgādam excipiebatur. Iniectio autem glebæ ſepulturæ genus eſt ſine vſtione, quod terra iniecta fit tam præſente cadauere quam abſente. Virgilius,

Eripe me his inuicte malis,aut tu mihi terram Inijce.

Græci χῶμα ἐπιβάλλειν, & χοῦν ἐπαμήσασθαι dicunt . Veteres libri, In eos iniecta. Cum igitur oſsi excepto gleba inijciatur,ex eo intelli-

gimus ſine vſtione olim ſolita funerari cadauera. Et ſepulchrum vocatur)Et gleba vocatur,in veteri libro. Nam ex iniecta gleba hoc genus ſepulturæ gleba vocabatur,vt opinor. Itaque in eo) Iuſtis factis, condito cadauere,& iniecta in os gleba,locus religioſus eſſe incipit, & familia pura : qui autem cadaueri iuſta non feciſſet, aut non humaſſet,porcam ſuſcipere cogebatur,vt diximus.Qui ergo in naui mortuus eſt,dein in profundum proiectus,eum ille prorſus cōditus ſit & ſepultus,familiam non funeſtam eſſe putabat Mutius: alioqui cenſebat,ſi non eſſet in mare proiectus,&deniales ferias triduum habendas,& porcam immolandam:at eum qui in mari mortuus ſit,ſepultum cenſet,porcam tamen & ferias ſuſcipiēdas putat,quod à viuis funeratus non ſit.Hęc igitur Sęuolę decreta confirmāt eos eſſe ſepultos,qui vſti non ſint.Nam iniectioni glebæ reſpondere cēſet Mutius operimentum aquæ. Non extare porcam) Vetus liber non extare portam.Legendum cenſeo)familiam puram,quod os ſupra terram non extra portam,hęredi eſſe.Nam extra portam excipiebatur os,ad quod familia purgabatur.in vrbe enim non ſepeliebantur.alij non extra porcam hęredi eſſe legunt. Porco fœmina) Sic lupum fœminā Ennium dixiſſe ſcribit Quintilianus.

A.Video quæ ſint in Pontificio iure,ſed quæro ecquidnam ſit in legibus. M. Pauca ſanè,Tite, & vti arbitror,non ignota vobis:ſed ea non tam ad religionem ſpectāt,quàm ad ius ſepulchrorum.Hominem mortuum,inquit lex in XII, in vrbe ne ſepelito,néve vrito.Credo,vel propter ignis periculum.Quod autē addit,Néve vrito,indicat non qui vratur ſepeliri,ſed qui humetur.A.Quid?qui poſt duodecim in vrbe ſepulti ſunt clari viri. M. Credo,Tite,fuiſſe, aut eos quibus hoc ante hāc legem virtutis cauſa tributū eſt,vt Publicolę,vt Tuberto, quod eorū poſteri iure tenueāt:aut eos, ſi qui hoc, vt Fabritius, virtutis cauſa ſoluti legibus cōſecuti ſūt.ſed in vrbe ſepeliri lex vetat:ſic decretū à Pontificū collegio, nō eſſe ius in loco publico fieri ſepulchrū.Noſtis extra portā Collinam ędem Honoris,

aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt. ad eā cū lamina eſſet inuenta, & in ea ſcriptū, Mina Honoris, ea cauſa fuit, ædis huius dedicandæ. ſed cum multa in eo loco ſepulchra fuiſſēt, exarata ſunt. ſtatuit enim collegiū, locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in XII. minuēdi ſumptus ſunt, lamentationéſq; funeris, trāſlata de Solonis ferè legibus. Hoc plus, inquit, ne facito. Rogum aſcia ne polito. Noſtis quæ ſequuntūr. diſcebamus enim pueri XII, vt carmen neceſſarium, quas iā nemo diſcit. Extenuato igitur ſumptu tribus riciniis, & vinculis purpuræ, & decē tibicinibus, tollit etiam lamētationem. Mulieres genas ne radunto: néue leſſum funeris ergô habento. Hoc veteres interpretes, Sex. AEli⁹, L. Acilius nō ſatis intelligere ſe dixerunt: ſed ſuſpicari, veſtimenti aliquod gen⁹ funebris. L. AElius leſſum quaſi lugubrem eiulationē, vt vox ipſa ſignificat: quod eo magis iudico verum eſſe, quia lex Solonis idipſum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia, quodquidem maxime è natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen in morte.

IN legibus) In duodecim tabulis. Ius ſepulchrorum) Ne violē tur, ne vſucapiātur, & reliqua. Hominem mortuum) Veterū ſepulchra in agris erant, &, Vlpiano teſte, D. Adrianus aureorum quadraginta pœnā ſtatuit in eum, qui in ciuitate ſepulchrum feciſſet, eámq; fiſco inferri iuſsit. Iulius quoq; Paulus lib. Sent. I. ita ſcribit, Corpus in ciuitatē inferri non licet, ne funeſtentur ſacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. Hęc autem XII tabu. lex à Solone ſumpta eſt. In vrbe ſepulti) Initio quiſque in ſuis ædibus ſepeliebatur: hanc ob cauſam Lares coluerunt. Id deinde lege XII tabul. prohibitum fuit, quę vetuit ne quis in vrbe ſepeliretur. Cineres

Mos ſepelienda

tamen virorum triumphalium, imperatorum, ſummorum ducum, virginum Veſtalium in foro condi licebat. Plutarchus etiam ius fuiſſe hominis triumphalis oſſa in vrbem inferri, & ſepeliri ait: quod idẽ imperatoribus eximijs & viris præſtantiſsimis conceſſum fuiſſe: eorúmq; etiam poſteros ius idem vſurpaſſe, vt in foro ſepelirẽtur. Ita ſepultum Valerium, & ſolutũ legibus fuiſſe Fabricium, eorúmq; poſteros id ita tenuiſſe, vt illato in forum cadaueri facem ſupponerẽt: deinde efferrent, ſatis habentes ſine inuidia in ſpeciem id ſibi vindicare. Publicolæ) Hi ante decemuirorum tempora fuere, qui duodecim tabulas ſcripſerunt. Tuberto) Eum opinor A. Poſthumium fuiſſe, qui ad Lacum Regillum cõtra Latinos proſpere pugnauit. Nam Poſthumij Tuberti vocabantur. In loco publico) Vt in vrbe. Vlpianus Digeſt. de religione & ſumptu funerum, Si in locum publicis vſibus deſtinatum intulerit quis mortuum, Prætor in eum iudicium dat, &c. Quod oſtendit in loco publico ſepelire non licuiſſe. ſepulchra enim iuris priuati ſunt. Cum lamina) Nam ex ara & lamina locum eſſe publicum coniecerunt & ſacrum. Nam & lamella ærea aſsimilis ſtellę locis inaugurãdis præfigebatur, & ſubſilles quędam erant lamellæ ſacrificijs neceſſariæ. Mina Honoris) Puto, lamina Honoris. Locum publicum) Locus vbi quis humatus eſt, religioſus fiebat: at locus publicus priuata religione obligari nõ debet. Minuendi ſumptus) Quæ ad minuendum ſumptũ pertinent, vt ſupra, Quantę ſalutis ſint fœderum religiones: aut ſubaudiendum cauſa, more Græco. Hoc plus ne facito) Id ad minuendam pompã impenſaſque funeris in lege XII tabul. poſitum eſt. Id eſt, ne plus in funere quàm quod à me cauetur facias. Hoc plus ne facito rogum, quidam legunt, male, vt opinor. Rogum aſcia ne polito) Aſcia dolabræ genus poliendis lignis aptum. Ne autem ex politis fiat lignis pyra lex cauet. Alij de ſepulchris intelligunt, nec, vt opinor, bene. Nã quibuſdam in locis hodiéq; ſepulchra ſub Aſcia dedicata viſuntur, hac inſcriptione,

VIVI SIBI PONEND. CVRAVER.
ET SVB ASCIA DEDICAVERVNT.

Tribus ricinijs) Ricinium, inquit Feſtus, omne veſtimentum quadratum. Hi qui duodecim interpretati ſunt, dixere togam qua mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo. Ricinium autem dictum putat, quod eo vterentur duplici, ab eo quod dimidiam partem retrorſum iaciebãt, à reijciendo. Solon quoque mulieres cum tribus duntaxat veſtibus ad pompam funebrem exire voluit: nimirum vt lamẽtatio & ſumptus tolleretur. Et vinculis purpu.) Vetus liber, & vincla purpur. puto legendum, Et tunicula purpurea, qua cadauera, vt opinor, cum efferebantur, veſtiebantur. Liuius, Purpura viri vtemur,

magiſtratibus in colonijs municipiiſq; togæ prætextæ habendę ius eſt: nec id vt viui ſolum habeãt tantum inſigne, ſed etiam vt cum eo crementur mortui: alioqui vincla faſcias intelligemus. Decem tibicinib⁹) In nobiliũ olim funeribus tuba, in pauperum & plebeiorũ tibia canebant. M. tamen Æmilius Lepidus princeps Senatus, vt ſine lintheis, ſine purpura & tibicine funus ſibi fieret, filijs præcepit. Decem autem in funere plures non erant. Ouidius lib. 6. Faſtorum,

Adde quòd ædilis pompa qui funeris irent
Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem.

Genas ne radunto) Id eſt, ne lanianto, ne laceranto. Solon, inquit Plutarchus, ἀμυχὰς κοπτομένων ἀφεῖλεν, i. lacerationes plãgentium ſuſtulit. Plinius. lib. 11. Infra oculos malæ homini tantum, quas priſci genas vocabant, XII. tab. interdicto radi à fœminis eas vetante. Olim autem ante rogum humanus ſanguis effundebatur, vel captiuorum, vt apud Homerum, in rogo Patrocli: vel gladiatorũ, vnde Buſtuarij gladiatores à Romanis vocati. quorum ſi copia deeſſet, fœminę genas laniantes, cruorem effundebant. quod lex vetat, quę ait, Mulier faciem ne carpito. Nam ſic à quibuſdam verba legis concipiuntur. Néue leſſum) Cic. 2. Tuſcul. Et hic nimirum eſt fletus, quem XII. tabulę in funeribus adhiberi vetuerunt. Leſſus autem eiulationem ſignificat, vóxque eſt fictitia, per onomatopeiam. Plautus, Thetis quoq; etiam lamentando leſſum fecit filio. Leſſum autem habere, ea dicitur forma, qua ferias habere, habere comitia, vt cũ hera familię lamẽtationẽ toti imperat. Sex. Æli) XII tabul. interpres, qui Actiones compoſuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. ſcripſit & librum Tripertita inſcriptum, in quo iuris incunabula docet. Eum Ennius Catũ vocat. Acilius) Citatur à Feſto vt iuris interpres. In altero manu ſcripto legitur, Attilius. P. Attilium Põpon. iuris interpretem nominat. Lælius) Scribendũ L. Ælius, cognomẽto Stylo & Præconinus, grammaticus optimus, cuius meminit Feſtus, Trãquillus, Varro. E natura) Id eſt, ſecundum naturam.

Cætera itẽ funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. Homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. Excipit bellicam peregrinámque mortem. Hæc præterea ſunt in legibus, de vnctura, quæ ſeruilis vnctura tollitur, omníſque circumpotatio. quæ & recte tolluntur, neque tollerentur, niſi fuiſſent. ne ſumptuoſa reſperſio, ne longę coronæ, nec acerræ prætereãtur.

Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam virtute partam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. Credóq;, quod erat factitatũ, vt vni plura fierent, lectíq; plures inferrẽtur, id quoq; ne fieret, lege ſanctum eſt: qua in lege cum eſſet, Néue aurum addito, quàm humane excipit altera lex, vt Quoi auro dẽtes vincti eſsẽt, aſt im cũ illo ſepelire vreréve, ſe fraude eſto. Etſimul illud videto te, aliud habitũ eſſe, ſepelire & vrere. Duæ ſunt prę terea leges de ſepulchris: quarũ altera priuatorum ædificijs, altera ipſis ſepulchris cauet. Nã quod Rogum buſtúmve nouum vetat propi⁹ ſexaginta pedes adiici ædes alienas inuito domino, incẽdium veretur acerbum: quod autem forum, id eſt, veſtibulũ ſepulchri buſtúmve vſucapi vetat, tuetur ius ſepulchrorum. Hęc habemus in duodecim, ſane ſecũdum naturam, quæ norma legis eſt: reliqua ſunt in more, funus vt indicatur ſi quid ludorum, domúſq; funeris vtatur accenſo, atque lictoribus, honoratorum virorum laudes in concione memorẽtur, eáſque etiam cantus ad tibicinẽ proſequatur, cui nomen Nęniæ, quo vocabulo etiam Graccho cantus lugubres nominantur.

FVNEBRIA) Vetus liber, Funeribus à quibus. Homini mortuo) Lex præcipit, vt quo in loco quis vſtus fuerit, ibidem ſtatim ſepeliatur, quod Buſtum appellat Feſtus: vt cum alibi vritur, alibi ſepelitur, Vſtrinam. Id autem vetat ne duplicentur impenſæ, ſi vſto cadauere oſſa legantur, deinde alio in loco, & aliis exequiis ſepeliantur. Excipit tamen eos qui vel peregre, vel militię perierunt, ac vſti ſunt: quorum reliquias maiorũ ſepulchris inferri pium eſt. De vnctura)

Tollit vncturam,qua cadauera à pollinctorum familia,ex quo ſer-
uilem eam appellat, vngebantur. Circumpotatio)Conuiuium fu-
nebre interpretantur,quod Græci περίδειπνον & τάφον vocant,& Lati-
ni,vt quidam cenſent,ſilicernium.In eo,vt opinor,inuitatio quædã
in orbem fiebat obba.Tertulianus,Quo differt ab epulo Iouis ſili-
cernium?à Simpulo obba?ab aruſpice pollinctor? Ne ſumptuoſa
reſperſio)Vnguentis pyram aſpergebant aliiſque liquoribus,vt vi
no:corpus etiam vngebant. vinum olim quoque reſperſum diceba
tur,quo ſepulchrum reſpergebatur.Lex etiam X I I tabular. inquit
Plinius,erat,Vino rogum ne reſpergito.Feſtus quoq; ait,X I I tab.
cautum fuiſſe,ne murrhata potio mortuo inijceretur. Longæ co
ronæ)Quæ ſepulchris imponebantur,vt docet Plinius,& in funere
ferebantur. Longas lemniſicatas & tænias habentes interpretantur.
Ego putẽ longas deorum quorundã ꝓprias fuiſſe,ideo prohiberi in
funere.Ariſtides,ἐδόκουν στέφανον πέμπειν τῷ θεῷ τῶν μακρῶν, οἷοί εἰσιν οὓς ἴδια τῷ
Ἀσκληπιῷ κομίζουσι.Videbar coronã mittere deo longam, quales Æſcu
lapio offerũt. Acerræ)Acerrę,auctore Pompeio,aræ erãt ante mor
tuũ poni ſolitę,in quibus odores incendebant:quãquam alii arculã
thurariã interpretantur. Illa iam ſignifi.)Lex quę ciuicam coronã
aut naualem imponi permittit,ei qui eam ſit virtute meritus,ſignifi
cat ſatis ornamenta virtutis non ad viuos tantum,ſed etiã ad mor
tuos pertinere. Hanc tamen legem de Coronis ludicro circenſium
quæſitis Plinius interpretatur, cuius hæc verba ſunt,Semper tamen
auctoritas vel ludicro quæſitarum fuit.Namque ad certamina in cir
cum per ludos &ipſi deſcendebant,& ſeruos ſuos quoq; mittebant.
Inde illa X I I tabul.lex:qui coronam parit,ipſe pecuniáue eius,vir-
tutis ergo arguitur: quam ſerui equíve meruiſſent, pecunia partam
lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos?vt ipſi mortuo,paren-
tibúſq; eius,dum intus poſit⁹ eſſet,foríſve ferretur,ſine fraude eſſet
impoſita. Vt vni plura)Funera plura vni fierent. Lectique plu lecti fu
res)Interdum plures in funere lecti ſternebantur,vt maior eſſet põ- nebres
pa.Seruius lib.5.Æneid.ait,quondam populum honoris cauſa in fu
nere geſtaſſe faces,ac poſtea funebres lectos.hinc adeo in funere Syl
læ ſexies mille,in funere Marcelli, quadringẽtos prælatos in pompa
lectos legimus. Quoi auro)Quidam ſibi dentes eburneos inſere-
bant,& auro vinciebant.Martialis,

Sic dentata ſibi videtur Ægle
Emptis oſſibus indicóque cornu.

Aſt im)Im, antiquo more eum dicit. Nam planè ineptum eſt quod
quidam hic aſticum locum Athenis fuiſſe comminiſcuntur. Se frau
de)Antiquo more,pro ſine fraude. Se , Põpeius inquit, ꝓ ſine inue
niuntur poſuiſſe antiqui. Priuatorum ædific.)Propius quæ rogum
aut buſtum adijci ꝓpter ignis periculum non licebat. Buſtúmve)

Id eſt ſepulchrum. Infra, Si quis buſtum. nam id puto appellari tymbon. Veretur acerbum) Graue & calamitoſum. Quod autē fo.) Borum, vetus liber. Forum tamē legendum eſt ex Feſto Pompeio. Forum enim, inquit, antiqui appellabant, quod nunc veſtibulum dici ſolet. Lex igitur vetat, ne vel ſepulchrum, vel ſepulchri forum, id eſt veſtibulum, vſucapiatur. Funus vt) Indictiuum funus eſt, quod per præconem indicitur. Erant ſiquidem ſimpludearia funera, quibus neutrum genus intereſſet ludorum: & indictiua, quibus adhibebantur non ſolum ludi, ſed etiam deſultores, quæ maxima erant. Si quid ludorum) Si ludi ſint, vt ad eos populus conueniat. Domúſque funeris) Dominúſque funeris Manutius legit, cui aſſentior. Cic. in Vatinium ſic dominum epuli dixit: Cum tot hominum milia accumberent, cum ipſe epuli dominus Q. Arrius albatus eſſet. Accenſo) Miniſtri ſunt magiſtratuum accenſi, qui populum vocabant. Varro, Qui exercitum imperaturus erit accenſo dicit hoc, Calphurni voca inlicium omnes Quirites huc ad me. accenſus dicit ſic, omnes Quirites inliciū viſite huc ad iudices. Lictoribus) Ad prehendēdum, tenendum, abducendum, plectendum lictoribus vtebantur magiſtratꝰ qui lictores habebant. conceditur domino funeris lictor, vt in multitudine coercere poſsit inſolentiores & ferociores. Nam qui ludos faciebant propemodum in magiſtratu quodam conſtituti videbātur: hiſque ius prætextæ ferendæ erat, vt magiſtratibus. Cicero in Piſonem, Sex. Clodium qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es. Honoratorum viror.) Laudationes funebres ſignificat, quibus clari & honorati ꝓ roſtris ornabantur in funere: qui etiam honos fœminis iam tribuebatur Ciceronis ætate. Næniæ) Nænia, carmen eſt quod in funere laudādi gratia cantabatur ab hominibus ad tibiam. Horatius, Ceæ retractes munera Næniæ. Eſt & Nænia apud Arnobium, inteſtini porrectio, per quam proluuies editur ſuccis perexſiccata vitalibꝰ. Ortum vocabulum eſt, vt ait Feſtus, à dictione νέατον, id eſt extremū, vel quod νήτη ſit chordarum vltima. Græci cantus lug.) Lugubres cantus à Græcis, ἰάλεμοι vocantur, non Næniæ, quod ſciā, quæ dictio mere Latina eſt. Veteres libri habent Grachos cantus lugubres nominantur. legēdum puto, à Graccho, vt C. Gracchū hoc vſum eſſe verbo ſignificet.

Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari, maiorúmque ſapientia admodum delector. M. Sed credo, Quinte, vt cęteri ſumptus, ſic etiam ſepulchrorum modū recte requiri. quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulchro

chro vidiſſe. Q. Credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem, alioqui multa extarēt ampla maiorum. M. Noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus & luctum remouere à Deorum manium iure, intelligunt in primis ſepulchrorum magnificentiam eſſe minuēdam. Nec hæc à ſapientiſsimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam illo more à Cecrope, vt aiunt, permanſit hoc ius terra humādi. quam cum proximi fecerant, obductáque terra erat, frugibus obſerebatur: vt ſinꝰ & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum vt viuis redderetur. Sequebantur epulæ, quas inirent propinqui coronati: apud quas de mortui laude, cum quid veri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erāt. Poſteaquā vt ſcribit Phalereus, ſūptuoſa fieri funera & lamētabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem propè verbis noſtri Decemuiri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus riciniis & pleraque illa, Solonis ſunt: de lamētis verò expreſſa verbis ſunt: Mulieres genas ne radunto, néve leſſum funeris ergo habento.

SED credo) Veterum librorum ſcriptura valde inquinata eſt; ea eſt, Sed recedo, quęro: forte legendū ex veſtigijs, Sed reliqua cedo, vel, Redde cętera. quęro enim: & mox. M. Recte requiris. Recept a tamē ſcriptura idoneū ſenſum habet. C. Figuli) Cuius ſepulchrū magnificentiſsimū & ampliſsimū erat. Legū ſcriptoribus) Vt à Demetrio Phalereo & à Platone. Solon enim de eo nihil cauerat. Iam illo more) Quo tum regebatur ciuitas nondum ſcriptis legibus. A Cecrope) Cecrops natione Ægyptius Athenas venit, illícque regnauit, biformem fuiſſe in fabulas relatum eſt. Is vt Arnobius ex Anti-

ocho refert, Athenis in Mineruio ſepultus fuit: ac mos humandi ab illo ad Draconem & Solonem qui leges Athenienſibus ſcripſerunt permanſit. Thucydidis tamen ætate cadauera cremabant Athenienſes. ſic enim lib. 2. ſcribit, ἐπὶ πυρὰς γὰρ ἀλλοτρίας, φθάσαντες τοὺς νήσαντας, οἱ μὲν ἐπιθέντες τὸν ἑαυτῶν νεκρὸν ὑφῆπτον. Hoc ius terra) iſta ratio ſepulturę. ſic emendaui ex libris veteribꝰ, cum pro hoc ius, in exenſis eſſet, corpꝰ. Quam cum proximi) Abeſt neſcio quid, rem videlicet aut ſepulturã, niſi quod legas. Obducta) Terra cadauer erat opertum. Obſerebatur) Frugum ſatu expiatum ſolum prophanũ reddebatur, ne qua religio ineſſet. Cum quid) Puto legendum, cum quid veri erat prędicatum. Nam mentiri nefas habebatur. Ad iuſta coniectum erat, id eſt ad iuſta conijciebatur & addebatur. In decimam tabul.) Libri veteres in vndecimam tabulam: duodecim enim erant. Expreſſa verbis) Expreſſa ad verbum iſta, Mulieres genas &c.

De ſepulchris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat, néve alienũ inferat, pœnáque eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari τύμβον) aut monimẽtum, inquit, aut columnam violarit, deiecerit, fregerit. Sed poſt aliquanto, ꝓpter has amplitudines ſepulchrorum, quas in Ceramico videmus, lege ſanctũ eſt, ne quis ſepulchrũ faceret operoſius, quàm quod decem homines effecerint triduo: neq; id opere tectorio exornari, nec Hermas hos quos vocant, licebat imponi: nec de mortui laude, niſi ĩ publicis ſepulturis: nec ab alio, ſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas virorũ, ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctum concurſus hominum: quocirca Pittacus omnino accedere quenquam vetat in funus aliorum. Sed ait rurſus idem Demetriꝰ, increbruiſſe eam funerũ ſepulchrorúmq; magnificentiã, quæ nũc fere Romę eſt, quam conſuetudinem lege minuit ipſe.

Fuit enim hic vir, vt ſcitis, non ſolum eruditiſsim⁹, ſed etiã ciuis, è Repub. maxime, tuendæque ciuitatis peritiſsimus. Iſte igitur ſumptũ minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore. ante lucẽ enim iuſſit efferri. Sepulchris autem nouis finiuit modum. nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certũ magiſtratum præfecerat.

D E ſepulchris) Apud Iuriſconſultos ſepulchri violatio infamiã irrogat. Si quis autem corpora extraxerit, aut oſſa eruerit, ſummo ſupplicio afficitur. Nihil eſt apud) Nam de ſepulchrorum modo nihil cauit. Alienum inferat) Cadauer. Buſtum) Vbi corpus vſtũ & ſepultum eſt. Vt autem buſtum ab vrendo, item τύμβος à τύφεσθαι quod eſt vri, deducitur: quanquam vtrunq; etiam ꝓ ſepulchro ſimpliciter dicitur. Sic à Catullo buſtum vſurpatur, Cum teres excelſo coaceruatũ aggere buſtum. Monimẽtum) Quicquid mortui cauſa factum eſt, etſi ibi ſepultus nõ eſt. Ceramico) Ceramici duo erãt Athenis: vnus in vrbe, alter extra vrbem, vbi bello interfectos publice ſepeliebant, & orationes funebres dicebant. Erant autẽ illic hinc inde columellę ſuper eos qui publice ſepulti fuerant excitatæ cũ inſcriptionibus, quę vbi quiſq; periiſſet, indicabãt. Opus tectorium) inductio quędã ad poliendũ, vt & albarium opus. Hermashos quos vocant) Athenienſes. Hermæ autem ſunt Mercurij ſtatuæ truncæ. Sic quoq; dicuntur, vt quidã cenſent, lapides quadrati qui ſepulchris imponebãtur. Publicis ſepult) Qui bello occubuerant Athenis publice in Ceramico funerabantur, laudabanturq; ab eo cui negociũ hoc mãdatum eſſet, vt Pericli apud Thucydidẽ, & poſtea Demoſtheni, cuius etiam ἐπιτάφιος λόγος adhuc extat. Pittacus) Qui in ſeptẽ ſapientibus eſt numeratus. Iuſsit efferri) Minor vt eſſet celebritas & pompa in tenebris. efferebantur autem extra vrbem cadauera, cum in vrbe ſepelire non liceret. Nouis) Quę poſtea fierent: nam in poſterum lex ſancitur. Columellam) Columellæ in ſepulchris excitabantur. στήλας Græci & στηλίδας vocant. Menſæ, lapides quadrati in menſæ formam. Sic Plutarchus ait, in Iſocratis ſepulchro τράπεζαν γλυφίδας ἔχουσαν ποιητάς τε καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ. Labellũ dicit, quod Gręci πύελον vocant, lapidem in parui labri formam concauum.

Hæc igitur Athenienſes tui. ſed videamus Pla-

tonem, qui iuſta funerum reiicit ad interpretes religionum: quem nos morem tenemus. De ſepulchris autẽ dicit hæc: Vetat ex agro culto, eóve qui coli poſsit, vllam partem ſumi ſepulchro: ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſsit, vt mortuorum corpora ſine detrimento viuorũ recipiat, ea potiſsimũ vt compleatur. quæ autem terra fruges ferre, & vt mater cibos ſuppeditare poſsit, eam ne quis nobis minuat, néve viuus, néve mortuus. Extrui autẽ vetat ſepulchrũ altius, quã quod quinque diebus homines V. abſoluerint: nec è lapide excitari plus, nec imponi, quàm quòd capiat laudem mortui inciſam ne plus quatuor herois verſibus, quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq; auctoritatem ſummi viri de ſepulchris: à quo iterum funerum ſumpt⁹ præfinitur ex cenſibus, à minis quinq; vſq; ad minãm. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem trãquillitate bonorum, pœnis impiorum. Habetis igitur explicatum omnem, vt arbitror, religionis locum. Q. Nos uero, frater, & copioſe quidẽ, ſed perge cætera. M. Pergam equidem: & quoniam libitum eſt vobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone conficiã, ſpero, hoc præſertim die. video enim Platonem idem feciſſe, omnémq; orationem eius de legibus, peroratam eſſe vno æſtiuo die. Sic igitur faciam, & dicam de magiſtratibus. Id enim eſt profecto quod conſtituta

religione. Rempu. contineat maxime. A. Tu verò dic, & iſtam rationem quam cœpiſti, tene.

VIDEAMVS Platonem) Interpretes eos ἐξηγηταὶ Plato vocat. Locus autem quem citat, eſt in xij. legum, vnde quæ ſequuntur ſumpſit omnia. Quem nos morem) Nam & apud nos Pontifices religionis interpretes, iſta decernunt. Quam quod quinque) Ex Platone legendum eſt, Quam quod quinque homines quinque diebus. Excitari) Excitantur columellæ, imponuntur menſæ: etſi apud Platonem diſcrimen, iſtud non eſt, qui tantum χῶμα ἐπιθήματα dicit. A quinq; minis) Hominibꝰ primę claſsis impēdi ſepeliendis quinqę minę poſſũt: ſecũdę claſsis, tres: tertiæ claſsis, duæ: quartæ, vna. Eadē illa) quę etiã ĩ Phędone & aliis locis diſſerit multis. Perge cætera) Explicare ſcilicet. Hoc præſertim) Solſtitiali, qui longiſsimus eſt.

IN M. T. CICERONIS LIBRVM TERTIVM DE LEGIBVS

ARGVMENTVM.

CONSTITVTO religionum iure, deinceps ciuitatis gubernatores rectoréſq; deſcribit. Nam quum nihil reip. ἀναρχία ſit exitialius, quę florentiſsimas nationes, imperiáque potentiſsima plerunq; ſubuertit: ſecundum deos nihil prius ducere legiſlator debet, quàm vt rectè ac ordine magiſtratuum deſcriptionem componat. Primũ ergo in legis exordio magiſtratum definit, eíq; ciues vt pareant hortatur. Deinde leges de magiſtratuum ſingulorum, imperio, munere, officio ſancit. Subiungit, vt libro ſecundo, earum interpretationem & ęquitatem: quod legiſlatorem Plato facere iubet. Poſtremo pręparationē addit ad libros ſequentes, qui deſiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIB. III.

Et in eundem commentarius, Adriano Turnebo auctore.

MARCVS

SEQVAR igitur, vt inſtitui, diuinum illum virum, quem quadam admiratione commotus, ſępius fortaſſe laudo quàm neceſſe eſt. ATTICVS. Platonem videlicet dicis. M. Iſtum ipſum, Attice. A. Tu verò eũ nec nimis valde vnquam, nec nimis ſæpe laudaueris. Nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuum laudari volunt, concedunt, vt cum arbitratu meo diligam. M. Bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & vita & oratio conſecuta mihi videtur difficilimam illam ſocietatem grauitatis cũ humanitate. A. Sane gaudeo quod te interpellaui, quãdoquidem tam præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimonium. Sed perge vt cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam veris & ꝓpriis generis ſui laudibus. A. Sane quidem, ſicut de religionũ lege feciſti. M. Videtis igitur, magiſtrat' hanc eſſe vim, vt præſit, præſcribátq; recta & vtilia

& coniūcta cum legibus. Vt enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: vereq; dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem: legem autem, mutum magiſtratum. Nihil porro tam aptum eſt ad ius, conditionémque naturę, quod cum dico, legem à me dici intelligi volo, quàm imperium: ſine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria, terræq;, & hominum vita iuſsis ſupremæ legis obtemperat. Atque vt ad hæc citeriora veniam & notiora nobis, omnes antiquę gentes regibus quondã paruerunt. Quod genus imperij primum ad homines iuſtiſsimos & ſapientiſsimos deferebatur. Idque in Rep. noſtra maxime valuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit. Deinde etiam deinceps poſteris prodebatur, quod & in iis etiam, qui nunc regnant, manet. Quibus autem regia poteſtas non placuit, non ii nemini, ſed non ſemper vni parêre voluerunt.

SEQVAR igitur) Inſtituto Platonis legi procemium prętexam, vt libro ſecundo feci. Etiam noſtri illi) Epicureos ſignificat, qui cæteros philoſophos prę vno Epicuro contemnebant: ſolúmq; eum germanæ philoſophiæ inuentorem prædicabant, atque illud frequẽtabant, E tenebris tantis tam clarum extollere lumẽ, Qui primus potuiſti, illuſtrans commoda vitæ, Te ſequimur Graiæ gentis decus. Elegantia) Quæ nulla in aliis Epicureis eſt. elegantia cultus eſt vitæ & ornatus hoc loco bonis artibus & humanioribus literis informatæ. Cum humanitate) Harum virtutum diſparium difficilis erat in eodem coniunctio & ſocietas. eandem etiam laudem Bruto tribuit. Quid enim tam diſtans quàm à ſeueritate comitas? quis tamen vnquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Tui teſtimonium) Cum me recte facere dixiſti, quod Platonem legerem. Legem ipſ.)

Quam de magiſtratibus rogaturi ſumus. Vt præſit) Eodem fere modo Ariſtoteles lib.4.Politic. ἀρχὰς definit, ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαί τε περὶ τινῶν, καὶ κρῖναι, καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο. τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. Magiſtratus ſunt quibus eſt permiſſa poteſtas de aliquibus rebus conſulendi, iudicandi, iubendi, huiúſq; vel maxime. Nam iubere imperioſum magis eſt. Vt enim magiſtratib.) Hæc magiſtratus deſcriptio ex Platone ducta eſt. Is etenim ait, τοὺς δ' ἄρχοντας λεγομένους, νῦν ὑπηρέτας τοῖς νόμοις ἐκάλεσα, οὔτι καινοτομίας ὀνομάτων ἕνεκα· ἀλλ' ἡγοῦμαι παντὸς μᾶλλον εἶναι παρὰ τοῦτο, σωτηρίαν τε πόλει καὶ τοὐναντίον. ἐν ᾗ μὲν γὰρ ἂν ἀρχόμενος ᾖ καὶ ἄκυρος νόμος, φθορὰν ὁρῶ τῇ τοιαύτῃ ἑτοίμην οὖσαν. ἐν ᾗ δὲ ἂν δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δ' ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ νόμου, σωτηρίαν καὶ πάνθ' ὅσα θεοὶ πόλεσιν ἔδοσαν ἀγαθὰ γιγνόμενα καθορῶ, id eſt, Qui autem magiſtratus dicuntur, nũc legũ miniſtros vocaui, non vt nominum innouator eſſem, ſed quod omniũ maxime in hoc ciuitatis ſalutem aut contra damnum verti putem. Nã in qua vrbe obnoxia & infirma lex eſt: labẽ illi propinquã ꝓuideo: in qua vero lex magiſtratuum domina, magiſtratus autem ſerui legis ſunt, ſalutem illi, & quæcunq; vnquam ciuitatibus dij bona elargiti ſunt, proſpicio. Placet huc etiam Ciceronis de lege verba ex oratione pro Cluentio adſcribere, Mens & animus, & conſilium, & ſententia ciuitatis poſita in legibus eſt. Vt corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine lege, ſuis partibus & neruis, ac ſanguine & mẽbris vti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus: legum interpretes, iudices. Legum deniq; idcirco omnes ſerui ſumus, vt liberi eſſe poſſim*.

Conditionémque naturæ) Quod humanæ leges ex quadam pactione & conditione inter homines primum videntur natæ: idcirco naturæ legem, naturæ conditionem appellat. Eſt autem cõditio pactio & conuentio, id eſt, συνθήκη. Cicero in Topicis, Vt ſi quæratur à naturáne ius ꝑfectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum & pactione. Quam imperium) Omnia enim vnde imperium abeſt, pereunt. Hinc Sophocleum illud,

Ἀναρχίας γὰρ μεῖζον οὐκ ἔστι κακὸν,
Αὕτη πόλεις ὄλλυσιν, ἥδ' ἀναστάτους
Οἴκους τίθησιν, ἥδε σὺν μάχῃ δορὸς
Τροπὰς καταρρήγνυσι· τῶν δ' ὀρθουμένων
Σώζει τὰ πολλὰ σώμαθ' ἡ πειθαρχία.

Anarchia etenim haud peſtilentius eſt malum:
Hæc perdit vrbes, atque profligat domos
Vaſtáſque reddit, & in tumultu martio
Fugitiua vertit terga: ſed parentium
Incolume ſeruat corpus obedientia.

Sine quo nec dom.) Nullus conſiſtere cœtus, nulláque ſocietas poteſt: gradatim à familia ad communẽ deorum & hominum ciuitatẽ

mundum,

mundum aſcendit. Nam & hic deo) Deo præpotenti paret mund⁹, eiúſq; ſupremæ legi. Citeriora) Propinquiora & propius nos attingentia, id eſt, terris tanquam viciniora: quòd de cœleſti deſcriptione & deo egiſſet: ſic in libris de Repub. Quare ſi placet deduc orationem tuam de cœlo ad hæc citima. Quod genus imperij) Initio rerum Imperij ſumma penes reges, vt docet Trogus, fuit: aſſentitur & Ariſtot. lib. πολιτικῶν. I. αἰσυμνήτας autem, qui ſuffragio eligerentur, primos fuiſſe reges ſignificare Cic. videtur: aut quod multo verius, quales Heroicis erant temporibus, quos beneficia ad honoris faſtigium prouehebant. Eundem locum ſic libr. 2. Offic. Cicero tractat. Mihi quidẽ non apud Mœdos ſolum, vt ait Herodotus, ſed etiã apud maiores noſtros, iuſtitiæ fruendæ cauſa videntur olim bene morati reges conſtituti. Nam cum premeretur initio multitudo ab ijs qui maiores opes habebant, ad vnũ aliquem confugiebant virtute præſtantẽ, qui cum ꝓhiberet iniuria tenuiores, æquitate conſtituenda ſummos cũ infimis pari iure retinebat. Deinceps regna poſteris per manus à patribus tradita ſunt. Ad iuſtiſs.) Qui ius æquabile inter omnes cõſeruarent, & prudentia in rerum delectu valérent. Cic. lib. 2. Offic. Ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandũ deligi ſolitos, quorũ de iuſtitia magna eſſet opinio multitudinis. Adiũcto veró, vt ijdẽ etiã prudentes haberẽtur, nihil erat quod homines his auctoribus nõ poſſe conſequi ſe arbitrarẽtur. Non ij nem.) Habent enim verbi gratia magiſtratus annuos, vt Coss. qui regi nõ parent.

Nos autem quoniam leges damus liberis populis, quæque de optima Repub. ſentiremus, in ſex libris ante diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum quem ꝓbamus ciuitatis ſtatum. Magiſtratibus igitur opus eſt, ſine quorũ prudentia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt, quorúmq; deſcriptione omnis Reipublicæ moderatio continetur. Neque ſolum iis præſcribendus eſt imperandi, ſed etiam ciuibus obtemperandi modus. Nam & qui bene imperat, paruerit aliquãdo neceſſe eſt: & qui modeſte paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus eſſe. Itaque oportet & eum qui paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum: & illũ

qui imperat, cogitare breui tempore ſibi eſſe parẽdum. Nec vero ſolum vt obtemperent obediántq; magiſtratibus, ſed etiã vt eos colãt diligántq; præſcribim⁹: vt Charondas in ſuis facit legibus. noſter vero Plato Titanum è genere ſtatuit eos, qui vt illi cœleſtibus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. Quæ cum ita ſint, ad ipſas iam leges veniamus, ſi placet.

A. Mihi vero & iſtud, & ordo iſte rerum placet.

LIBERIS pop.) Liberis ſcilicet populis, non regnis leges dat. Ciuitatis ſtat.) qui temperatione ea conſtabat, vt in Senatu auctoritas eſſet, in populo maieſtas. Deſcriptione) Temperatio & moderatio ciuitatis ex magiſtratibus eſt: ex ijs quoq; intelligitur quod genus ſit Reip. Obtemperandi modus) Ne ſuperbe imperent, cum priuati ſint ꝓpediẽ futuri: & eis ciues modeſte pareãt, cum parẽ honorẽ adepturi ſint. Id quoq; initio ſtatĩ ſancit, cũ iuſta imperia præcipit, quibus ciues modeſte & ſine recuſatione pareant. Nam &) Sic & diuin. Plato, δεῖ δὴ πάντ' ἄνδρα διανοεῖσθαι περὶ ἁπάντων ἀνθρώπων, ὡς ὁ μὴ δουλεύσας οὐδ' ἂν δεσπότης γένοιτο ἄξιος ἐπαίνου, καὶ καλλωπίζεσθαι χρὴ τῷ καλῶς δουλεῦσαι μᾶλλον, ἢ τῷ καλῶς ἄρξαι· πρῶτον μὲν, τοῖς νόμοις ὡς ταύτην τοῖς θεοῖς οὖσαν δουλείαν· ἔπειτα τοῖς πρεσβυτέροις τε καὶ ἐντίμως βεβιωκόσι. Enimuero omnes de omnibus ita cogitare hominibus oportet: eum qui non ſeruierit, dignum laude dominum nunquam fore, ac magis cuipiam gloriandũ quod bene ſeruierit, quàm quod bene imperarit, primũ legibus, quaſi idem hoc ſit, quod deo ſeruire: deinde ſenioribus, & his qui honeſte vitam egerint. Ariſtot. Politic. 3. ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖταί γε τὸ δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καὶ πολίτου δοκίμου ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν, καὶ ἄρχεσθαι καλῶς. Veruntamen illud vtique laudatur, poſſe & imperare & parere. ac ciuis eſt virtus ſpectati, poſſe honeſte imperare & parere. Iaſon ergo qui apud Tragicos ſeſe ſine imperio viuere poſſe negat, ablegandus eſt. Vt Charondas) Charondæ de colendis magiſtratibus verba hodiéque apud Srobæum extant: ea ádſcribam. χρὴ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας εὔνοιαν διαφυλάττειν, καθάπερ πατράσιν, ὑπείκοντας καὶ σεβομένους. id eſt, Erga magiſtratus perinde ac erga parentes beneuolentiam ſeruare oportet obtemperando & colendo.

M. Iuſta imperia ſunto, iíſque ciues modeſte, ac ſine recuſatione parento. Magiſtratus nec obedientem & noxium ciuem multa, vinculis, verberi-

búſve coerceto: ni par, maióruve poteſtas, populúſ ve prohibeſsit, ad quos prouocatio eſto. Cum magiſtratus iudicaſsit irrogaſsítve, per populum multæ pœnæ certatio eſto. Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne eſto. Quódq; is qui bellum geret imperaſsit, ius ratúmque eſto. Minores magiſtratus partiti iuris plures in plera ſunto. Militiæ quibus iuſsi erunt imperanto. Eorúmque tribuni ſunto. Domi pecuniam publicam cuſtodiunto.

Vincula ſontium ſeruanto. Capitalia vindicãto. AEs, argentum, aurúmve publicè ſignanto. Lites contractas iudicanto. Quodcunque Senatus creuerit, agunto. Suntóque AEdiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque ſolennium. ollíſque ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus eſto.

IVSTA imperia) Hęc capita magiſtratibus imperandi, & ciuib⁹ obtemperandi modum præſcribunt. Iuſta ſunt imperia magiſtratuũ quæ coniuncta ſunt cum legibus: contrarium eſt illud Saluſtij, Sunt qui ita dicunt imperia eius iniuſta, ſuperba, crudelia barbaros nequiuiſſe pati. Magiſtratus nec) Magiſtratus aut vocationem habent, vt Coss. cęteríque qui imperium habent: aut prehenſionem, vt trib. pl. & qui viatorem habent: aut nec vocationem nec prehenſionem, vt quæſtor ac cęteri, quibus nec eſt lictor nec viator. Quod ait, Verberibúsve coerceto, id abrogatum lege Porcia fuit, qua exilium dãnatis permittebatur, ac verberaſſe aut necaſſe ciuem, impium cenſebatur. Saluſt. Sed per deos immortales, cur non in ſententiam addidiſti, vti prius verberibus in eos animaduerteretur? an quia lex Porcia vetat, aut aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent? Multa) Pecunia. Ni par maiór.) Collega aut maior poteſtas ꝓhibere & intercedere poteſt, & ad populum prouocatio lege Valeria obtinuit, ne quod eſſet imperiũ ſine prouocatione. Prohibeſsit) Id eſt, prohibuerit, antique. ac mox, iudicaſsit pro iudicauerit, & irrogaſsit pro irrogauerit. Iudicaſsit) Cõdemnauerit, vt apud Liuiũ, perduellionẽ tibi iudico. Multę pœnę) Integro ſermone dixit, priſce: quod imminuto dicitur multę cer

tatio, cũ à multa nomen habeat pecunia, quã magiſtratus, vt inquit Varro, dicit vt exigatur. Certatio) Cum magiſtratus vt tribunus pl. mulctam dixiſſet, illa poſtea apud populum diſceptabatur, & eius ſuffragijs vel firmabatur vel abrogabatur, idq; multæ certatio dicebatur. Liuius, Confeſtim Caruilij trib. pl. omiſſa multæ certatione, rei capitalis diem Poſthumio dixerunt. Militiæ ab eo) Exercitui præerat interdum Conſul, aut Dictator, aut Prætor, aut Proconſul, quibus tum citra prouocationem concedebatur imperium. Minores magiſtratus) Minores magiſtratus ſunt, qui minoribus auſpicijs creabantur: euiuſmodi erant quæſtores, tribuni militum & ęrarij. plera dixit antiquè. Pacuuius, Plera pars peſſundatur. Partiti iuris) Nam iis qui cum imperio ſunt, & exercitui præſunt, vniuerſum ius non partitum tribuitur. Eorúmque tribuni ſunto) Id eſt, ex minoribus magiſtratus. Et tribuni ſunt militares, qui vel in exercitu creabantur, ac Rufuli dicebãtur: vel Romæ, & Comitiati appellabantur: & tribuni ærarij, qui in Porcia Baſilica non è tribunali, aut curuli ſella, ſed è ſubſellijs, quia minores erant magiſtratus, ius dicebant. Domi pecuniam pub.) Minores magiſtratus multis præficiuntur muneribus: quidam cuſtodiæ pecuniæ attributæ, qui tribuni ærarij dicebantur. Varr. Ab eo quoq; quibus erat attributa pecunia vt militi darent, tribuni ærarij dicti. Capitalia vindican.) Triumuiros capitales ſignificat, qui & vincula ſeruabant, & in ſontes animaduertebant: de quibus ſic Saluſtius ſcribit, In eum locum poſtquam demiſſus eſt Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Et Plautus, Quid faciam, nũc ſi treuiri me in carcerem compegerint? Æs, argentum, aur.) Hi triumuiri erant, qui argento, auro, æri flando, feriundo præerant, de quibus ſic Cicero ad Trebatium, Treuiros vites cenſeo: audio capitales eſſe. mallẽ auro, ære, argento eſſent. Lites contractas) Nam tribuni ærarij de cauſis quibuſdã cognoſcebant. Quodcunq;) Quicquid eis aliud Senatus iniunxerit agunto. Libri duo ſcripti habent, Quod quodcunq;. Curatores) Ædiles opera publica curabant, & annonæ pręerant. Ludorúmque) Cicero in Verrem, Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſsimos maxima cum ceremonia Cereri, Libero Liberęq; faciendos: mihi Floram matrem populi Romani plebiq; Romanę ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſsimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione, Ioui, Iunoni, Mineruæque eſſe faciundos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam vrbem tuendam eſſe commiſſam.

Cenſores populi æuitates, ſoboles, familias, pecuniáſq; cenſento. Vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuento. populíque parteis in trib' diſtribuũto. exin pecunias, æuitates, ordines partiunto. Equitum, peditúmque plem deſcribunto. Cœlibes eſſe prohibento. Mores populi regunto. Probrum in Senatu ne relinquunto. Bini ſunto. Magiſtratum quinquennium habento. Reliqui magiſtrat' annui ſunto. Eáq; poteſtas ſemper eſto. Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicaríve iubeat, Prætor eſto. Is iuris ciuilis cuſtos eſto. Huic poteſtate pari quotcunque Senatus creuerit, populúſve iuſſit, tot ſunto. Regio imperio duo ſunto: iíq; præeundo, iudicando, conſulendo, prętores, iudices, conſules appellantor. Militiæ ſummum ius habento, nemini parento. Ollis ſalus populi ſuprema lex eſto. Eundẽ magiſtratũ, ni interfuerint X. anni, ne quis capito. AEuitatẽ annali lege ſeruanto. Aſt quando duellum grauius, diſcordiæ ciuium eſcuntones, ne amplius ſex menſes, ſi Senatus creuerit: idem iuris quod duo Conſules teneto. Isque aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. Equitem cumque qui regit, habeto, pari iure cum eo, quicunq; erit iuris diſceptator. Aſt quando conſulis eſt magiſtratúſve populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto. Auſpicia patrum ſunto: ollíque ex ſe produnto, qui comitiatu creare conſules rite poſsit.

CENSORES populi æuitates) Æuitates, id eſt, ętates iuniorũ

& ſeniorum priſco vocabulo. Nam cenſores ætatem quæ militaris eſſet, quæ magiſtratibus gerendis apta foret, vel ſuffragijs ferendis, vel publicis muneribus & ciuilibus obeundis cenſebant: certi enim his rebus anni præfiniebantur. Sobolcs) Prolem etiam annotabāt cuiuſque & ſeruos cenſúmque vt deſcriberentur munia & tributa & pro facultatibus æquabiliter tolerarētur. Templa) Nam cēſores ſarta tecta exigebant. Vectigalia) Cenſores vectigalia locare ſolebant. Populi partes) Pop. Ro. in quatuor vrbanas tribus, & 31. ruſticas deſcriptus erat. Exin pecunias) Non ſolum in tribus populum deſcribant, verumetiam in claſſes ex cenſu: claſſéſq; rurſus in centurias iuniorum & ſeniorum ex ætate: quod à Seruio Tullio primum inſtitutum eſt: & in ordines, ſenatorium, equeſtrem, ordinem publicanorum, libertinorum, reliquos. Peditúmque) Prolem corū quos locauerūt in claſsib9, quæ in equites peditéſque diuidebātur. Cœlibes eſſe) Plato à triceſimo anno ad triceſimum quintum vxorē ducendā ait: quod ſi quis neglexiſſet, cum pecunia mulctandum & ignominia notandum cenſet. Lycurgus quoque probro notat eum qui vxorem ducere nolit. Quin apud Romanos pœna in cœlibatūm conſtituta erat. Nam vxorium pependiſſe dicebatur, qui, quod vxorem non habuiſſet, æs populo dederat. Sed & Auguſtus legem de maritandis ordinibus tulit. Probrum in Sen.) Famoſos ſenatores & probroſos è Senatu eijciebant. Eáque poteſtas) Nam ſæpe cenſoria poteſtas Romæ intermiſſa eſt, quod ne fiat nunc lege cauet. Iuris ciu. cuſt.) Prætor vrbanus ius dicebat, edicta proponebat, quibus ſi quid in iure non ſatis cautum eſſet, ſupplebat, quędam mutabat, abrogabat, nouabat, emēdabat, explicabat: ſæpe etiā recuperatores dabat, & iudices. Iuris autem diſceptator, eſt iudex, Mox pro, Qui priuata iudicet, in libris ſcriptis eſt, qui priuato iudicet. Quotcunque Senatus) Id ait, quia prætorum numerus certus non erat. Iique præeundo) Cōſules vocatos fuiſſe prætores Feſtus ita indicat: Prætoria porta in caſtris appellatur, qua exercitus in prælium educitur: quia initio prætores erant qui nunc conſules, & ij bella adminiſtrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur prætoriū. Sic Saluſtius quoq; antiquitatis ſtudioſiſsimus in homine prætorio cōſulare imperium dixit. Ita ille patritius ex gente clariſsima Corneliorum qui conſulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus factíſque ſuis exitum vitę inuenit. Iudices autem eos & prętores eſſe dictos probat item Liu. lib. 3. ab vrb. cond. Iudicem enim Cos. appellari: quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum conſulem iudicem, ſed prætorem appellari mos erat. Varro, Omnes Quirites inlicium viſite huc ad iudices. Sal9 populi ſup.) Aut quod in ſummis Reip. periculis negotium conſuli mandabatur, vt videret

ne quid Reſpub. detrimēti caperet,quo verſiculo ſupremum immi-nere diſcrimen ſignificabatur. Saluſtius, Itaque quod plerunque in atroci negocio ſolet,Senatus decreuit, darent operam conſules ne quid Reſpub.detrimenti caperet.Ea poteſtas per Senatum more Romano magiſtratui maxima permittitur,exercitum parare, bellū gerere,coercere omnib⁹modis ſocios atque ciues:domi militięq; ſummum imperium atque iudicium ſummum habere.Aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt: aut quod nihil antiquius quam ſalutem ciuitatis habere debet. Eum magiſtratum)Fabius Maximus legem tulerat, ne intra decem annos eandem poteſtatem quis gereret. Sic ſecundum conſulatū ante tempus C. Marium Plutarchus adeptum eſſe ſcribit. Ciuitatem annali lege)Annalis lex ætatem qua magiſtratus peti poſſent pręfiniebat.Eam Ouid.in Faſtis ſignificat,eum ait,Iura dabat populo ſenior finitáque certis Legibus eſt ætas vnde petatur honos. Ciuiū eſtunto) Veteres libri,Ciuium eſcuntones ne,puto legendū eſſe,Et ſeditiones,vel potius &conciones. Aue ſiniſtra)Siniſtræ aues proſperæ ſunt & auſpicatæ.nam ſiniſtrum quaſi ſiniſtimum dicitur,nimirum auſpiciū quod ſinat: ſinunt autem aues hæ quæ ab ortu,quę pars mundi ſiniſtra,in auſpiciis eſt, volant.Varro,Quod quæ ſiniſtra ſunt bona auſpicia exiſtimantur: à quo dicitur comitia aliúdue quid ſit aui ſiniſtra quę nūc eſt. Cic. Quanquā non ignoro quæ bona ſint,ſiniſtra nos dicere. Populi magiſter eſto)Magiſter equitum,inquit Varro,dicitur,quod ſumma poteſtas eius in equites & accenſos,vt eſt ſumma in populum dictatoris:à quo is quoque magiſter populi eſt appellatus.Seneca,Præterea notat eū quē nos dictatorē dicimus,& in hiſtorijs ita nominari legimus,apud antiquos magiſtrum populi vocatum. Hodiéque id extat in auguralib⁹ libris,& teſtimonium eſt, quod qui ab illo nominatur magiſter equitum eſt. Equitem eúmq;)Parem ſancit magiſtri equitum poteſtatem imperio prætorio. Cúmque dixit Vetuſte vt Horatius, Mihi cumque ſalue rite vocanti. Sic apud Plautum quoq; vſurpatum reperias.Hic omittendum non videtur,in veteribus libris æquitatem cúmque legi non equitem. Quam lectionem confirmare videtur quod ſequitur,vbi comparatur iuris diſceptatori. Aſt quando conſulis)Significari puto,nec conſulari vnquam imperio,nec dictatoris poteſtate tolli reliquos magiſtratus, contra quam Romæ fieri ſolebat,vbi dictatore creato,reliqui ceſſabant,præter trib. pleb. magiſtratus.auctor Plutarchus. Auſpicia pat.) Auſpicia quibus ad magiſtratus auſpicato creandos opus erat,patritiorum, non plebis erant:eáq; duplicia,aut maiora,aut minora.Liui⁹libro 6.Penes quos igitur ſunt auſpicia more maiorum? nempe penes patres. Nam plebeius quidē magiſtratus nullus auſpicato creatur:nobis adeo ꝓpria

ſunt auſpicia,vt non ſolum quos populus creat patritios magiſtratus,non aliter quàm auſpicato creet:ſed nos quoque ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus,& priuatim auſpicia habeamus, quæ illi ne in magiſtratibus quidē habent. Ollique ex ſe produnto) Hic comitiatu,vt apud Gellium,eſt comitiis. Hęc autem lex de interrege intelligenda eſt,qui non populi ſuffragio, ſed patrū decreto auſpicato prodebatur, vt comitia haberet, & magiſtratus crearet.

Imperia,poteſtates,legationes,cum Senatus creuerit, populúſve iuſſit, ex vrbe exeunto. Duella iuſta iuſtè gerunto. Socijs parcunto. Se & ſeruos continento. Populi ſui gloriam augento. Domū cum laude redeunto. Rei ſuæ ergô ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe, contra vim,auxilij ergo, X. creaſsit,Tribuni eius ſunto. Quódque ij prohibeſsint,quódq; plebem rogaſsint,ratum eſto. Sanctíq; ſunto: néue plebem orbā Tribunis relinquūto. Omnes magiſtratus auſpicium iudiciúmque habēto: ex quis Senatus eſto. Eius decreta rata ſunto, aſt ni poteſtas par maiórve ꝓhibeſsit. S.C. perſcripta ſeruanto. Is ordo vitio vacato. Cæteris ſpecimen eſto. Creatio magiſtratuum & iudicia populi,iuſſa vetita cùm ſuffragio conſciſcētur, optimatibus nota, plebi libera ſunto. Aſt quid erit quod extra magiſtratus coeratore vſu ſit, qui coeret, populus creato, eique ius coerandi dato. Cum populo patribúſque agendi ius eſto, conſuli, prætori, magiſtro populi equitúmque, eíque quē produnt patres cōſulum rogandorum ergô: Tribuníſque quos ſibi plebes rogaſsit, ius eſto cum patrib' agendi. Iidem ad plebem quod cenſuerint ferūto.

Quę

Quæ cum populo, quæ'que in patribus agētur, modica ſunto. Senatori qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto. Loco Senator, & modo orato: cauſas populi teneto.

IMPERIA) Imperia ſunt cum quis præeſt exercitui: poteſtates, cum quis à populo negocio alicui præficitur, ſic Feſtus. Et ſeruos) Seruorum enim ſuorum culpam præſtare debet magiſtratus. Hic quidam legendum cenſent, Se & ſuos. Rei ſuæ ergo) Liberas tollit legationes, de quib⁹ paulo poſt plurib⁹ diſſeret. Plebes quos) Tribunorum collegium denario numero conſtabat: hi aut intercedebant, aut plebiſcita rogabant: quibus initio patres non tenebātur. Poſtea tamen Q. Hortenſi⁹ legem tulit, vt eo iure quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerētur. Sancti ſunto) Sacroſancta & inuiolata tribunitia poteſtas erat. Liu. Ipſisquoque trib. vt ſacroſancti viderentur, cuius rei prope iam memoria aboleuerat, relatis quibuſdam ex magno interuallo cerimoniis, renouarūt: & tum religione inuiolatos eos, tum legem etiam fecerunt ſanciendo, vt qui tribu. pleb. ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuiſſet, eius caput Iouiſacrū eſſet, familia ad ædem Cereris liberi liberæque venum irent. Néve plebem orb.) Marcus Duellius legē rogauit, vt qui plebem ſine tribun. reliquiſſent, quíque magiſtratum ſine ꝓuocatione creaſſent, tergo ac capite punirentur. Id ſancitur ne nimia ſit conſulum poteſtas. Omnes magiſtatus) Romę ſine auſpicio magiſtratus non creabātur, præter plebeios & ꝓprætores & ꝓconſules. Nā maiori coss. prætores, cenſores fiunt: minori, magiſtratus reliqui. Iudiciúq;) Comitia ſint, in quibus à populo de ijs deſignandis iudicetur. ſunt enim comitia populi iudicia. Quis Senatus) Hac lege tollitur cooptatio cenſoria, & ſenatoris dignitas, beneficium populi, nō cenſorum efficitur, cum ex his qui vel in honoribus ſunt, vel honores geſſerūt ſenatus conſtet. Aſt ni poteſtas) Veteres libri, eſt poteſtas. legēdum puto, Cum poteſtas. Par maiórve) Intercedendi, ne ſenatuſconſultum fieret, ius erat ijs ſolis qui eadem aut maiore poteſtate erant q̄ qui ſenatuſconſultum facere vellent, nec eo ſecius tamen perſcribebatur auctoritas. Cælius ad Ciceronem, Si quis huic S. C. intercęſſerit, ſenatui placere auctoritatem perſcribi, & de ea re ad ſenatum populúmque referri. & mox, Si quis huic S. C. interceſsiſſet, ſenatui placere auctoritatem perſcribi, & de ea re placere ad hunc ordinem referri. Id nunc in lege ſignificatur, cum ſcribitur, Perſcripta ſeruanto.

Creatio magiſt.] Hæc lex de ſuffragijs tabellaria eſt, tuetúrq; ſuffragiorū libertatem in mandandis magiſtratibus, iudicādo de reo,

legibus iubendis & vetandis. Cum ſuffragio conſciſc.)Sic libri ve teres.Eſtque conſciſcere hac in re verbum priſcum.Liu.lib.1. Puro pióque duello quærendas cenſeo:itáque conſentio conſciſcóque. Aſt quid erit quod)Coerari* quid hic ſignificet,vt plane fatear,igno ro:ſed ex veſtigiis veteris ſcripturæ legẽdum exiſtimo,Aſt quid erit quod extra magiſtratus coeratore vſus ſit,qui coeret populus creato,eíque ius coerandi dato.Coeratorem autem priſci curatorem,& coerare curare dicebant.Itaque in veteribus inſcriptionibus reperitur,De ſuo coerauerunt,pro curauerunt. Sententia legis eſt, Si extra magiſtratus aliqua curatione opus ſit,curatorẽ populus creato. Sic vt appellat Varro,Viocuri, id eſt curatores viarum,creabantur. S.c 1.ad Attic.epiſt. Thermus eſt curator viæ Flaminiæ. Cum populo) Agere cum populo, inquit Gellius, eſt rogare quid populum,quod ſuffragiis ſuis vel vetet vel iubeat. Agere cum patribus eſt ad ſenatũ referre.More maiorum Dictator Cos. Trib.pleb. Interrex & Præfectus vrbis,duntaxat cum patribus agere poterant. Rogandorũ) Rogare,rogatis ſuffragijs creare. Cicero de Diuin. Nonne & augurũ & auſpicum comprobat diſciplinam? qui cum tabernaculum vitio cepiſſet imprudens,quod inauſpicato pomœrium tranſgreſſus eſſet, comitia rogandis conſulibus habuit. Mox,quos ſibi plebes rogaſsit id eſt,creauerit. Idem ad plebem) De Senatus decretis ſæpe ad plebem(nam populum conuocare nõ poterant) trib.ferre ſolebãt, ſed & alii quoq; magiſtrat* ad populũ.Celius de ſenatuſcõſulto,Si quid de ea re ad populum plebémve opus eſſet,vt Seruius Sulpit.M.Marcellus coss.prætt.tribb.q; pleb.quibus eorum videretur,ad P. pleb. ve referrent,quod ii non tuliſſent,vti quicunque deinceps eſſent,ad P.pl.ve ferrent. Modica (unto)Non turbulenta,nõ ſeditioſa,ſed quieta,modeſta,ſedata:léxque hæc de actore ſancitur. Loco)Loco dicit rogatus,modo non infinitus:quo autem loco quis cal.Ian. rogatus ſententiam fuerat,toto anno dicebat.Tranquillus,Ac poſt nouam affinitate n Pompeium primum rogare ſentẽtiam cœpit,cũ Craſſum ſoleret: eſſérque conſuetudo vt quem ordinem interrogandi ſententiis cos. cal. Ianuariis inſtituiſſet, eum toto anno conſeruaret. Senatori qui nec) Nec pro non antiquo more. Sic furtum necmanifeſtum,& necopinato vſurpantur, & apud Plautum, Nec recte dicere. Cæterum ei qui in ſenatum nõ veniſſet cum adeſſe deberet,mulcta dicebatur,& pignora capiebantur.Exempla ſunt apud Ciceronem.

Vis in populo abeſto.Par maiórve poteſtas plus valeto. Aſt qui turbaſsit in agendo, fraus actoris eſto. Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto.

Qui agent, auſpicia ſeruanto. Auguri parento. Promulgata, propoſita; in ærario cognita agunto. Nec plus quam de ſingulis rebus conſulunto. Rem populum docento: doceri à magiſtratibus priuatiſque patiuntor. Priuilegia ne irroganto. De capite ciuis niſi per maximum comitiatum, ollóſque quos cenſores in partibus populi locaſsint, ne ferunto. Donum ne capiunto, néue danto, néue petenda, néue gerenda, néue geſta poteſtate. Quod quis earum rerum migraſsit, noxiæ pœna par eſto.

Cenſores fide legem cuſtodiunto. Priuati ad eos acta referunto. nec eo magis lege liberi ſunto.

Lex recitata eſt: diſce rem, & tabellã iubebo dari.

VIS in populo) Si quando cum populo agetur, nihil per vim agatur, & plus valeat magiſtratus intercesſio, eique pareatur. Par maiorve) Quib⁹ eſt intercedẽdi ius. Turbaſsitur] Legẽdũ, Aſt qui turbaſsit in agendo, id eſt, ſi quis dũ cũ populo agetur magiſtratu intercedẽte, turbauerit, fraus actoris erit. Nam turbaſsitur nunquã fando auditum eſt. Qui agent) Tripudio ſoliſtimo auſpicabantur & de cœlo, ante quam cũ populo agerent. Cum autem de cœlo à magiſtratu aliquo ſeruabatur obnunciabaturq;, nihil agi poterat. Promulgata) Lex iure lata non erat, quæ non ante promulgata fuiſſet trinũdino. Propoſita in) Poteſtas vt eſſet populo cognoſcẽdi otioſe.

Agunto) Cum populo. Nec plus quam) De multis rebus coniunctis vna rogatione ad populum ferri non poterat. Cice. pro domo; Quæ eſt alia vis, quę ſententia Cecilię legis & Didię, niſi hęc, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nolit accipere, aut id quod velit repudiare? Id autem vt opinor, erat per Saturã ferre. Feſtus, In ſanctione legum adſcribitur, néue per Saturã abrogato aut derogato. Rem pop.) Rem in cócione docẽto. Doceri) Sic Maniliã legẽ Cicero ſuaſit: ſic priuati data à magiſtratu cõcione ꝓ roſtris populũ docebãt. Cic. li. 4. ad Atticũ, Cũ ſubito ille in cócionẽ aſcẽdit quã Appius ei dedit. Et in Vatin. In illo inquã augurato tẽplo ac loco collocaris, quo auctoritatis exquirẽdę, cauſa Cęteri trib. pleb. principes ciuitatis ꝓducere cõſueuerunt. Priuilegia) Leges ſunt in priuos, id eſt, ſingulos homines latæ. Cice. pro domo,

Vetant leges ſacratæ,vetant X I I.tab.leges priuatis hominibus irrogari:id eſt enim priuilegium. De capite ciuis]Huius legis Cicer.in oratione pro Sext.ſic meminit,Cur cum de capite ciuis & de bonis proſcripti ferretur:cum & Sacratis legibus,& X I I.tabu.ſancitum eſſet, néue priuilegium irrogari, néve de capite ciuis niſi comitiis centuriatis rogari. nulla vox eſt audita conſulum? Maxima autem comitia centuriata appellat: partes populi, centurias. Hæc lex eſt de iudicio populi. Donum.]Hæc lex & ambitum & ſordidam magiſtratuum auaritiam tollit.quin & Cintius,muneralem legē tulerat,qua cauerat,ne cui liceret munus accipere. Quod quis) Si quis quid horum violarit,tranſilierit,contráque fecerit.Cic.lib.1. de Diuinat.Credo,ne communia iura migrare videatur. Cenſores fide leg.) Cenſores hac lege conſtituuntur νομοφύλακες. quod addit, priuati ad eos acta referunto: morem antiquum ſignificat, quo qui magiſtratu abierant,apud Cenſores priuati, magiſtratus geſti rationē reddebant:quod ἀποδοῦναι Græci dicūt. Fide]fideliter valet:ſcripti libri,Cenſoris fide habent. Nec eo magis)Cum rationes retulerint & de ipſis cenſores præiudicarint,nihilominus liceat eos in iudicium vocare. Lex recitata eſt)Vt in concione primum à pręcone ſolebat lex recitari,mox docēdo ſuaderi,poſtremo tabella populo dari,cū in ſuffragiū mittebatur.Ita hic legū rogationes imitatur.

Q.Quam breui frater,in cōſpectu poſita eſt à te omnium magiſtratuum deſcriptio:ſed ea penè noſtræ ciuitatis,&ſi à te paulum allatum eſt noui.M. Rectiſsime, Quinte, animaduertis. hæc eſt enim quam Scipio laudat in libris illis, & quam maxime probat,temperationem Reip.quę effici nō potuiſſet,niſi tali deſcriptione magiſtratuum. Nam ſic habetote,magiſtratibus iiſque qui pręſint contineri Remp.& ex eorum compoſitione quod cuiuſque Reipu.genus ſit intelligi. Quæ res cum ſapientiſsime moderatiſsiméq; conſtituta eſſet à maioribus noſtris, nihil habui,ſanè non multū,quod putarem nouandum in legibus. A. Reddes igitur nobis, vt in religionis lege feciſti admonitu & ro-

gatu meo:ſic de magiſtratibus, vt diſputes, quibus de cauſis maxime placeat iſta deſcriptio. M. Faciã Attice, vt vis, & locum iſtum totum vt à doctiſsimis Græciæ quæſitum diſputatúmque eſt, explicabo, & vt inſtitui, noſtra iura attingam. A. Iſtud maxime expecto differendi genus. M. Atqui pleraque ſunt dicta in illis libris, quod faciendum fuit cum de optima Rep. quæreretur: ſed huius loci de magiſtratib⁹, ſunt propria quædã à Theophraſto primũ, deinde à Dione Stoico quæſita ſubtilius. A. Ain tandem? etiam à Stoicis iſta tractata ſunt? M. Non ſanè, niſi ab eo quem modo nominaui, & poſtea à magno homine, & in primis erudito Panætio. Nã veteres verbo tenus acutè illi quidẽ, ſed non ad hũc vſum popularem atq; ciuilem de Rep. differebant.

NOSTRÆ ciuitatis] Qualis fere deſcriptio magiſtratuum Romanorum: nonnihil tamen immutauit, vt cum legationes liberas ſuſtulit, cũ reliquis magiſtratibus ſuum ius creato dictatore reliquit, cum legum cuſtodiam cenſorum fidei commiſit, cum cenſoriam poteſtatem quæ aliquando Romæ ſublata eſt, ſemper eſſe voluit. Quam Scipio] In libris de Rep. ciuitatem Romanam inter ſecundũ & tertium Punicum bellum legibus & inſtitutis optime moratam temperatámque fuiſſe docuerat, vt ex ſummis, mediis, & infimis ordinibus tanquam ſonis moderata ratione ciuitas concineret. Temperatio autem illa & moderatio Reipub. Romanæ perdiligẽter explicatur à Polybio lib. 6. hiſtoriarum. Temperationem] Moderatã quandam Reip. mixtionem. Non enim ſimplex erat, ſed ex omnibus temperata generibus. Quod cuiuſq; Reip.] Nã ex iis qui præſunt rerumpub. genera cognoſcimus, vt tyrannidẽ, monarchiam, oligarchiam, ariſtocratiam, democratiam. Nouandum.] Mutandũ & innouandum. Doctiſsimis] A philoſophis. Iura attingam] Sic lib. 2. Et ego in hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo quoad potero eius ipſius generis ius ciuile noſtrum. Igitur Romana iura & inſtituta cum philoſophorum diſputatione miſcebit, vt mox, in Conſule & tribuno.

A Dione) Legendum puto, A Diogene Stoico, qui Babylonicus vocatus eſt, cuius Panætius diſcipulus fuit. A Stoicis) Quorum philoſophia omnis à Rebuſpu. abhorrere videbatur, quòd ciuem nullum niſi ſapientem putarent, nullam ciuitatem niſi è ſapientũ cœtu conſtantem. Verbo tenus) Veteres Stoici de Repub. verbo differebãt: quam enim fingebant nulla erat, ac ne eſſe quidem poterat.

Ab hac familia magis iſta manarunt Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum: Heraclidéſque Ponticus profectus ab eodem Platone: Theophraſtus verò inſtitutus ab Ariſtotele abundauit, vt ſcitis, in eo genere rerum: ab eodémque Ariſtotele doctus Dicæarchus, huic rationi ſtudióque non defuit. Poſt à Theophraſto Phalereus ille Demetrius, de quo feci ſupra mẽtionem, mirabiliter doctrinã ex vmbraculis eruditorum ocióque non modo in ſolem atque in puluerem, ſed in ipſum diſcrimen aciémque produxit. Nam & mediocriter doctos, magnos in Repub. viros, & doctiſsimos homines non minus in Repub. verſatos, multos commemorare poſſumus: qui vero vtraq; re excelleret, vt & doctrinæ ſtudiis, & regẽda ciuitate princeps eſſet, quis facile præter hunc inueniri poteſt? A. Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus nobis, ſed perge vt cœperas.

AB hac familia) A Peripateticis & Academicis, vt ait Cicero lib. 4. de Finib. copioſe tractatꝰ eſt locus ciuilis, quem πολιτικὸν dicimus: Lib. 3. quoq; de Orat. eos appellatos eſſe dicit philoſophos πολιτικούς. Igitur ab iis ad Stoicos vt Diogenẽ & Panęcium iſta permanarunt. Legendum enim cenſeo, Ad hanc familiam. Heraclides) Hic ex Heraclea Ponti vrbe fuit, Platonis diſcipulꝰ & familiaris, à quo etiam ꝓfectionem in Siciliam parante, ſcholis eſt præfectus. Hic Dracone̾ cicurauit adeo, vt & vna veſcentem, & in eodem cubili recubãtem

haberet. Dicæarchus) Ex Meſſana vrbe Siciliæ fuit, Ariſtotelis auditor, Philoſophus, Rhetor & Geometres, de Spartanorum Repub. ac legibus ſcripſit. Scripſit & τριπολιτικόν. de Repub. Corinthiorum & Athenienſiū. Abund.) Habitauit V.L.1. valde verſatus eſt. Plau. maiorem partē in ore habitas meo. Ab vmbr.) Budæus ductū à σκιαμαχίᾳ, i. vmbratili pugna exiſtimat. Sententia eſt, Ciuilem doctrinam & diſputationes de Repub. nō ſolum ſub tecto ſcholiſq; philoſophorum exercuit, verum & ad iuſtū prælium deſcēdit, ac diſciplinam ciuilem in cōcertationes forenſes & Reip. gerendę contentiones, cuiuſmodi fere in populari ſtatu exiſtunt, produxit. Ductū potius à gymnaſiorū ambulationib⁹, quæ arborū vmbraculis erāt opacæ, vt in Academia & Lyceo. In ſolem) Vt in agmine milites ſolem & puluerem patiuntur: ſed & qui ſe in campo exercent. Vt & doctr.) Cicero libenter & ꝓpe impudenter laudem captat: quanquam hic minus immodeſte id facit, quàm in Officiis vbi præ ſe Demetrium contemnit.

M. Quæſitum igitur ab illis eſt, placerétne vnū in ciuitate eſſe magiſtratum, cui reliqui parerent: quod exactis regib⁹, intelligo placuiſſe noſtris maioribus: ſed quoniā regale ciuitatis genus probatū quondam, poſtea nō tam regni, quàm regis vitijs repudiatum eſt, nomen tantū videbitur regis repudiatum, res manebit, ſi vnus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. Quare nec Ephori Lacedæmone ſine cauſa à Theopompo oppoſiti regibus, nec apud nos Conſulibus Tribuni. Nam illud quidem ipſum, quod in iure poſitū eſt, habet Conſul, vt ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto Tribuno, qui poſt extitit, ne id quod fuerat eſſet. Hoc enim primum minuit conſulare ius, quod extitit ipſe qui eo non teneretur. deinde quod attulit auxiliū reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiā priuatis Cons. non parentibus. Q. Magnum dicis malum. nam iſta poteſtate nata, grauitas optimatium cecidit, conualuítq; ius multitudinis. M. Nō

eſt ita, Quinte: non enim ius illud ſolum ſuperbi⁹ populo, ſed violentius videri neceſſe erat, quo poſtea quàm modica & ſapiens temperatio acceſsit, conuerſa lex in omnes eſt. • Domum cum laude redeunto. Nihil enim præter laudem bonis atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neq; à ſociis reportandum.

INTELLIGO placuiſſe) Nam ante tribunitiam poteſtatem cõſules plane regium imperium habebãt Romæ. Quare nec Ephori) Theopompus Lacedæmoniorum rex poteſtati regum Ephoros oppoſuit, eoſdem propemodum ac qui Romæ tribuni erant. eorum autem poteſtas eò progreſſa eſt, vt etiam regem capitis condemnarent, ſed eam tamen vt nimis tyrannicam poſtea Cleomenes ſuſtulit, & regibus priſtinam poteſtatem reſtituit. Quinque numero erant. nomen habent, διὰ τὸ ἐφορᾶν. De his vide Ariſtotelem libr. 2. de Repub. Quod in iure poſitum) Nam prope regio conſul imperio eſt, eique magiſtratus omnes præter tribunum parent.

Ne id quod fuerat) Ne regia poteſtas, quæ vrbe exacta eſt, in Coss. remaneret. Priuatis Cos.) Nam priuati aduerſus vim Coss. ſæpe tribunos appellabãt, idque eſt quod in lege poſuit, plebes quos pro ſe contra vim auxilii ergo decem creaſsit. Ius multitudinis) Nam tribunitia poteſtate effectum eſt, vt aliquãdo Romæ maiores eſſent plebis quàm ſenatus opes. Saluſtius, Nam poſtquam Cn. Pompeio & M. Craſſo Coss. tribunitia poteſtas reſtituta eſt, homines adoleſcentes ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas animúſq; ferox erat, cœpere ſenatum criminando, exagitare plebem. Temperatio) Moderatio, quæ eſt quæſita oppoſita Coss. poteſtate tribunitia. Conuerſa lex in omnes) Ante tribunitiam poteſtatem optimates, vt qui ſoli conſules fierent, & cõſulem ſui ordinis fautorẽ haberent, legib⁹ ſuperiores regnabãt, plebes illis obnoxia agitabat: creatis verò tribunis nimia illorum potentia imminuta eſt ęquatis opibus vtriuſq; partis: omníſque teneri legibus cœperunt, cum trib. ſcita pro lege eſſent. Deinceps autem multa deeſſe, perfacile eſt ex lege colligere.

Iam illud apertum profecto eſt, nihil eſſe turpi⁹, quàm quenquam legari, niſi Reipub. cauſa. Omitto quemadmodum iſti ſe gerant atq; geſſerint qui legatione hæreditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur.

quũtur. in hominib' eſt hoc fortaſſe vitiũ. Sed quę ro quid reapſe ſit turpius, quã ſine procuratione Senator? Legatus ſine mandatis, ſine vllo Reipu. munere? Quod quidem genus legationis ego Conſul, quanquam ad commodũ ſenatus pertinere videatur, tamen approbante ſenatu frequentiſsimo, niſi mihi leuiſs. trib. pleb. tũ interceſsiſſet, ſuſtuliſſem. minui tamen tempus: & quod erat infinitum, annuũ feci. ita turpitudo manet, duiturnitate ſublata. Sed iam ſi placet de prouinciis diſcedatur, in vrbéq; redeatur. A. Nobis placet: ſed iis qui in ꝓuincijs ſunt, minime ꝓlacet. M. At vero, Tite, ſi parebunt his legibus, nihil erit iis vrbe, nihil domo ſua dulcius: nec laborioſius, moleſtiúſque prouincia.

IAM illud apertũ] Liberas reprehendit legationes, quas ſenatores plerunque impetrabant, ac titulo tenus gerebant. eas fere petebant, quibus in prouincia negocium eſſet, vt illic & gratia maiore, & poteſtate, & ſumptu minore res ſuas perſequerentur. Cicer. in Rullum, Hęreditatum obeundarum cauſa quibus vos legationes dediſtis, qui & priuati & priuatum ad negocium exierunt, nõ maximis opibus, neque ſumma auctoritate pręditi: tamen auditis profecto quàm graues eorum aduentus ſociis veſtris eſſe ſoleant. Legari) Legatum mitti. Hæreditates] Homines enim ꝓuinciales aliquando teſtamento Senatorem Romanum aliqua ex parte hæredem ſcribebãt. Sic in Minutii Baſilii falſo teſtamẽto hæredes adſcripti ſunt Craſſus & Hortenſius. Syngraphas perſeq.) Nomina appellant, & vſuras exigunt ex ſyngraphis. Quid reapſe) Id eſt re ipſa. Seneca in epiſt. Eoſdem libros cum Grammaticus explicuit, primum verbũ reapſe dici à Cicerone in commentarium refert. Procurat. ſenat.) Cum eſſe aliquod munus, & aliqua procuratio ſenatoris in Repub. debeat. Quodquidem genus] Cicero liberas legationes in Conſulatu repreſsit, & annuas fecit: poſtea lex Iulia etiam quinquennales indulſit. Cic. ad Atticum, Habent, vt opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi poteſt: bella eſt autem huiꝰ iuris quinquennii licẽtia. Leuiſs. trib.) Metellus nepos, vt opinor.

Sed iam ſi placet) Iocular iter dictum. Noſtra, inquit, oratio à ne-

V

gociis magiſtratibúſque prouincialibus ad res vrbanas, & magiſtratus Romanos reuertatur. aliorſum vertit qui reſpondet. atqui Legati, quos de prouincia inuitos tua lex auellit, nõ libenter in vrbẽ redibunt, relicto quæſtu prouinciali. Si parebunt) Quæ iubent vt ſociis pareant, ſe & ſuos contineant, populi ſui gloriam augeant, quæ muneris ſunt laborioſi & permoleſti.

Sed ſequitur lex quæ ſancit eam Tribunorum plebis poteſtatem, quæ in Rep. noſtra eſt. de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego frater quæro de iſta poteſtate quid ſentias. Nam mihi quidẽ peſtifera videtur. quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit. cuius primum ortum ſi recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obſeſsis vrbis locis, procreatum videmus. deinde cum eſſet cito legatus tanquã ex XII. tabulis, inſignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multo quoque tetrior & fœdior natus eſt. Quem enim ille non edidit? qui primum (vt impio dignum fuit) patribus omnem honorem eripuit: omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit: cum afflixiſſet principũ grauitatem, nunquam tamen conquieuit. Atque vt Cn. Flaminium, atque ea quæ iam priſca videtur propter vetuſtatem relinquam, quid iuris bonis viris T. Gracchi Tribunatus reliquit? & ſi quinquẽnio ante D. Brutum, & P. Scipionem Conſules (quos & quantos viros) homo omnium infimus & ſordidiſsimus Trib. ple. C. Curiatus in vincula coniecit, quod antè factum nõ erat. C. verò Gracchus ruinis & iis ſicis, quas ipſe ſe proieciſſe in forum

dixit, quib' digladiarētur inter ſe ciues, nónne omnem Reip. ſtatū permutauit? Quid iā de Saturnini ſupplicio reliquíſq; dicā? quos ne depellere quidē à ſe ſine ferro potuit Reſp. Cur autem aut vetera, aut aliena proferamus potius quàm & noſtra & recentia? Quis vnquā tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, vt cogitaret vnquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? Quem cum homines ſcelerati ac perditi non modò nulla in domo, ſed nulla in gente reperirent: gentes ſibi in tenebris Reip. perturbandas putauerunt: quod nobis quidē egregiū & ad immortalitatem memorię glorioſum, neminē in nos mercede vlla trib. potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet Tribuno. Sed ille quas ſtrages edidit? eas videlicet quas ſine ratione ac ſine vlla ſpe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. Quamobrem in iſta quidem re vehementer Syllam probo, qui Tribunis plebis ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatē ademerit, auxilij ferendi reliquerit. Pompeiúmque noſtrū in cæteris rebus omnibus ſemper ampliſsimis ſummíſque effero laudibus: de Tribunitia poteſtate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum.

Inter arma ciuium) Plebs propter nexos ob æs alienum, cū in mōtem ſacrum trans Anienem tria ab vrbe milia paſſ. ſeceſsiſſet, recōciliari non potuit, niſi datis Tribunis. Piſo in Auentinum ſeceſsionem fuiſſe factam dicit, quem Cicero ſequitur. Deinde cum eſſet.]

Nõ tã de ſecũda Tribunorum pleb.cõſtitutione fortaſſe loquitur, q uę ob ſcel⁹ Appij decẽuiri occupato à plebe primũ Auẽtino, dein de mõte ſacro, facta fuit: ac miſsis legatis, & interpoſita fide publica, datiſq; decẽ Tribunis, plebs in gratiam patrib⁹ rediit. q̃ de prima, in qua cito legatũ creatũ fuiſſe dicit, alludẽs niſi me fallit anim⁹ ad legatos qui tẽporibus Reip. flagitantibus plerũque ſubito aliquo decreto mittebantur, vt tum ſubito creati ſunt tribuni. Quis tamen iſtam ſcripturam veram præſtare auſit, cum in altero manu ſcripto codice (Duos enim habui) repererim octo legat⁹, & vel cito, vel breui tempore redundet? Ex duodecim tabu.] ad quoddã XII. tab. caput alluſũ eſt, ĩ quo de pueris agebatur, qui deprauatis & deformib⁹ mẽbris naſcũtur: eos enim inſignes & inſignitos Latini vocabant. Plautus, Milite. Ea mihi inſignitos pueros pariat poſteà, aut varũ, aut valgum, aut compernem, aut pętum, aut brochum. Multóque tetrior] Vetus ſcriptura varia eſt cretior & tretior: vnde tetrior factum putẽ, quod non improbo: mihi tamen iſta conſideranti in mentem venit ſcriptum fuiſſe, multo cõcretior & fœdior natus eſt, vt concretus contaminatũ & inquinatum ſignificet velut in illo Ciceronis verſu, Cũ clarã ſpeciẽ cõcreto lumine luna Abdidit. Quem enim ille. Trib. pleb.) Omnes improbi ab eo propemodum editi dici poſſunt, qui patres omni honore ſpoliauit, cum ſuis factis & exemplis eos ad audendũ impuliſſe videatur. Qui primũ.] Aut Canuleium intelligit, qui legem de promiſcuis patrum plebíſque nuptiis tulit, quod XII. tab. vetabatur: aut Licinium & Sextium, qui non multis poſt annis Tribuni fuerunt, ac rogationem tulerunt, vt etiam ex corpore plebis conſules fierent: quod offenſis patrum animis magna tandem contentione obtinuerunt. Impio] Quia auſpiciorum religio quæ patrum erat, contaminari videbatur cõmunicato cum plebe conſulatu, aut promiſcuis nuptiis ſacra gentium polluebantur. Principum] Id eſt, ſenatus. Atque vt C. Flaminiũ] C. Flaminius trib. plebis legem de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo tulit. Is conſul ad Thraſymenum exercitu ab Annibale deleto occubuit. Bonis viris] Optimatibus, ſenatoribus. Infra, Ea à nobili homine lata L. Caſsio, ſed pace familiæ dixerim, diſsidente à bonis. C. Curiatus) L. Cornelium Naſicam, cui Serapioni cognomen fuit, & D. Iunium Brutum Curiatius trib. plebis, quod non impetraret, vt ſibi denos quos vellet milites eximeret, in carcerem mitti iuſsit. Ab aliis non Curiatus, ſed Curiatus appellatur. Ruinis & emiſsitiis) Cum genera telorum ſignificare videatur quibus digladiarentur, pro ruinis, runis eſſe legendum aliquãdo putaui. Eſt enim runa genus teli. Vnde Ennius, Runata recedit, dixit. Ruinis tamẽ retineo, pro exitiis & euerſione. Mox le

gitur, Et iſsiciis in veteribus libris, ex quo factum emiſsitiis: fortè legendum ruinis & iis ſicis. Intelligit autem leges Agrarias & frumentarias C. Gracchi, quibus contentiones & pugnę inter plebē & optimates natæ ſunt. Domo.) Nam gens vna multas domos habet. Gētes ſibi.) Iura gētilitatis ſignificat, quæ violauit Clodius, cum ex genere patritio in adoptionē C. Fonteio homini plebeio iuniori maior natu lege Curiata ſe dedit, cum de cœlo tamē à Bibulo ſeruatū eſſet, vt vitio ſit adoptatus & contra leges. porro magiſtratus plebeios hi duntaxat gerere poterant, qui ex plebe erant. In tenebris.) In diſſenſione ciuium & diſsidio magiſtratuum. Licuiſſet tribuno.) Cū lex Curiata qua adoptatus eſt, lata ſit vitio: nullóque iure vel pōtificio, vel ciuili ſit adoptat⁹. Vehemēter Syllā] Cornel. Sylla dictatator Tribunorū plebis poteſtatē minuit, & legum ferēdarum illis ius ademit: interceſsionem reliquit: prohibuítque, ne his qui Trib. fuiſſent, alios poſtea magiſtratus gerere liceret. Pompeiúmq; noſtrum] Pompeius ex Hiſpania reuerſus, & Cos. cum Craſſo creatus, tribunitiam poteſtatem plebi reſtituit. Reprehendere libet.] Propter Pompeium amicum noſtrum: cuius ego nullum factum reprehendere poſſum.

M. Vitia quidem Tribunatus præclarè, Quinte, perſpicis: ſed eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſsis bonis malorum enumeratio, vitiorúmque ſelectio. Nam iſto quidem modo vel Conſulatus vituperabilis eſt, ſi Conſulum: quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali, ſed bonū quod eſt quæſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt Trib. plebis. quis negat? ſed vis populi multo vehementior multóque ſæuior, quæ ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quàm ſi nullum haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationē ſui non habet. At aliquando incēditur? & quidem ſæpe ſedatur. quod enim eſt tā deſperatū col-

legium, in quo nemo è X. ſana mente ſit? Quin per ipſum Tiberium Gracchum non ſolùm necłus, verum etiam ſublatus interceſſor fuerat? Quid enim illum aliud perculit, niſi quòd poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? Sed tu ſapientiam maiorum in illo vide. cõceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cũ principibus æquari ſe putarint. in quo vno fuit ciuitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt? & præter eos, quanuis enumeres multos, licet. Cum deni creantur, nullos in omni memoria reperies pernicioſos Tribunos: leues etiam non bonos fortaſsè plures. inuidia quidem ſummus ordo caret, plebs de ſuo iure periculoſas contentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen ſic data eſt, vt multis præclariſsimis addiceretur, vt auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſa, quę optime & dulciſsime frater, incidit in Tribunitiam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. nõ enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed vincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiũcto terrore etiã militari. neq; nobis cum illa tũ peſte certamẽ fuit, ſed cum grauiſſimo Reip. tempore, cui ſi non ceſsiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. Atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non mo-

dò liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus chara non eſſet? Quòd ſi is caſus fuiſſet rerum quas pro ſalute Reipu. geſsimus, vt non omnibus gratus eſſet, & ſi nos multitudinis vis furentis inflammata inuidia pepuliſſet: ſi Tribunus aliquis ſic in me populum ſicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum incitaſſet: ferremus ô Quinte frater, conſolarentúrque nos non tam philoſophi qui Athenis fuerũt, qui hoc facere debent: q̃ clariſsimi viri, qui illa vrbe pulſi, carere ingrata ciuitate, q̃ manere in improba maluerunt. Pompeium verò quòd vna iſta in re non ita valde probas, vix ſatis mihi illud videris attendere, non ſolum ei quid eſſet optimum videndum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium. ſenſit enim deberi nõ poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quã tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, quî poſſet carere cognita? Sapientis autem ciuis fuit, cauſam nec pernicioſam, & ita popularem, vt non poſſet obſiſti, pernicioſe populari ciui nõ relinquere. Scis ſolere, frater, in huiuſmodi ſermone vt tranſiliri aliò poſsit, dici admodum. A. Prorſus eſt ita. Q. Haud equidem aſſentior, tu tamen ad reliqua pergas velim. M Perſeueras tu quidem, & in tua vetere ſententia permanes. Q. Nunc mehercule. A. Ego ſanè à Quinto noſtro diſſentio: ſed ea quæ reſtant audiamus.

In omni re accuſanda] Res omnis æſtimanda eſt ex bonorum & malorum compenſatione, vtra præponderent. non enim temere

quicquam reperias cui non inſit aliquid mali. Quod eſt] Ciuitatis ſalus ex ordinum concordia. Ducem quod habet.] Vt tribunum pleb. Incenditur] Tribunitia poteſtas interdum inflammatur vehemētius & furioſius in ſenatum: tamen ſi vnus è decem ſana mente ſit, eius interceſsio furentes aliorum conatus repreſſerit. Quin per ipſum Tiberium] Tiberius Gracchus cum inuitis equitibus ac Senatoribus legem Agrariam ferret, M. Octauio collegæ cauſam aduerſæ partis defendenti, poteſtatem lege lata abrogauit. Obſeruatum autem Iulius Obſequens ait, Neminem qui magiſtratum collegæ abrogauiſſet, annum ſuperuixiſſe. Ex his Brutus fuit, Tib. Gracchus, P. Tarquinius. Pro nectus, quod in veteribus libris eſt, vetitus quidam legunt: eſtq́; hypophora. Verum etiam ſubla.] abrogata poteſtate. nectus erit tanquam peremptus & prohibitus. nō ſolū peremit interceſsionē Gracchus, cū intercedenti collegæ non paruit: verum etiam ſuſtulit, ei abrogata tribunitia poteſtate. Sed tu ſapientia] Legendū puto, Sed tu ſapiētiam maiorum in hoc vide.

Inuentum eſt temperamentum.] Inuenta moderatio eſt & temperatio. Ciuitatis ſalus.] In illa æquationē quæ ſeditionē omnē reſtinxit, cōcordiā peperit. Nullos in omni.] Perniciosũm Trib. plebis nulla vnquā ætate ꝓpè reperias fuiſſe: ſed leuē, aut nō bonū poſſis, quales Gracchi & Saturnini fuerūt. ſed vt hoc ſit ī iſta poteſtate mali, hoc boni quęſitū eſt, q̄d de ſenat⁹ inuidia detractū eſt. Nā ante tribunitiā poteſtatē inuidioſa erat ſenat⁹ potētia. Re, nō verbo] Datis trib. qui plebis libertatē tuerentur. Multis pręclariſs.] Viris honeſtiſsimis tribunatus plerūque mandabatur, & bonorū ſtudioſis. Quinetiā poſt Syllę tēpora patritij quidā tribunatū adepti ſūt. Ita non ſolum plebi, ſed & principibus prodeſt hæc poteſtas, quæ alioqui libenter optimatum auctoritati cedit. Cum tribunatu.] Nam Cicero nunquam plebis libertatem, aut commoda oppugnauit, quæ trib. tueri debent. Vincula ſoluta ſunt.] Clodius, vt Ciceronem vrbe expelleret, carceres refregit, cuſtodias, ſeruos, gladiatores, omnéſque ſicarios aduerſus eum armauit: in hāc ſententiam hac de re ſępe loquitur Cicero, cum intelligendum ſit colluuionem & fecem vrbis à Clodio in eum incitatam fuiſſe. Terrore militari.] Erat enim ad portas cum imperio & exercitu Cæſar: cuius arma Ciceroni Clodius intendebat. Peſte.] id eſt, Clodio.

Grauiſsimo tempore.] Cum omnia commoueri viderētur, & proſcriptio, cedes, direptio denūciaretur. Fructū tuliſſe.] Salua eſſe patria diu nō potuiſſet, quā cōſ. ſeruauerā. Exitus rei.) Cū tātis omniū ordinum ſtudiis reuocatus ſum: id indicauit cum grauiſsimo tempore mihi certamē fuiſſet non cum plebe. Et ſi quis in] Si tribunus aliquis in me populum, legendum eſt. Gracchus in Sęnatem.]

P.Popi.

P. Popilius Lenas cum Prætor Tib. Gracchi amicos in exiliū egiſſet, vi C. Gracchi expulſus, poſtea L. Beſtiæ rogatione reſtitutus eſt. Saturninus in Metellum.] Apuleius Saturninus cum legem Agrariā per vim tuliſſet, Metello Numidico, qui in eam iurare noluerat, diē dixit: cum autem ab optimatibus Metellus defenderetur, ne tamen ſeditionis auctor eſſet, in exilium abiit. Nō tam philoſop.] Quorū de ferendo exilio extāt ſcholę: & qui animi ęgritudines philoſophię monitis æquo animo ferre docent. Qui vrbe pulſi.] Vt Ariſtides & Themiſtocles. Deberi.] Eius tanquam ſolutionem differri, vt ſupra, Et tibi horū deberi nihil poteſt. Dici admodum.] In dialogis qui reſpondet, cum diſputanti aſſentitur, dicere ad modum ſolet, vt vna re pertractata aliò tranſiri poſsit. Haud equidem aſs.] Ad modum non dicam nec aſſentiar, tu tamen ad reliqua perge.

M. Deinceps igitur omnibus Magiſtratibus auſpicia & iudicia dantur. iudicia, vt eſſet populi poteſtas, ad quā prouocaretur: auſpicia, vt multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ. ſæpe enim populi impetum iniuſtum auſpiciis Dij immortales repreſſerunt. Ex his autem qui magiſtratum ceperunt quod Senatus efficitur, populare eſt ſanè, neminem in ſummum locum, niſi per populum venire, ſublata cooptatione cēſoria. Sed præſto eſt huius vitij temperatio, quòd ſenatus lege noſtra confirmatur auctoritas. Sequitur enim, Eius decreta rata ſunto. Nā ita ſe res habet, vt ſi Senatus dominus ſit publici cōſilij, quódq; is creuerit, defendāt omnes: & ſi ordines reliqui principis ordinis conſilio Remp. gubernari velint, poſſit ex temperatione iuris, cum poteſtas in populo, auctoritas in Senatu ſit, teneri ille moderatus & concors ciuitatis ſtatus: præſertim ſi proximæ legi parebitur. nam proximū eſt, Is ordo vitio careto:

cæteris ſpecimen eſto. Q. Præclara verò frater iſta lex: ſed & latè patet, vt vitio careat ordo, & Cēſorē quærat interpretē. A. Ille verò & ſi eſt totus tuus ordo, gratiſsimámque memoriā retinet Conſulatus tui, pace tua dixerim, non modò Cenſores, ſed etiā iudices omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta Attice. non enim de hoc Senatu, nec his de hominibus qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi qui fortè his legibus parêre voluerint, hęc habetur oratio. Nam cum omni vitio carere lex iubeat, ne veniet quidem in eum ordinem vnquam vitij particeps. Id autem diffi cile factu eſt, niſi educatione quadā & diſciplina, de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fuerit loci aut temporis.

Iudicia] Comitia. comitijs eni populus de cādidatis iudicat. Cic. in Rullum, Ita cum maiores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus iudicare. Vt eſſet) Cum enim de magiſtratibus iudicet, ad eū vt ſuperiorē prouocari poterit. Auſpicia) Nō enim haberi comitia rogandis magiſtratibus, niſi auſpicato poſſunt, aduerſáque auſpicia diem dirimunt & moram obiiciunt. Inutiles comitia] Conuentus & comitia. Sic Meſſala, Conſul ab omnibus magiſtratibus & comitiatum & concionē auocare poteſt. Auſpicijs) Aduerſis, quorum obnūciatio diem tollit. Popularem) Emendo, populare eſt. Caput enim hoc legis populare eſt, cum dignitas ſenatoria beneficium populi efficiatur. Cooptatione cenſoria) Cenſores, quæſtores, equites illuſtres, & viros inſignes in ſenatum cooptabant. Hanc cooptationem lege Cicero tollit, cum ex magiſtratibus ſenatū efficit. Tēperatio) Moderatio & tēperamentū popularis legis. Decreta rata) Nam ſenatuſconſulta partem iuris ciuilis cōſtituebant, eiſque plebs ac Quirites, vt patres plebiſcitis lege Hortenſia, tenebantur. Dominus publici) Vt reuera eſt. Quódque is creuerit) Eiúſque decreta rata ſint. Temperatione) Temperamento & moderatione. Poteſtas in pop.) De poteſtate populi & ſenatus auctoritate, vide Budęi annotationes. Cicero autem in libris de Republ. Rempublicam definiebat rem eſſe populi, quam illic ex ani

ſtocratiæ & democratię temperamento, qualis antiqua Romanorũ fuit, optimam exiſtimabat. Cenſorem quærat) Iſtam legem oſtendit nihil egere Cicero interpretatione, ſed cenſoris animaduerſione & notatione opus eſſe, vt probroſi ordine moueatur. Iſta enim eſt cēſoris interpretatio. potius Quærit legendũ cēſeo, quàm Quærat: ſic emendaui, Lex eſt & late patet, ex veteribus libris. Tuus totus) Etſi tu ei ordini chariſsimus es. Conſulatus tui] Nam in cõſulatu Cicero ſenatus potentiam defenderat & conſtituerat: & cum ſenatu equeſtrem ordinem coniunxerat. Infra, Eámque optimam Rempub. duco, quam hic Cos. cõſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorum. Pace tua) Quia non libenter eos vituperari audimus, qui nobis bene volunt. Defatigare) Tantum abeſt vt animaduerſionibus cenſoriis corrigi poſsit, vt omnes iudices defatigaturus ſit.

A. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus vero largitur longitudo diei. Ego autem etiam ſi prætericris, repetam à te iſtum de educatione & de diſciplina locum. M. Tu verò & iſtum, Attice, & ſi quem alium præterij. Cæteris ſpecimen eſto. quod ſi eſt, tenemus omnia. Vt enim cupiditatibus principum & vitiis infici ſolet tota ciuitas, ſic emendari & corrigi continentia. Vir magnus & nobis omnibus amicus L. Lucullus efferebatur, quaſi commodiſsimè reſpondiſſet, cum eſſet obiecta magnificentia villæ Tuſculanæ, duos ſe habere vicinos, ſuperiorem Equitẽ Ro. inferiorem libertinum, quorum cum eſſent magnificæ villæ, cõcedi ſibi oportere quod iis qui inferioris ordinis eſſent, liceret. Non vides Luculle à te idipſum natum, vt illi cuperent? quib' id ſi tu non faceres, non liceret. quis enim ferret iſtos, cum videret eorum villas ſignis & tabulis refertas, partim publicis, partim etiam ſacris & reli-

gioſis? quis non frangeret eorum libidines,niſi illi ipſi qui eas frangere deberent,eiſdem tenerentur? Nec enim tantum mali eſt peccare principes(quã-quam eſt magnum hoc per ſe malum) quantum illud, quòd permulti etiam imitatores principum exiſtunt. nam licet videre, ſi velis replicare memoriam temporum,qualeſcũque ſummi ciuitatis viri fuerint, talem ciuitatem fuiſſe: quæcunque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo ſecutam. ídque haud paulò eſt verius, quàm quod Platoni noſtro placet,qui muſicorum cantibus ait mutatis,mutari ciuitatum ſtatus: ego autem nobilium vita victúque mutato,mores mutari ciuitatũ puto. Quo pernicioſius de Rep. merẽtur vitioſi principes, quòd non ſolum vitia concipiunt ipſi,ſed ea infundunt in ciuitatem,neque ſolum obſunt quod illi ipſi corrumpũtur, ſed etiam quòd corrumpunt: plúſque exemplo, quàm peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinẽ cunctum, coanguſtari etiam poteſt. pauci enim atque admodum pauci honore & gloria amplificati, vel corrumpere mores ciuitatis,vel corrigere poſſunt. Sed hæc & nunc ſatis, & in illis libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua veniamus.

DIEI) Æſtiui & ſolſtitialis. Iſtum de educatione) Multa de hac re Plato in lib. de Rep. & de Leg. diſſerit: & Ariſtoteles in Politicis. Sunt enim educatione & diſciplina animi ad virtutem informandi, neque ſine diſciplina fructus eſt vllus bonarum legum. Lex enim à vitiis deterret, diſciplina ad virtutem inſtituit. Ex hoc autem loco perſpicuum eſt libros aliquot Ciceronis deſiderari. Specimẽ eſto)

Virtutis exemplum & probitatis. L.Lucullus) Magnificas habuit duas villas Lucullus, Neapolitanam & Tuſculanam, auctor Plutarchus. Libertinum] Libertini olim non tantũ erant qui ex iuſta ſeruitute manumiſsi fuerant: verum etiam ab illis oriundi. Tranquillus, Ac ſic quoq; reprehenſionem verens, etiam Appium Cęcum cenſorem generis ſui proauctorem libertinorum filios in ſenatum adlegiſſe docuit: ignarus temporibus Appii & deinceps aliquãdiu, libertinos dictos non ipſos qui manumitterentur, ſed ex his ingenuos procreatos. Signis & tab.] Statuis & pictis tabulis, raptis partim ex foris locíſque publicis vrbium: partim ex delubris, quibus iſta cõſecrata fuerãt. Eiſdẽ tenerẽtur] Libri vet. Cupiditatis eiuſdẽ tenerẽtur habẽt: quomodo teneri furti dicim⁹. ſic apud Plautũ cũ genitiuo caſu iũgitur. Replicare] Reuoluere & explicare quod tanquam plicatum & inuolutum erat. Pro Sylla: vt ne replices annalium memoriam ex domeſticis imaginibus inuenies. Qualeſcunque ſummi ciuitatis) Atqui ſententia hæc Platonis eſt, vel Cicerone teſte: Erãt præterea hæc animaduertenda in ciuitate, quæ ſunt apud Platonem noſtrum ſcripta diuinitus, quales in Republica principes eſſent, tales reliquos ſolere eſſe ciues. Plato autem ſic. μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν καὶ τοὺς νόμους, ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ, μηδὲ νῦν γε ἄλλῃ γίγνεσθαι, μηδ' αὖθίς ποτε γενήσεσθαι, Id eſt, Ne quis vobis o amici perſuadeat aliter vnquam ocius & facilius mutaturam leges ciuitatem, quàm principum auſpicio & exemplo: nec vos nunc ſecus fieri, aut in poſterum aliquando futurum putetis. Concipiunt.] Vitiis imbuũtur, vitia comprehendunt. Infundunt.] Exemplo reliquos ciues inficiunt & corrumpunt. Dilatata] Nam de toto ordine ſenatorio pronuntiata eſt. Coanguſtari.] Etiam iſtud in paucis principibus verum eſt, non tantum in toto ordine. In illis libris] in libris de Republica.

Proximum eſt autem de ſuffragiis, quæ iubeo nota eſſe optimatibus, populo libera. A. Ita mehercule attendi, nec ſatis intellexi quid ſibi lex, aut quid verba iſta vellent. M. Dicam Attice, & verſabor in re difficili, ac multum & ſępe quæſita: ſuffragia in magiſtratu mandando, aut de reo iudicãdo, atq; in lege aut rogatione, clàm anpalàm ferre melius eſſet. A. An etiam id dubium eſt? Q.

Vereor ne à te rurſus diſſentiam. M. Non facies, Quinte:nam ego in iſta ſum ſenteutia,qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil vt fuerit in ſuffragiis voce melius,ſed obtineri an poſsit videndũ eſt. Q. Frater, bona tua venia dixerim, iſta ſententia maximè & fallit imperitos,& obeſt ſæpiſsimè Reipub. cum aliquid verum & rectum eſſe dicitur:ſed obtineri,id eſt,obſiſti poſſe populo negatur.Primum enim obſiſtitur cum agitur ſeuere.deinde vi opprimi in bona cauſa eſt meliu s, quàm malè cedere. Qui autem non ſentit omnem optimatum auctoritatem tabellariam legẽ abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit, idem opppreſſus dominatu ac potentia principum flagitauit. Itaque grauiora iudicia de potentiſsimis hominibus extant vocis, quàm tabellæ. Quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus,non latebra danda populo,in qua bonis ignorantibus, quid quiſque ſentiret, tabella vitioſum occultaret ſuffragium. Itaque iſti rationi neque lator quiſquam eſt inuentus, nec auctor vnquã bon'.Sunt enim quatuor leges tabellariæ:quarũ prima de magiſtratibus mãdandis:ea eſt Gabinia,lata ab homine ignoto & ſordido. Secuta biennio pòſt Caſsia eſt, de populi iudicio. ea à nobili homine lata L. Caſsio, ſed (pace familiæ dixerim) diſsidente à bonis, atq; omnes rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt ter

tia,de iubendis legibus ac vetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos, ſalutem à bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis ſuffragiũ,quod ipſe Caſſius exceperat,perduellionis. dedit huic quoque iudicio Cœlius tabellam, docuítque quoad vixit,ſe vt opprimeret C. Popilium,nocuiſſe etiam Reip. Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtrã, habebat,ferenti legem tabellariã. Excitabat enim fluctus in ſimpulo,vt dicitur,Gratidius:quos pòſt filius eius Marius in AEgæo excitauit mari,ac noſtro quidem. Quæ cum res eſſet ad ſe delata,Scaurus Cos. Vtinam, inquit, M. Cicero iſto animo atque virtute in ſumma Repub.nobiſcum verſari, quàm in municipali maluiſſes. Quamobrem quoniam non recognoſcimus nunc leges populi Ro. ſed aut repetimus ereptas,aut nouas ſcribimus:nõ quid hoc populo obtineri poſsit, ſed quid optimum ſit, tibi dicendum puto. Nam Caſsiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet: quo auctore lata eſſe dicitur:tu ſi tabellariam tuleris,ipſe præſtabis.nec enim mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è vultu eius intelligo. A. Mihi verò nihil vnquã populare placuit: eámque optimam Rempu.eſſe duco,quam hic Cos.conſtituerat,quæ ſit in poteſtate optimorum.

Populo libera) Libera ſunt quando non voce,ſed tabella feruntur. Aut lege aut)Lex eſt quod pop.Rom.ſenatorio magiſtratu,vt conſule rogante conſtituebat.Rogatio autem latiꝰ patet quàm lex; & plebiſcitum etiam ſignificat:nimirum quod plebs plebeio magiſtratu,vt tribuno interrogante,ſciſcebat. Clam an palam] Cum voce ſuffragia feruntur,auctoritas optimatium eorúmque qui magiſtratibus functi ſunt,plus valet,cum pauperiores & tenuiores eorum ſententiæ palam refragari non auſint: at cum tabella ſuffragia feruntur,ſine vllo metu libere populus ſuffragari poteſt. Saluſtius, Igitur duabus rebus confirmari poſſe ſenatum puto, ſi numero auctus,per tabulam ſententiam feret. Tabella obtentui erit,quo magis animo libero facere audeat. Obtineri an poſsit] Tantū enim in Rep. contendendum eſt,quantum obtineri poſsit. Tabellariã legem.] Nam ea lege conualuit ius & libertas multitudinis: cum autem ſuffragia voce ferebãtur,auctoritas optimatum multum poterat & gratia.Cic.pro Plancio,Populo grata eſt tabella, quæ frontes operit, hominum mentes tegit, dátque eam libertatem, vt quod velint faciant. Vocis quàm tabellæ] Grauiora de reis iudicia populi erant cū voce,quàm cū tabella ſuffragiū ferebatur.nō enim iſta cōdēnandi libidine,optimatū verecūdia vtebatur.& poſt tabellariã legē magnificū erat vocis ſuffragiū.Cic.in Rullū,Sed tamē magnificētiꝰ atq; ornatiꝰ eſſe illo nihil poteſt,quòd meis comitiis nō tabellã indicē tacitæ libertatis,ſed vocem viuam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis. Nam interdum populus candidatum, qui de Repu. optimè meritus eſſet,magno certatim ſtudio & effuſa lætitia vel conſulem, vel ædilem, vel prætorē voce declarabat. Nimia libido.)Qua nimium vtebantur,populo voce ſuffragium ferente. Non latebra.)Non occultandum tabella ſuffragium. Neque lator.) Lator qui legem fert vt Trib. auctor cuius ſuaſu cōſilióque facit:vt lator Caſsius,auctor Scipio fuit.

Gabinia eſt.] Lex Gabinia tabellam duntaxat in magiſtratibus creandis dabat. Caſsia verò cautum erat, vt populus cum iudicaret, niſi in Perduellionis crimine, in quo vocem reliquit, tabella ſententiam ferret. Carboniana legum lationi & abrogationi tabellam dedit. Cæliana, Perduellionis iudicio, quod à Caſsio exceptum fuerat. Cice.de amicitia. Videtis in tabella iam ante quãta ſit facta labes: primo Gabinia lege, biēnio autem poſt Caſsia.Videre iam videor populum à Senatu diſiūctum, & multitudinis arbitrio res maximas agi. Biennio poſt.) Caſsius Longinus Trib.pleb.Lepido & Mancino Coſs.legem tulit,vt populus non voce,ſed tabella ſuffragium ferret,quæ diu ſancta & incorrupta manſit. Pace familiæ

miliç dixerim.) Quæ ſeuera ſemper fuit & à populari leuitate aliena. Cicero in Verrem, L. Caſsius ex familia tum ad cęteras res, tũ ad iudicãdum ſeuerisſima. Defatigare.] Tantũ abeſt vt animaduerſionibus cenſoriis corrigi poſsit, vt omnes iudices defatigaturus ſit.

Carbonis eſt tertia.) C. Carbo, qui hanc legem tulit, perpetua in populari ratione leuitate fuit. Ideoq; morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicum vẽdicauit. Is & Trib. pleb. ſeditioſus, & P. Africano vim attuliſſe exiſtimatus eſt, & L. Craſſo accuſante cantharidas ſumpſiſſe dicitur. Ne reditus quidem.) Ad optimates, à quibus in Tribunatu diſſenſerat. A bonis.) A ſenatoribus qui iudicabant. Nam deſperatione cauſæ cantharidas ſumpſiſſe dicitur. Perduellionis] Vlpianus, Qui perduellionis, inquit, reus eſt, hoſtili animo aduerſus Rempub. vel principem animatus eſt. Nam perduellis hoſtis vocatur. eſtq; perduellio atrocisſimũ gen' læſæ maieſtatis apud Vlpianum. olim in atrocisſimis facinoribus poni ſolebat, vt in Horatio, interfecta ſorore, perduellionis & hoſtilitatis crimẽ fuit. Idq; eſt quod Liuius ait, Lex horrẽdi carminis erat, duũuiri perduellionẽ indicent, grauitatẽ facinoris nomine ſignificante hoſtili pœne manu perpetrati: ſic à nonnullis in Manilij cauſa Liuius ait ſcriptũ eſſe duũuiros creatos fuiſſe qui capitis anquirerẽt, paucáq; omnino ſunt huius generis iudicia facta: ſic in Poſthumi cauſa ad atrocitatẽ facti occiſo ſacroſancto Tribuno, iudicium perduellionis fuit.

Docuitque.) Ex veteribus libris in quibus C. Populum legitur, emẽdaui C. Popilium, quem vt apud populum atrocisſimo iudicio perduellionis opprimeret, & tabellariam legem tulit, & multa alia in tribunatu improbè & ſeditioſe fecit Cęlius. Popilium.) C. Popilius in exilium actus Nuceriæ ciuem ſe dicauit. vt ſcribit Cicero ꝓ Cornelio Balbo. Mario Gratidio] Veteres libri M. Gratidio, vt in Bruto, Doctus autem Græcis literis propinquus noſter factus ad dicẽdũ M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris. Excitabat enim.] Hoc ſpeciem ænigmatis habet. ſignificat autẽ patrem Gratidiũ turbas in municipali rep. excitaſſe, filiũ vero in rep. Romana, maximos tumultus. Simpulũ auctore Feſto, vas paruũ eſt, non disſimile cyatho, quo vinum in ſacrificiis libabatur: vnde & mulieres rebus diuinis deditę Simpulatrices vocantur. Sic vocatur tanquam ſimplũ, vt quod nũc templum dicimus, veteribus tempulum erat. vnde apud Plautum Aulularia ſcribitur, Nam ſi ignis viuet tu extinguere extempulo, pro extemplo. Itaque forte ſimpularia funera dici debẽt, quæ ſimpludearia apud Feſtum ſcribũtur. Varro à ſumendo deducit, & ſimpulum. Perottus idẽ poculi genus putat Sympinium, & mulieres reb. diuinis deditas Sympinatrices appellat: ita, vt opinor, in Feſto legẽs, ac etymon Græcum ſequens. apud Nonium Simpuuium ſcribitur.

Sympu lum

Cicero de Repu. Oratio extat Lælij,quã omnes habemus in manibus,quàm ſimpuuia pontificũ diis immortalibus grata ſint ſamięq; vt is ſcribit, capedines. Nam ſic locum hunc legit V. C. Æmarus Ranconetus. Simpuuium quoque à Plinio & Iuuenale vocatur. Varro autem ait vas eſſe minutatim fundens,in cuius locum ſucceſſerit in cõuiuiis ἐπίχυσις. Vnde,inquit,veteres res minutas nulliúſq; precij Simpularias appellabant. Marius.] Marcus Marius Gratidianus C.Fimbriæ filius à Gratidio adoptatus in prætura,re nũmaria conſtituta,tam charus populo fuit,vt omnibus vicis ei ſtatuę ponerẽtur, & thure cęreiſq; coleretur:ei Catilina Sylla vrbe potito caput ſecuit & per vrbẽ circuntulit.Gratidianus igitur fuit in rep. gerenda leuis,& popularis. Ægeo)In vaſto mari,id eſt,in rep.Romana non municipali vt eius pater.Nã Ægeũ in mediterraneo mari vaſtiſsimũ e ſt.hinc illud Horatij,Ægeum nauta ſecet mare. Ac noſtro quidem) NamÆgeum mare Græcum eſt,Tyrrhenum,Romanum.Alluſum eſt ad mediterraneum mare quod noſtrũ dicitur. Mela, Id omne qua venit quáque diſpergitur vno vocabulo noſtrum mare dicitur. Quidam exordiũ alterius conuerſionis eſſe volunt,leguntq;, Ac noſtro quidam cum res eſſet. legendum tamen puto, Quæ cum res,non vt obtinuit,qui cum res.In mari autem noſtro quod ait, id eſt,Tyrrheno,& infero,allegorice Rẽpub.intelligit. Municipali.) In Arpinati rep.Recognoſcimus)nõ recenſemus,non enumeram⁹.

Nam Caſsiæ) Adiuuante Scipione Æmiliano illam tabellariam legem Caſsius tulerat. Cicero in Bruto,Tum L.Caſsius multum potuit non eloquentia, ſed dicendo tamen, homo non liberalitate, vt alij,ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis. Cuius quidem legi tabellariæ M.Antius Briſo Trib.pleb.diu reſtitit,M.Lepido Coſ.adiuuante. Eaq; res P. Africano vituperationi fuit,quod eius auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tuus.) Qui in tuis de Repu. libris loquitur. Si tabellariam.] Præſtandũ tibi factum tuũ fuerit,ſi his libris legem de ſuffragiis per tabellam ferendis ſcripſeris. Quam hic conſul.]Cicero lib. 1. ad Atticum, Reipub. ſtatum illum,quem tu meo conſilio,ego diuino confirmatum putabam,qui bonorum omnium conſenſione & auctoritate conſulatus mei fixus & fundatus videbatur,niſi quis nos Deus reſpexerit,elapſum ſcito eſſe de manibus vno hoc iudicio. proinde conſulatũ ſuũ Ariſtocratiam videtur etiam appellare in epiſtolis ad Atticum, Totum hunc locum,quem in Ariſtocratia ego variè meis orationibus,quarum tu Ariſtarch⁹ es, pingere ſoleo de flamma,de ferro. Optimorum.] id eſt,ſenatus.

M.Vos quidem,vt video, legem antiquaſtis ſi-

ne tabella: ſed ego, & ſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen libertatem iſtam largior populo, vt & auctoritate valeant, & vtantur bonis. ſic enim à me recitata lex eſt de ſuffragiis, Optimatibus nota, plebi libera ſunto. Quæ lex hanc ſententiam continet, vt omnes leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ratione ſuffragium. Ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. Pontes etiam lex Maria fecit anguſtos: quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, vt ſunt ferè, nō reprehendo: ſin valuerint tantum leges, vt ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellā, quaſi vindicem libertatis: dūmodo hęc optimo cuiq; & grauiſsimo ciui oſtēdatur, vltróq; offeratur, vt in eo ſit ipſo libertas, ī qua populo poteſtas honeſtè bonis gratificandi datur. Eóque nunc fit illud quod à te modo, Quinte, dictū eſt, vt minus multos tabella cōdemnet, quàm ſolebat vox: quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua voluntas auctoritati aut gratiæ traditur. Itaque vt omittam largitione corrupta ſuffragia, non vides, ſi quādo ambitus ſileat, quęri in ſuffragiis, quid optimi viri ſentiant? Quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

VOS quidem vt) Legem tabellariam non tabella, ſed voce antiquaſtis. Tabellę dabantur in ſuffragio ferēdo, in quibus vel, Vti rogas, ſcriptum erat: vel Antiquo. In illis libris Scipio] Etſi in libris de rep. legem tabellariam defendit à Caſsio latam, non tamen tātum libertatis populo largior, quātum Africanus: ſed tabellas ſuffragiorum & libertatem relinquo, dum populus eas bonis oſtendat.

Poſtea latæ.)Poſt leges tabellarias. Ne quis inſpiciat.] Hę leges cautum eſſe volebant ſuffragiorum libertati.alterius ergo tabellam inſpicere non licebat, nec alterum rogare vt ſuffragetur cuipiam, nec appellare & cōuenire iſta de re. Hę leges, vt tabellariæ,latę ſunt aduerſus ambitionem & gratiam optimatium.Pōtes etiam.)C.Marius Trib.plebis legem de ſuffragiis vt Plutarchus ait, repugnante Cotta Cos.& pleraque nobilitate tulit:ea pōtes anguſtos faciebat, ne quis illic præter eum qui ſuffragium ferret cōſiſtere poſſet ad appellandum rogandúq;. Suffragia porro per pontem ferri ſolita , ex prouerbio,Sexagenarios de ponte deiici,notū eſt:hinc & ſenes depontani dicebantur , quòd à ſuffragiis & negociis publicis liberi erant. Huc pertinet illud de Cępione, Pontes diſturbat,ciſtas deiicit. Sin valuerint tamen.]Quod noſtræ profecto efficient,vt nihil iſtis opus ſit,ne quis inſpiciat tabellam,ne roget,ne appellet.

Vindicem libert.] Quæ eum quaſi in libertatē aſſerat & vindicet liberè ſuffragaturum. Quòd populo.] Iis enim oſtendent,quibus gratum facere velint,& quibus ſuum ſuffragium probatum eſſe cupiāt. Eóque nūc fit illud.]Ita in reo iudicando minus multi tabella condemnabuntur quàm condemnabantur voce,quoniā Quintus nunc queritur populum tabella abuti ad condemnationē bonorū.

Licere.] Ius eſſe ſatis eſt liberè tabella damnandi. Reliqua voluntas.]De reliquo libenter populus gratificabitur bonis modo tabellæ ius habeat,cum eam oſtendere bonis cogatur. Quid opt.viri.] Iuſtiſsima Ciceronis eſt lex,quæ tabellare plebi ſuffragiū permittit,ſed eſſe notum optimatibus vult,cum præſertim in comitiis quærat rogator comitiorum aut præco,quid optimi viri ſentiant, qui ex ſuis centuriis magiſtratus renunciant , quanquam tabella ſuffragium fertur.Huc pertinere videtur illud Ciceronis ex lib.2.de Oratore, Ex eodem hoc vetus illud eſt quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem,cùm ex centuria ſua renunciaret Acridinum Cos.præcóque dixiſſet, Dic de L. Manlio, Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem eſſe arbitror. Species libertatis.) Non vera libertas,ſed eius quædam aſsimulatio & ludibrium hac lege tabellaria conſtituitur,cum ſuffragium bonis oſtendatur. Contētionis cauſa.)Nam propter paucorum ambitionē tabellā libertatis vindicem magna contentione & rixa populus flagitauerat.

Sequitur,quibus ius ſit cum populo agendi,aut cum Senatu:deinde grauis, & vt arbitror,præclara lex: Quæ cum populo quæque in patribus agen-

tur, modica ſunto, id eſt, modeſta, atque ſedata. Actor enim moderatur & fingit non modò mentem ac voluntates, ſed penè vultus eorũ apud quos agit: quod in Senatu non difficile eſt: eſt enim Senatoriis cuius non ad actorẽ referatur animus, ſed qui perſe ipſe ſpectare velit. Huic iuſſa tria ſũt: Vt adſit: nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: Vt loco dicat, id eſt, rogatus: Vt modo, ne ſit infinitus. Nam breuitas non modo Senatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. Nec eſt vnquam longa oratione vtendum, niſi aut peccante Senatu, quod fit ambitione ſæpiſsimè, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem vtile eſt: aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia vel ad hortandum, vel ad docendum. quorum generũ in vtroque magnus noſter Cato eſt. Quódque addit, Cauſas populi teneto: eſt Senatori neceſſarium noſſe Remp. id quod late patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos ſocios Reſp. habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios, qua quiſque ſit lege, conditione, fœdere: tenere conſuetudinẽ decernendi, noſſe exempla maiorum. Videtis iam genus hoc omne, ſcientiæ, diligentiæ, memoriȩ eſſe: ſine quo paratus eſſe Senator nullo pacto poteſt.

Modica ſunto.) Ne quis cũ populo & cũ patribus agens ſeditiones excitet oratione aut turbas. Actor.) Id eſt totũ in actore poſitum, qui non ſolum verbis animos afficit & mẽtes regit, verũ etiã propè vultum format & fingit eorum quibuſcum agit. Quod eſt in ſenat.) Modica & ſedata eſſe, quæ cum patribus agentur non eſt difficile: quæ cũ populo agentur eſt difficilius. Non ad actorem.)

Quia ſenator qui audit, non ita ſe comparat, vt populi more ex orẽ dicentis pendeat, & ab eo habitũ animi & affectum ſumat, ſed ex ſua ſententia & prudentia ſpectari & exiſtimari vult. Rogatus.) Rogatus ſententiam à Cos. vel ab eo qui ſenatũ habet. Peccante ſenatu.) Quorundam ambitio nonnunquam eblanditur Senatuſcõ ſulta improba: quod cum futurum videmus, ne Senatuſconſultum fiat, diem dicendo tollere debemus: dicitur & diem eximere dicẽdo. Cicero, Tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere cœpit. Noſter Cato eſt.) Vt cum Cęſar ex Hiſpania reuerſus, vt liceret ſibi conſulatum per alium petere poſtulabat, Cato diem orando ſuſtulit. ſunt & alia exempla apud Plutar. Cato eſt] Superſtite Catone ante bella ciuilia hęc ſcripta ſunt. Eſt ſenatori) veteres libri ab excuſis diſcrepãt cum in eis legatur, Veſti ſenatoris: puto, Id eſt ſenatori neceſſarium. Noſſe rem.] Vt de ea in deliberationibus ſenatus ſentẽtiam dicere poſsit. Quid habeat militum.] Hæc ſunt fere quæ in artibus rhetores deliberaturo de rep. cognoſcenda præcipiunt.

Deinceps ſunt cum populo actiones, in quibus primum & maximum, Vis abeſto. nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile eſt & humanum, quàm compoſita & conſtituta Repub. quicquam agi per vim. Parere iubet interceſſori: quo nihil præſtantius. impediri enim bonam rem melius, quàm concedi male. Quod verò actoris iubeo eſſe fraudem, id totum dixi ex Craſsi ſapientiſsimi hominis ſententia: quem eſt Senatus ſecutus, cum decreuiſſet, C. Claudio Conſule de C. Carbonis ſeditione referente inuito eo qui cum populo ageret, ſeditionẽ non poſſe fieri: quippe cui liceat concilium ſimul atq; interceſſum, turbaríq; cœptum ſit, dimittere. Quod qui permouet, cum agi nihil poteſt, vim quærit: cuius impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud, Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto.

Quis non ſtudioſe Reip. ſubuenerit, hac tam præclara legis voce laudatus? Sunt poſita deinceps, quę habemus etiam in publicis inſtitutis atque legib⁹: Auſpicia ſeruanto, Auguri paréto. Eſt autem boni auguris, meminiſſe maximis Reipub. temporibus præſto eſſe debere, Iouíque Opt. Max. ſe cõſiliarium atque adminiſtrum datum vt ſibi eos quos in auſpicio eſſe iuſſerit, cœlíq; partes ſibi definitas eſſe traditas: è quibus ſæpe reip. ferre opem poſsit.

Parere iubet.] Interceſsionem excitato tumultu & ſeditione nõ tollere, ſed ei placide parere. Concedi mala m.] Concedi malę veteres libri habent, vt ſupra: deinde vi opprimi in bona cauſa eſt melius quàm malę cædere. Carbonis ſeditio.] Veteres libri Cn. habent, non Caij. Craſſus Caium Carbonẽ adoleſcentulus perculit, qui ſeditioſus in Trib. fuerat, rogationémque tulerat vt eundẽ Tribu. quoties vellet, fieri liceret. Cn. Carbo quẽ Lilybei Põpeius occidit, ciuis improbiſsim⁹ fuit. Cũ decreuiſſet.] In ſentẽtia dixiſſet Craſſus. Concilium.] Cœtum plebis & conuentum: nam comitia totius populi ſunt. Qui permouet.] Quod moueri cœptum eſt in plebe, qui permouet, ſeditionem & vim quęrit. Salutaris] Optimus ciuis. Subuenerit.] Intercedendo. Maximis reip. temporib.] Vt impetum populi iniuſtum auſpiciis nunciandis reprimat, & inutiles comitiatus probabili mora impediat. Conſiliarium.] Sic familiares appellamus, qui & nobis conſilia dant, & noſtrorum ſunt cõſiliorum participes: vt augur Iouis, qui auſpicia & auguria mittit, cõſilia nouit. Adminiſtrum] Adminiſter enim augur auſpiciorum eſt & ſignorum quę Iupiter mittit, ea interpretando. Vt ſibi.] Conſiliarios & adminiſtros eſſe datos. Quos in auſpicio.] Auguralis locutio qua vtebantur augures cum aliquem auſpicari iubebãt, Cicer. lib. 2. de diuinatione, Q. Fabi te mihi in auſpicio eſſe volo. Reſpondet, audiui. Cæli partes.] Cæli plagas in anticum, poſticum, dextrũ, lęuum, diſtributas.

Deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis magiſtratibúſve audiendis. Tum leges præclariſsimæ de XII. tabulis tralatæ

duæ, quarum altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat, nondum inuentis ſeditioſis Trib. pleb. Negocialis quidem, admirandum, tantum maiores in poſterum prouidiſſe. in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim priuilegium: quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc vis ſit, ſcitū eſſe & iuſſum in omnes? ferri de ſingulis, niſi Cēturiatis comitijs noluerunt: deſcript⁹ enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium cōſilij, quàm fuſe in tribus cōuocatus. Quo verius in cauſa noſtra vir magni ingenij, ſummáq; prudētia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis. præter enim q̃ quòd comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, præterea neque tributa capitis, comitia rata eſſe poſſe, neque vlla priuilegia. quocirca nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actū eſſet legibus. Sed viſum eſt & vobis, & clariſſimis viris, melius, de quo ſerui & latrones ſciuiſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodē, cunctam Italiam quid ſentiret, oſtendere. Sequūtur de vi, de captis pecuniis, & de ambitu leges: quæ cum magis iudicijs quàm verbis ſanciēda ſint, adiungitur, Noxiæ pœna par eſto. vt in ſuo vitio quiſque plectatur, vis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia ſanciatur.

Promulgat.] Legū. De ſingulis.] Cū populo. Priuatis magiſtra.] In ſuadēda aut diſſuadēda rogatione. Maximo comitiatu.) Maximis comitiis quę cēturiata vocātur. Nōdū inuētis ſeditioſ.] Locus iſte

miſere

miſere contaminatus eſt & deſperatus. Veteres lib. Nōdum nitis:& negotialis habent. Commendat hic maiorum prudentiam, qui etſi nondum quiſquam vſque adeo furioſus tribunus extiterat qui ciuē ex urbe, vt poſtea Clodius Ciceronem manu facta eiicere tentaret, tamen quaſi eo proruptura m aliquando magiſtratuum audaciam prouiderēt, legibus ne id fieret, longe antè cauerūt. Quod ſequitur, in V.L. Scitū eſſe, legit Budęus, Cū legis hęc vis ſit, iuſſum & ſcitū in omnes, ferri de ſingulis, niſi &c. Alij libri, ſatum eſt iuſſum.

In priuatos homines.] Vt de cæde Clodij quæ lex eſt lata, priuilegium erat, & de reditu Popilij. Sic de reditu Cicer. priuilegium latū eſt:& cū de capite ciuis maximis comitiis rogatur, ſpecies quædam priuilegij ſacitur, quæ tñ permittitur ꝓxima lege, quę de iudicio populi eſt. Priuilegiū.] Priuilegia quoq; Vlpian' tollere videtur, qui in T. de legibus, Iura, inquit, non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur. Et Demoſthe. in orat. contra Timocratem. μηδὲ νόμον ἐξεῖναι ἐπ' ἀνδρὶ θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν ἀθηναίοις, ψηφισαμένων μὴ ἔλαττον ἑξακισχιλίων, οἷς ἂν δόξῃ κρύβδην ψηφιζομένοις. id eſt, Ne legem prius hominis ergo ferre, niſi & eandem in omnes Athenienſes liceto, non minus ſex hominum millibus ſuffragio clam lato ſciſcentibus. Ex cēſu.] Nā deſcriptio claſsiū ex cēſu facta eſt. Ordinib'.] Senat', equitū, tribunorū ærariorū, ſcribarū, libertinorū &c. Ætatib'.] Nā claſſes in cēturias iuniorū & ſeniorū diuiſę erāt. Fuſe in tribus.] Quàm tributis comitiis, in quib' ordinū, cēſus, ętatū cōfuſio eſt, cū ex vrbis & regionis partib' quæ trib' vocantur, comitia habeātur. L. Cotta dicebat.] Cicero pro Sextio, Cum princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit, id quod digniſsimum rep. fuit, nihil de me actū eſſe iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non poſſe quenquam de ciuitate tolli ſine iudicio: de capite non modo ferri, ſed ne iudicari quidē poſſe, niſi centuriatis comitiis. Neq; tributa.] Cum tributis comitiis à colluuione plebeculę Cic. pulſus ſit. Nobis opus eſſe lege] Reditū meum lege nō eſſe muniendū. Legibus] Secundū leges.

Patroni.] Latrones legendū eſt: ſic parum in veteribus libris ſcriptum erat pro Latrū. ſeruilibus autem armis ſæpe ſe pulſum dicit, & conſtituto in foro latrocinio. Vis capite.] Si quis agendo cum populo ſeditionē excitauerit. Auaritia] Si quis magiſtratus pecuniā ceperit. Honoris cupiditas.] Ambitus.

Extremæ leges non ſunt nobis vſitatæ. reipub. neceſſariæ. legū cuſtodiam nullam habemus. itaq; hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri volunt. à librariis petimus. publicis literis cōſignatam me-

moriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos nomophylaces creantur. nec ij ſolum literas (nam id quidem etiam apud maiores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legéſque reuocabant. Hæc detur cura Cenſoribus: quandoquidem eos in rep. ſemper volumus eſſe. Apud eoſdē, qui magiſtratu abierint, edant & exponant quid in magiſtratu geſſerint: déque iis Cenſores præiudicent. Hoc in Græcia fit, publicè conſtitutis accuſatoribus, qui quidem graues eſſe nō poſſent, niſi ſint voluntarij. Quocirca melius eſt, rationes referri, cauſámque exponi Cēſoribus, integram tamen legi, accuſatori, iudicióque ſeruari.

Extremæ leges.] De Cēſoribus. Quas apparitores.) Qui leges cū eis opus magiſtratib' eſt à librariis petūt: quāquā ipſi quoque librarij ex apparitorib' ſunt. Nomoph.) νομοφύλακες, inquit Pollux, ἐστεφάνωνται στροφίῳ λευκῷ, τοῖς δὲ προέδροις ἐν ἐκκλησίαις συγκαθίζουσιν, ἵνα διακωλύοντες ἐπιχειροτονεῖν ὅσα μὴ συμφέρει. i. Nomophylaces, i, cuſtodes legū ſtrophio cādido redimiti ſunt. in cōcionib' præſidib' aſsidēt, intercedētes ſiquid quod è rep. nō ſit, ſciſcatur. hi numero XII. erant, legūq; cuſtodiam habebant, ac magiſtratus omnia ex legum pręſcripto agere cogebant, hominumq; facta ad leges reuocabant. Sic Rhadamanthus in vrbe, Talos in agris iuxta Plat. Minois νομοφύλακες fuerunt. De nomophylacibus ſic Columella lib. 12. ſcribit, Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatū, quarum primorib' atque optimatibus nō ſatis viſum eſt, bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligētiſsimos ciues creaſſent, quos Gręci νομοφύλακας appellant. horum erat officium eos qui legibus parerēt laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, pœna mulctare. Cenſores.] Cēſoriæ animaduerſiones & notæ non vere iudicia, ſed pręiudicia quędā erāt. Itaq; qui notat' fuerat, poſtea in iudiciū hac lege vocatur. vbi niſi cōdēnaretur, animaduerſio tamē ignominioſa ſit. Cicero item lib. 4. de Rep. Cenſoris iudicium nihil ferè dānato adfert præter ruborem. Itaque quòd omnis ea iudicatio

verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio illa ignominia dicta eſt. Publicè conſtitutis.] Quemadmodum publicè conſtituebatur Athenis qui in publicis ſepulturis diceret: ita quoque qui eos accuſaret qui magiſtratum geſsiſſent in reddendis rationibus. Voluntarij.] Qui ſponte ad accuſandum deſcendit grauior eſt accuſator, quàm qui publicè cōſtituitur. Legi) Qua iudiciū cōſtituitur.

Sed ſatis iam diſputatum eſt de Magiſtratibus, niſi forte quid deſideratis. A. Si nos tacemus, locus ipſe te non admonet, quid tibi ſit deinde dicēdum? M. Mihíne? de iudiciis, arbitror, Pomponi. id eſt enim iunctum magiſtratibus. A. Quid? de iure pop. Ro. quemadmodum inſtituiſti, dicendū nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt, quod requiras? P. Egóne; quod ignorari ab his qui in Repu. verſantur, turpiſsimum puto. Nam, vt modo à te dictum eſt, leges à librariis lego. ſic animaduerto quoſque in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tantum ſapere, quantū apparitores velint. Quamobrē ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quoniam de religione leges propoſueras: faciendum tibi eſt, vt magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate, tum iure diſputes. M. Faciam breuiter, ſi conſequi potuero. nam pluribus verbis ſcripſit ad patrē tuum M. Iunius ſodalis, peritè, meo quidem iudicio, & diligēter. At de iure naturæ cogitare per nos atque dicere debem', de iure populi Romani quæ relicta ſunt & tradita. A. Sic profecto cenſeo, & id ipſum quod dicis, expecto.

Quid tibi ſit deinde.) De iure & poteſtate & munere cuiuſque magiſtratus, quod eſt ex iure populi Romani. A librariis.) Vt leges ſint quas librarij magiſtratuum apparitores velint, cum publice nul

la earum cuſtodia ſit.non publicè conſeruari,ſed conſcribi ſolitas à librariis leg.& ab illis peti,ex oratione quoque.2. in Rullum, notũ eſt,Aliquando tandem me deſignato, lex in publicum proponitur. concurrunt iuſſu meo plures vno tempore librarij, deſcriptam legẽ ad me afferunt. Quantum apparitores) A quibus leges diſcunt. Sacrorũ alienatione.]Libro ſecũdo hunc locũ tractauit. M.Iuni9.) Hui9 cõmẽtarios,qui vt reor de iure & poteſtate magiſtratuũ erãt, citat Varro,Hoc modo inueni in M. Iunij cõmẽtariis. Hic eſt qui Gracchanus,vt opinor nominabatur.Plini9,Iunius certe q ab ei9 amicitia Gracchan9 appellat9 eſt,ſcriptũ reliquit his verbis:quod ad equeſtrem ordinem attinet, antea troſſulos vocabãt, nunc equites vocãt. Sodalis.]Cui familiaritas & ſodalitas cũ Attici patre inter cedebat, niſi quis ſodalẽ dici putat propter amicitiã Gracchi. Cogitare per nos]Cum de iure naturæ diſſerimus,vt fere tribus ſuperioribus libris fecimus multis locis,quid è natura ſit ipſi ex inchoatis intelligentiis per nos cogitare debemus:cum de iure populi Rom. agitur, vt proximo libro,in quo de iure & poteſtate magiſtratuum diſſeram, quæ ſcripta & tradita inuenimus, literis mandanda ſunt.

Pag.23.Verſ.Nam,lege.ratio lex eſt,cuius Pa.32.verſ.Adelph.lege , Heautontimorumeno. Pag.122.Verſ.non ext.Cenſeo,fam. Eadẽ,verſ.quod eor.tenuerunt. Pag.127.verſ. fereb.lemniſcatas. Pag . 137. verſ. mihi ,Medos. Pag. 160. verſ.ratio,æquatione. Pa . 178 .verſ.ciũ,condemnetur.

INDEX VERBORVM ET RERVM memorabiliũ, quę in his cõmentarijs explicãtur.

A

Ablutio 86
Academia noua 36
Academiæ duæ. 48
Accenſi. 128
Accius hiſtor. 11
Accius Nauius. 97
Acerbũ incẽdium. 128
Acerræ. 127
Actionũ formulæ 16
Actor. 173
Ad comparationi ſeruiens. 41
Ἀδιαφορία. 35
Adiunctũ pietatis. 118
Adiuro, padiuuero. 81
Adminiſter. 175
Adſiſtere. 67
Ædilis. 140
Ægeum mare. 170
Ægyptij dij. 31
Ælianum ius. 125
AEqualitas 44
AErarij tribuni. 140
AEruſcatores 86
per AEs & libram. 110
AEſtus conſuetudinis 67
AEuitas. 141
Ἀγάλματα, formæ. 101
Agere cum populo, cũ patribus. 146
Agnatio. 23
Αἰσυμνῆται 137
Alabandus. 75
Alburnus. 75
Alio die, verbũ auguris. 94
Aliquotfariam. 36
Amalthea ſeu Amaltheum. 64
Amicitia. 32
Ἀναρχία. 136
Anaxagoras. 27
Andronicus 103
Ἀνερχόμενος, procerus. 5
Antiactus annui. 77
Annales maximi. 9.10
eorum auctores ib.
Annales Ennij. 10
Annalis lex. 13
Antius Briſo. 170
Apex. 8
Aphricani Epigrãmata. 121
Apparere. 79
Appellare tribunos 36
Appius pulcher. 95
Apuleiæ leges. 71
Aquila Romana. 6
Aquilo. 7
Arceſilas. 36
Ἀρχαί 136
Argumentari. 30
Arguti oculi. 27
Ariſto Chius. 34
eius ſententia explosa. 35
Ariſtocratia. 170
Ariſtotelica pigmenta 11
Arpinas. 7
Arpinas fundus 58
Arpinatium querel. 3
Arpinum. 59,62
Aſcia. 124
ſub Aſcia dedicare. 124
Aſciſcere. 79
Aſellio. 10
Aſperſio. 86
Ait. 76
Athenę quadrurbes. 62
Athenarũ tyranni. 38
Attic. Epicure. 21,41
Attici domus. 6
Attributa rerum. 118
Auaritia. 46
Auctare. 25
Auctus. ibidem.
Augures. 78
Auguralia ſigna. 96
Auguralis liber Appij. 96
Auguriũ ſalutis. 79
Auſpicia. 143
Auſpicio creati magiſtratus. 145
in Auſpicio eſſe. 175

B.

Bacchanalia abrogata. 100
Belli ſcriptores. 10
Bona dea. 82
Bonæ deæ ſacrificia. 81
Bonæ deæ violata religio. 108
Boreas. 7

Buſtuarij gladiatores. 125.
Buſtũ. 126.127.128.131.

C.

CAElius Antipater. 10
Calatis comitiis 116.
Calliditas. 38
Callidus. 38.44
Caneſcere. 5
Canuleius. 156
Capital. 80
Caput. 112.114.
C.Carbo. 169
Carbonis ſeditio. 175
Caſte adire ſacra. 75
Caſtimonia. 75
Caſtimonia ſacrificantium. 86
Caſtum. 109
Καταγραμμένη λέξις 8
Cat⁹homo,cata ſigna, dicta. 41
Cauea. 103
Cauere. 18.116
Cauſa. 18
Cauſæ. 112
Cecrops. 129
Celeres animi motus. 112
Cẽſoriç animaduerſiones. 178
Ceramici duo. 131
Cernere. 81
Certatio multæ. 140
Ceſsio. 13
Cicero Academicus. 20.34
Cicero Arati phænomena cõuertit. 66
Cicero augur. 94
Cicero hiſtoriam ſcribere inſtituerat. 9.
De ſuo cõſulatu ſcripſit Græce. 11
Cicero popularis. 160
Cicero ſtoicos imitatur. 1. procœmiis vtitur vt Ariſtoteles. 3
Ciceronis natales. 59
Circumpotatio. 127
Ciuile ius. 111
Charondas. 72,138
χῶμα ἐπιβάνθι 121
χοῦ ἱσταμένου 121
Chryſippi libr.de legibus,è quibus hauſit Cicero 19
Citeriora 137
Ciuitas magna,mund⁹ 19
Claudiorũ familię duę 23
Cleomenes 152
Clepſit 83
Cliſthenes 104
Clitarchus 11
Clodius 160
Clodij corruptio 128
Clodius quadrigarius. 10
Cœlibes 142
Cœleſtes dij 75
Cœli partes in auguriis 79,175
Coerare 146
Coerator 146
Cognationis genera 23
Colere deum 29
Columellæ 131
Comitia 145
Comitiati 140
Comitiatus 94,140
Comitiatus maximus 176
Cõmiſſũ ſacrũ. 77,82
Committi. 77
Compitalia. 77.88
Concilium. 175
Concludere. 30
Concluſio. ibidem.
Concretus. 156
Conditio naturæ. 136
Conficere. 30
Conſciſcere. 146
Conſecrare. 62
Conſentes. 75
Conſiliarius. 175
Conſtans,cõſtantia. 41
Conſulare imperium. 142
Conſultatio. 18.112
Cõtinentia. 45
Contumeliç ara. 90
Conuerſa oratio. 8.
Cornelij patritij & plebeij. 121
Corũcanus. 116
Cotta. 177
Cremare cadauera. 121
Creuiſſe. 81
Κεραμεῖα. 30
Cuicuimodi. 69
Cunæ. 61
Curiata lex. 157
Curiatus ſeu Curiati⁹. 156
Curius Dentatus. 59
Curij villa. 60
Cuſtos vrbis Minerua. 107

Cylonij ſcelus. 89.90
Κύριαι δόξαι Epicuri 21

D

Dare ſe ad docendum 14
Damia dea 82
Damias ſacerdos ibid.
Damium ſacrum ibid.
Deberi 64
Decemuiri 78
Decimus Brutus 117
Decorus 77
Deducti 114
Defigere, verbum ominoſum 82
Definitio inuolutum euoluit 26
Denicales 118
Dentes eburnei 127
Depontani ſenes 172
Deſcriptio. 23.138
Deus, mens & ratio. 72
Dicæarchus 151
Dicere. 85
Diem dicendo tollere, eximere 174
Dii 89
Dii ex hominibus 75
Dictatoris poteſtas 38
Diogenes Babylonius. 150
Dira. 80
Docendi ratio, i. dialectica. 112
Docti. 29
Doctiſsimi. 66.
Dominus funeris, epuli. 128
Duellius. 145

E.

E Natura. 125
Effata. 78.80
Egeria. 7
Egóne. 15
Elegantia. 135
Endo. 76
Endoitium. ibidem.
Ennius de Aphricano 121
Ἔννοιαι. 46
Ἔννοιαι κοιναί. 40.
Enodatæ intelligentię. 26
Ephorus. 152
Ἐπίχυσις. 170
Epicurus, 21
Epicuri placitum de ſe ſuum fide. 42. De vitiis fugiendis. 46
Epicuro ius ab opinione & vtilitate. 34
Epicurei. 131
Epicurei, boni viri. 25
Epicureorum placita. 36
Epimenides. 90
Epitaphia. 131
Epitimæus. 71
Ἑστία. 93
Eſuriales feriæ. 118
Eumolpidæ. 99
Euoluis pro euolueris. 83
Euripi 58
Εὐθύνεσθαι. 148
Exædificatus 107
Ἐξηγηταί 133
Expiare 36
Exuerræ 119
Exultare 104

F

Fabius Maximus. 143
Fabius pictor 10
Faſti dies 91
Fauor 69
Febris ara 90
Februarius 117
Fecialium ius 81.99
Feralia 118
Feriæ 91
Fibrenus 58
C. Figuli ſepulchrũ 149
De Finibus controuerſia 47
Flacci interregis lex 38
Flagitare & flagitatores. 9
Flamines. 77
Flaminius, 156
Fluens oratio. 8
Fluonia. 7.8
Focus. 78.109
Fœmina porcus, lupus 122
Fontis arę. 120
Formæ, ἀγάλματα. 16
Formulę ſtipulationis. 16. Iudiciorum. ibid.
Fors fortuna. 90.91
Fortuna huius diei. 90
Forum ſepulchri. 128
Fruges ad ſacrificandum. 77
Funebris laudatio. 128
Funeſtare. 118
Funeſtus 118
Funeſta familia 122
Funus indictiuum, ſimpludeare 128
Furiarum tędę 36

Galenus 127
L.Gellius 47
Genæ 125
Gens 23
Gentiles ib.
Gentilitatis iura 157
Germana patria 59
Gleba 122
Glebam iniicere ib.
Græca ſacra 82
Gratidianus 170
Gratidius 169
Gratuitus. 44

H

Habere leſſum,ferias,comitia 125
Habeſsit 75
Habitare 151
Haud ſcio an recte 18
Heraclides 150
Hermæ 131
Hethruria 81
Hiſtoriæ pater Herodotus 8
Honorarium ius 18
Hortenſij villa 58
Hortuli Epicuri 36
Hoſtia maior 92
Hoſtiæ ſuæ cuiq; deo 92
Humatus 121
Hypotheſis 18

I

Iacchus. 99
Ἰάλεμοι 128
Idæa mater 83
Illecebra 31
Im pro eum 127
Imperia 145
Imprudentiæ peccatum. 82
Impudentiæ ara 90
Impudici 45
In cum accuſat.in bonam partem 46
Inanis ꝓ inanimo 109
Incæſtum 86
Incauti 38
Inchoatę intelligentię 40
Inconſtantia 41
Incunabula 61
Indictiuum funus 128
Iniectio glebæ 122
Indigetes 76
Initia 82
Iniuſta 80
Ingenia iuuenum 41
Ignominia 179
Initia Cereris 100
Innocentes 45
Inquirere 7
Inſignes & inſigniti. 46
Intelligentiæ 26
Intelligentiæ communes 40 Inchoatæ ibid.
Intercalatio 92
Interimere ſacra 84
Interpretes 133
Interpres mentis oratio 30
Interpretatio iuris 18
Intrita 114
Inueterare 5
Inuidioſa res 109
Iraſci bonorum virorum 21
Iudicare 139
Iuni⁹ Gracchan⁹. 178
Iupiter auſpiciorũ auctor 78
Iupiter ſtator,ſtatilio, inuictus 90
Ius 43
Ius ciuile,honorariũ 18
Ius pro loco ibid.
Ius naturáne an opinione 29
Ius Pontificium. 111
Ius violatum 83
Iuris interpretatio 18
Iuſsit 83
Iuſſo pro iuſſero 81
Iuſta imperia 139
Iuſtis diebus 83
Iuſtus comitiorum rogator 80

L

Labellum 131
Læto datus 84
Lamina, lamella. 124
Laqueata tecta. 58
Lararium. 75
Lares. 75
Lares familiares & publici. 107
Latrones. 178
Laruæ. 84
Lecti funebres. 127
Legari. 153
Legationes liberæ.ibi.
Legationes ſenatorũ. 13
Lemures. 84
Lenates. 118
Leſſus. 125
Leſſum habere. ibid.

Lex quid Stoicis. 19
Lex ratio ſapientis. 19
regina, imperatrix. 20
Lex communis. 19
Lex, recta ratio. 1
Lex à legendo. 20,69
Leges duę, diuina & humana. 67
de Legib⁹ libri ſcripti poſt occiſū Clodiū. 2
Ante ciuile bellum. 92
Liberalia. 118
Liberamenta. 77
Liberari. ibidem.
Liberata. 79
Libertatis templū. 107
Libido. 46
Librarij. 178
Librarioli. 11
Licentiæ tēplum. 107
Lictores. 128
Liris. 58
Liuiani modi. 103
Liuius poeta. 104
Liuiæ leges. 71,94
Longæ coronæ. 127
Luci. 75
L. Ælius. 125
Luculli villa. 58
Ludos faciētiū ius. 128
Luperci. 119
Lycaones. 97

M

MAgiſter equitum. 143
Magiſter populi. ibid.
Magiſtratus. 136,139
Magiſtratus minores. 140.
Magi Perſarū. 87
Maiores. 92
Malitia. 44
Manes. 84
Manium parētationes Februario menſe. 117
Manilius iuriſconſu. 16
Manu conſecrare. 89
Marcellus augur. 96
Mariana quercus. 3
Marius Ciceronis. ibi.
Maturitas. 24
Melampus. 97
Melos Æoliū, Aſiū, Lydium, Ionium &c. 103
Mēſæ ſepulchrales. 131
Mercenarius. 44
Migrare. 148
Mina. 16
Minerua cuſtos vrbis. 107.
Minores. 92
Moderatio vocis, oculorum. 28
Modeſtia. 44
Modica. 146.173
Mollis. 99
Monimentum. 131
Mopſus. 97
Μοῖραι. 5
Multa pœna. 139
Multifariam. 36
Multiplex. 22
Muneralis lex. 148
Municipalis reſp. 170
Municipes. 59,62
Muſica ignota Romanis. 103
Mutata oratio. 8
Mutiæ leges. 71
Μυροθήκιον Iſocratis. 11

N.

NÆnia. 128
Næuiani modi. 103
Natura rerum. 67,73
Necis. 118
Nectus. 160
Nefaſta. 80
Nefaſti dies. 80
Νέος, tener. 5
Neſcis pro neſciueris. 83
Nili. 58
Ningulus. 76
Nominū mutatio. 64
Nomophylaces. 178
Νόμου etymon. 20
Νόμοι. 99
Noris. 18
Noſtrum mare. 170
Notio. 26
Nouare. 149
Nucula. 76
Numa. 85
Nuncia fulua Iouis. 6

O.

OBſitum. 81
Offendices. 8
Offenſio. 108
offenſionē habere. 46
Olea Athenienſ. 5
Olli. 78
Opera Periclis. 61
Optimi ꝑ ſenatu. 170
Oratio tracta, conuerſa, mutata, ſponte fuſa, fluens. 8
Orbona dea. 90
Origines Catonis. 12
Orithyia. 7
Os iniectū glebæ. 121

Os reiectum terræ. 119
Oſcæ leges. 74
P.
PAlęſtræ. 64
Pamphiliana domus. 6
Parentalia. 118
Parricida. 83
Pars pro ſpecie. 41
Patria charißima. 60
in Patritiam familiam venire. 64
Pecunia. 112
Pendere animi. 12
Perduellio. 169
Perduellis. ibidem.
Περίδειπνον. 127
Perpetui curſus. 24
Perſarum magi. 87
Peruigilationes. 102
Petulantia. 45
Phędrus Epicureus. 48
Philippi villa. 58
Phrynes. 104
Piari. 81
Pietas. 75
Pietatis ædes. 75
Pileus. 8
Pittacus. 131
Placare deos. 106
Plera. 140
Πολιτικοί. 150
Polles. 96,97
Polyidus. ibidem.
Pōpeius & Cicero eūdem defendunt. 64
Ponere. 64
de Ponte ſexagenarios deiicere. 172
Pontes per quos ſuffragia ferebantur. 72
Pontifex maximus. 77
Pontifices. 93
Pontifices annalium ſcriptores. 10
Pontificium ius. 111
Popilius. 169
Popilia gens. 118
Populares leges. 67
Populi partes. 142
Porca. 119
Portia lex. 139
Poſsidere ferias. 118
Poſtē tenere. 89
Pręcidanea porca. 119
Præmunire. 32
Pręſa porca. 119
Prætoria porta. 142
Prætor vrbanus. ibid.
Primigenia fortuna. 41
Principes. 81,156
Priſca verba. 74
Priuilegia. 147
Pro conſule miſſus. 48
Procinctum. 116
Prohibeſsit. 139
Πρόληψις. 25.26.30
Prolis annotatio. 142
Procemium legis. 135
Procemia Ariſtotelis Cicero imitatur. 3
Πρόνοια. 27,28
Prudenter peccare. 82
Publicolæ. 124
Publici ludi. 82
Pudicus. 45
Pudor. 45
Pulchellus puer. 10
Πύθιος. 131
Pyrrhonis ſentētia explosa. 35
Pythagorę ſentētia. 87
Pythagoræ principia rerum, bonum & malum. 41.
Q
QVadrigarius. 10
Q. Cicero poeta. 41
R.
RAdere genas. 125
Rapſit. 83
Rata. 79
Ratio adulta, lex. 67
Ratio & cogitatio. 18
Ratiocinatio. 30
Reapſe. 153
Remiſſa. 114
Reſidere. 118
Reſpiciēs fortuna. 90
Reſperſio funebris. 127
Reſperſum. ibidem.
Reſpondere. 92
Ricinium. 124
Ritus. 75
Rogare. 65,146
Roma, patria cōmunis 82
Romulus augur. 97
Roſcius. 14
Rufuli. 140
Runa. 156
Runatus. ibidem.
S.
SAbaſea. 101
Sabazius 75.100
Sabi. 100
Sabis deus. 101
Sacratę leges. 74
Sacerdos. 77. corū or-

do. ibid. genera. 78
Sacra priuata. 112.118
ſine Sacris hæreditas. 112
Sacres. 77
Sacroſancta poteſtas. 74
Salutis augurium. 79
Salutaris ciuis. 175
Samia Iuno. 105
Sancta amicitia. 44
Sapientiſsimi. 66
Sapientia quid ſtoicis. 23
Saturnalia. 77
Saufeius. 21
Scabies 43
Sceuolę duo. 112,113
Sceuola Ciceronis magiſter. 15
Sceuola iuriſconſ. 5
Scholæ ſtoicorum. 34
Se pro ſine. 127
Sedere. 118
Sedes 75
Selecti diui. ibidem.
Sẽpronius Aſellio. 10
Senſus certiſsima fides Epicuro. 42
Sepeliri in vrbe quib⁹ datum. 123,124
Sepeliebâtur olim domi. 123
Sepulchrum in vrbe ne fieret. ibidem.
Sepulchrũ violare. 131
Sepulchrorum ius. 123
Sepultus. 121
Seruilis pollinctorum familia. 127
Seruius Sulpitius. 18
Sextus Ælius. 18.125
Si in ius eat. 67
Silentium in auſpiciis. 80
Silicernium. 127
Simplex. 22
Simpludearia funera. 128
Simpulariæ res. 170
Simpulatrices. 169
Simpulum. ibidem.
Simpuuium. 170
Siniſtræ aues. 143
Siticines. 121
Situs. ibidem.
Societas hominũ. 29
Socrates. 32
Sodalis. 180
Soli. 104
Solium. 13
Spatia academiæ. 15
Sponte fuſa oratio. 8
Stator & ſtatilio Iupiter. 90
Στῆλαι καὶ στηλίδες. 131
Stirps. 23
Stipem colligere. 83
Stipulatio. 16
Stoici. 150
Stoicorum dogmata. 69,72
Stoicorum ſcholæ. 34
Stoicos Cicero imitatur. 1
Suadere legem. 85
Subſeciua. 12
Suffimenta. 36
Suffragari alicui. 4
Sulpitiæ leges. 71,94
Sunius, Atticus. 62
Sylla dictator. 121,157
Sympinium. 169

T.

Tabellaria lex. 170
Tabellæ in ſuffragiis ferendis. 171
Tabellare ſuffragium. 172
Tardi. 112
Tarditas. 46
Tectorium opus. 311
Temperantia. 45
Temperatio. 149,152
Templa. 79
Templa minora. 80
Tempulum pro templum. 169
Tempus meum. 97
Terpander. 104
Teſtamentum. 116
Thaletis ſententia de diis. 87
Thebanus. 64
Theopompus. 152
Theſeus. 62
Theſis. 18
Tiberi⁹ Gracchus. 160
Tibicines funeris. 125
Timæus hiſtoricus, acerbus cõuitiator. 71
Timotheus fidicẽ. 104
Tracta oratio. 8
Tribuni. 152
Tribunorum collegiũ 145
Triginta tyrãni Athenis. 38
Tripertita, liber ſex. Ælij. 125

Tripudium ſoliſtimũ. 147
Triumuiri capitales. 140
Tubertus. 124
Tullus Ciceronis pater. 59
Τύμβος. 128,131.

V.

Vacatio ſenum. 13
Vaticinandi genera multa. 93
Venonius. 10
Verecundia. 45
Veſta. 78,93
Villæ magnificæ. 58
Viocuri. 46
Virtutis definitio. 26
Virtus, rei cuiuſq; perfectio. 40
Vis rerum optimarũ. 18
Vitioſa. 80
Vitioſitas. 44
Vitium in auſpiciis. 80
ab Vmbraculis in ſolẽ. 151
Voluptas imitatrix boni. 43
Vrtica. 43
Vſtrina. 126
Vt pro quàm. 36
Vti rogas. 85
Vultus. 27.28.

Z.

Zaleucus. 71.

EXCVDEBATVR PARISIIS
CALEND. IVL. M. D. LII.